Čezarė Bekarija

APIE NUSIKALTIMUS IR BAUSMES

TEISINĖS MINTIES PALIKIMAS

TMP

TMP

TEISINĖS MINTIES PALIKIMAS

Čezarė Bekarija

VILNIUS „MINTIS"

1992

UDK 343·2/7 (091)
Be-118

Cesare Beccaria
Dei delitti e delle pena

Iš italų kalbos vertė
ROMUALDAS BUROKAS

Redaktorė
Ada ALEKSIŪNAITĖ

ANTRAS LEIDIMAS

1203010000—009
B———————— 32—91
M 851(08)—91

ISBN 5—417—00595—9

© „Minties" leidykla, 1992

LEIDYKLOS ŽODIS

„Minties" leidykla 1990 metais pradėjo leisti seriją „Teisinės minties palikimas". Italų teisininko Čezarės Bekarijos knygelė „Apie nusikaltimus ir bausmes" išversta iš italų kalbos Romualdo Buroko ir išleista Lietuvoje 1935 metais (Italijoje ji pirmąkart buvo išleista 1764 metais) yra antras šios serijos leidinys. Jai pratarmę, kurią taip pat spausdiname, parašė tada V. Stankevičius. Joje skaitytojas supažindinamas su autoriumi ir jo veikalu. Pratarmės autorius taip pat įdomiai ir vaizdingai aprašė, kokie buvo tuo metu, kai Bekarija rašė šį veikalą, Italijoje ir kitose Europos valstybėse baudžiamieji įstatymai, kokie įvykiai galėjo pastūmėti Bekariją imtis rašyti šią knygelę, duoti impulsą baudžiamosios teisės reformoms vykdyti.

Praėjo daug metų, daug kas pasikeitė valstybių baudžiamojoje teisenoje, kaip ir apskritai gyvenime, bet yra dalykų Bekarijos veikale, kurie aktualūs, įdomūs ir šiandien. Taigi ši knygelė turi didelę išliekamąją vertę visiems laikams. Tai didžiosios racionalizmo epochos, kaip ji tada buvo vadinama, kūrybos pavyzdys, tai tarytum teisingumo simbolis, žmogaus dvasios ir proto galių nuostabi išraiška. Kiek joje yra įdomių postulatų (pvz.: „Ne nusikaltėlio reikia ieškoti žmoguje, bet žmogaus nusikaltėlyje" ir kt.), samprotavimų įvairiais baudžiamosios teisės klausimais, jau nekalbant apie konkrečius pasiūlymus ir patarimus baudžiamųjų įstatymų leidėjams, taip pat jų vykdytojams — tardytojams, teisėjams ir kt.

Skaitytojui pateikiame antrą šios knygelės leidimą. O jį rengti buvo nelengva. Reikėjo vietomis nemažai taisyti, kai kur išryškinti žodžių sraute paskendusią mintį, kitur įdėti tiesiog menamą prasmę pateikiant ją metaforiškai, ištaisyti daug visokių kitokių dalykų, trukdančių suprasti tekstą, atsiradusių galbūt dėl vertėjo kaltės. Suprantama, redaguojant buvo stengiamasi palikti vertėjo stilių ir laiko dvasią. Kaip susidorota su visais iškilusiais uždaviniais, paliekame spręsti skaitytojui.

ČEZARĖ BEKARIJA, JO POVEIKIS IR REIKŠMĖ

Pirmoji Čezarės Bekarijos knygelė italų kalba buvo išleista 1764 metais, t. y. prieš 170 metų. Aišku, kad šios knygelės niekaip negalima pavadinti knygų rinkos ir mokslinės literatūros naujiena. Ir galbūt teisingai gali būti paklausta: kam reikėjo versti šį seną traktatą? Ar nebūtų naudingiau išleisti kokį nors naujesnį dalyką, atitinkantį šių dienų baudžiamojo mokslo lygį.

Veltui abejojama. Bekarijos knygelė yra vienas iš įstabiausių pasaulinės teisinės literatūros reiškinių tiek savo sudarymo istorija, tiek savo turiniu, tiek ir savo galinguoju poveikiu. Tai yra baudžiamosios teisės didelės reformos programa, sudaranti svarbų amžiaus etapą baudžiamosios teorijos ir praktikos istorijoje, programa, kuri tebėra aktuali ir dabar. Traktatas „Apie nusikaltimus ir bausmes" buvo naujas žodis imperatorės Jekaterinos II epochoje, kai „Šiaurės Semiramidė", sudarydama naujų įstatymų programą, „skaitė ir rašė klausydama vien tik savo proto ir širdies balso" ir išsirašydavo iš Bekarijos knygelės vieną skyrių po kito, paversdama juos įstatymų leidimo komisijos straipsniais[1]. Tačiau ir po šimto metų, epochoje, kai Aleksandrui II viešpataujant buvo sudaromi teismo įstatai, iki šiol iš dalies tebeveikiantys Lietuvoje, net ir tada pasirodė naudinga atsiminti šią knygelę, ir vienas iš įžymiausių tos epochos veikėjų, S. Zarudnas išvertė ją vėl į rusų kalbą. Tą patį matome ir kituose kraštuose. Pavyzdžiui, Vokietijoje, nors buvo išleista daugybė jos vertimų — dar kai Bekarija buvo gyvas, pasirodė 6 vertimai į vokiečių kalbą — tačiau visą laiką tebeleidžiami vis nauji

[1] Imperatorės Priesake iš 526 straipsnių 250 sudaro vertimai iš Monteskjė ir 100 iš Bekarijos veikalų. Bekarijos teksto palyginimas su Priesaku duotas vertime: «*С. Зарудный.*Беккарія о преступленіяхъ и наказаніяхъ въ сравненіи съ главою X-ю наказа Екатерины II. СПБ. 1879.

leidimai. Įsidėmėtina: paskutinysis pavyzdingas Eselborno vertimas[1] išėjo 1905 metais, kaip tik tada, kai Vokietijai buvo labai aktualus baudžiamųjų įstatymų reformos klausimas.

Todėl neabejotina, kad baudžiamosios teisės verstinė literatūra lietuvių kalba turi būti pradėta nuo Bekarijos knygelės „Apie nusikaltimus ir bausmes" vertimo.

1. Baudžiamoji teisė iki Bekarijos

Vakarų Europos baudžiamajai teisei viduramžiais ir naujųjų amžių pradžioje būdingas įstatymų chaotiškumas ir asmenybės beteisiškumas baudžiamajame teisme, didelės ir žiaurios bausmės, įstatymų leidėjų bei teisėjų tamsybė ir kupinas įniršio prietaringumas.

Savo formomis ir šaltiniais baudžiamoji teisė tada buvo įvairiausių dėsnių ir principų mišinys. Greta organiškai išaugusių papročių teisės dirvoje germanų tautų savitos baudžiamosios sistemos dėsnių, baudžiamoji teisė, kaip ir kitos teisės mokslo sistemos, patyrė labai didelį romėnų teisės poveikį. Kitose srityse apskritai šis poveikis buvo pažangus, o baudžiamojoje teisėje, deja, tamsiųjų pusių buvo daugiau, negu šviesiųjų. Kaip žinoma, baudžiamoji teisė — pati silpniausia vieta romėnų teisės sistemoje. Nekalbant apie savotišką teisės pažeidimų skirstymą į delicta publica ir delicta privata, apie paliestų baudžiamaisiais įstatymais problemų atsitiktinumą ir fragmentiškumą, iš tų įstatymų iki mūsų laikų beliko tiktai vėlesnio laiko kodifikacija, jie buvo jau sudarkyti rytų ir barbariškais dėsniais. Be to, jie buvo tebedarkomi ir tada, kai buvo kitų kraštų skolinami. Pirmoji romėnų baudžiamosios teisės taikytoja Vakarų Europoje buvo bažnyčia su savo reikalavimu turėti sprendžiamąją įtaką baudžiamuosiuose tiesos veiksmuose visais reikalais, nors ir netiesiogiai liečiančiais bažnyčios interesus, su savo reikalavimais monopoliškai viešpatauti dvasiai. Iš šito barbariškų papročių ir subarbarintos ir tebebarbarinamos romėnų teisės konglomerato teisininkai pirmiausia Italijoje, o paskui ir kituose kraštuose sudarė žiaurių dėsnių sistemą, sistemą, kuri uždėjo savo žymę visai viduramžių ir naujųjų amžių pradžios istorijai. Tiktai

[1] *Karl Esselborn.* Über Verbrechen und Strafen, von C. Beccaria, übersetzt mit biographischer Einleitung und Anmerkungen versehe Leipzig, 1905.

Vokietijoje Karolinos baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės kodeksu buvo pamėginta formuluoti įstatymu naująją baudžiamąją teisę. Tačiau, kad ir koks žiaurus buvo Karolinos statutas, kuris be skaičiaus bausdavo mirtimi ir luošinamosiomis bausmėmis, bet tasai naujas formulavimas pasirodė per daug suvaržąs anų laikų baudžiamąją praktiką, tad net kraštuose, kur Karolina buvo priimta įstatymu, jos komentatorių aiškinimai išplėtė įstatymo reikšmę. Pasinaudojus tuo, kad kai kuriais atvejais nustatyti nusikaltimo sudėtį arba bausmės rūšį Karolina pavesdavo tiems, kurie daug išmano apie šiuos dalykus, buvo įvestas bendras principas, kuriuo remdamiesi teisėjai ypatingais atvejais galėjo savo nuožiūra skirti ypatingas bausmes, nepaisydami įstatymo nurodymų.

Taigi net ir tuose kraštuose, kur veikė baudžiamasis statutas, tiek veiksmo nusikalstamumo nustatymas, tiek ir bausmės dydis ir jos rūšis vis tiek nuo teisėjo nuožiūros tepareidavo. Dar blogesnė būklė tuose kraštuose, o tokių buvo dauguma, prie jų priklausė visa Prancūzija ir Italija, kur baudžiamojo statuto visai nėra buvę, kur pavieniai ordonansai, neapibrėžti vietos papročiai, svyruojanti teismo praktika ir prieštaraujančios vietinių bei užsienio teisininkų nuomonės sudarydavo baudžiamosios teisės šaltinį. Ten riba tarp leidžiamo ir neleidžiamo, tarp baustino ir nebaudžiamo buvo visiškai neaiški ir jos nustatymas vien tik nuo teismo ir įtakingų asmenų tepareidavo.

Baudžiamųjų įstatymų chaotiškumą, kuris jau savaime labai trukdė kaltinamajam gintis, atitikdavo ir visa teismo tvarka. Pirmykščiai privataus apkaltinimo dėsniai, kuriais rėmėsi naujųjų tautų papročių baudžiamoji teisė, buvo jau pamiršti. Nusikaltimai buvo baudžiami viešąja tvarka, ir kaltintoju stodavo valstybinė arba bažnytinė valdžia, kuri rėmėsi visa savo galingų organizacijų jėga ir kuri, vadovaudamasi bendrąja taisykle, apkaltinimą patiems teisėjams tepavesdavo. Prieš kaltinamąją valdžią ir prieš teismą kaltinamasis stodavo neturėdamas ne tiktai visų procesinių teisių, ne tiktai be gynėjo ar patarėjo, bet ir neturėdamas netgi tų primityvių teisių, kurias turi kiekvienas pilietis: tiek jo laisvė, tiek ir kūnas nuo apkaltinimo iškėlimo momento būdavo nekontroliuojamoje teisėjų kaltintojų žinioje. Laisvės atėmimas, pasiuntimas į baisiausias kalinamąsias vietas reikšdavo proceso pradžią, žudomieji laužinimai, sakinimai, paimti iš romėnų proceso prieš vergus, būdavo paprasta tardomoji priemonė. Pasmerkimas, net ir

mirtis, būdavo dažnai laukiama kaip palengvinimas neištveriamų kančių, kuriomis buvo kankinamas kaltinamasis per procesą.

Bausmės būdavo labai žiaurios. Net ir palyginti švelni Karolina numato atvejus, kuriais yra taikytina mirties bausmė: ketvirčiavimas už išdavimą, nužudymas ratu už nunuodijimą ir užmušimą, sudeginimas už burtininkavimą, pinigų padirbimą, lytiškąjį ištvirkimą, padegimą ir kvalifikuotą bažnyčios apvogimą, pakorimas už sunkiąją ir trečiąją vagystę, paskandinimas, gyvojo užkasimas arba pasmeigimas ant mieto už vaiko nužudymą, užmušimas kardu už iššaginimą, plėšikavimą, smurtavimą, neteisėtus feodalinius vaidus ir sunkiuosius viešųjų muštynių atvejus, už sunkiuosius aborto atvejus, lengvuosius užmušimo atvejus, nubaudimas taliono principu už melagingą liudijimą. Mažesni nusikaltimai buvo baudžiami luošinamosiomis ir kūno bausmėmis, ištrėmimu, turto konfiskavimu. Kalėjimas bausmių sistemoje vaidina visiškai nedidelį vaidmenį.

Tie smarkieji nubaudimai netenkino to laiko baudžiamosios praktikos: laisvais, nevaržomais ir įvairiausiais aiškinimais mirties bausmės taikymo atvejų sąrašas buvo gerokai išplėstas, o pats bausmių atlikimas apsunkintas įvairiausiomis kankinamomis apeigomis. Nusikaltėlio sunaikinimas ir kitų įbauginimas — štai tikslas, nukreipiąs baudžiamąjį valstybės veikimą.

Tos epochos Vakarų Europos baudžiamosios teisės bausmių žiaurumas, nežmoniškumas, pritaikomas net ir paprastiems nusikaltimams, savaime yra ypatingas reiškinys, išsiskiriąs iš istorijos kitų tautų, tebesančių arba buvusių maždaug tokioje pat kultūrinio plėtojimosi stadijoje. Tačiau ta baudžiamoji teisė turėjo dar vieną savotišką, tik jai būdingą bruožą, kuris neturi sau analogijos baudžiamosios teisės istorijoje. Žiauriausios bausmės būdavo skiriamos už veiksmus, kurie patys savaime jokios žalos ar nuostolių niekam nedarydavo, ir baudimas už juos rėmėsi vien tik tamsybe ir prietarais. Per visus viduramžius Vakarų Europa buvo nušviesta laužais, kur buvo deginami atskalūnai, tikybos atsimetėliai, kurių visas nusikaltimas reiškėsi tikruoju arba tariamuoju atskilimu nuo viešpataujančios bažnyčios pažiūrų. Tikybiniai nusikaltimai tebebuvo žiauriai baudžiami ir ten, kur įsigalėjo reformacija. Prie šių nusikaltimų buvo priskirtos bausmės už burtininkavimą, už santykius su piktosiomis dvasiomis — sritis, kur plačiausiai galėjo iškilti ir įsigalėti prietarai ir tamsybė. Ne-

bebuvo asmens, nebebuvo veiksmo, nebeliko mosto, mostelėjimo ar judesio, kuriam prietaringumas negalėtų suteikti pobūdžio, tiksliai nustatančio santykiavimą su piktosiomis dvasiomis, kuris duodavo pakankamos progos kankinti, laužinti ir pagaliau pasmerkti kančiose mirti. Aukų, nuteistų už tokius nusikaltimus, tyrinėtojai priskaito iki šimtų tūkstančių ir net milijonų. Šitas Vakarų Europos baudžiamosios teisės pobūdis jau negali būti laikomas kultūrine ar istorine ypatybe, jis tegali būti tinkamai nušviestas sprendžiant apie jį tiktai socialinės patologijos, masinės epidemijos atžvilgiu.

Aukščiau nurodyti baudžiamosios teisės bruožai būdingi viduramžiams ir naujiesiems amžiams iki XVII amžiaus pabaigos. Atsiradus naujoms Atgimimo epochos idėjoms, plečiantis ir vystantis gamtos mokslams, dėl naujų politinių pakraipų ir šūkių, reikalaujančių tam tikro asmeninės laisvės garantijų minimumo, tikėjimo laisvės dėsnių veikiami, žiaurūs baudžiamosios praktikos įgūdžiai ir papročiai pamažėli nyksta. XVIII amžiaus viduryje laužai visur gęsta, procesai dėl raganų nebekeliami, procesai prieš atskalūnus pasidaro kaip retos išimtys. Tačiau tokia baudžiamosios teisės racionalizavimo pažanga tebevyksta pagal senas, atskiras, chaotiškas taisykles ir pagal senus įstatymus, pagal tą patį inkvizicijos procesą. Gausiai tebeskiriamos kraujo bausmės, tebelaužinami, sakinami kaltinamieji ir tardomieji, o teismais, kaip kad ir pirma, piktai tebesinaudojama, nes valdingieji nėra baudžiami, o silpnieji vargingieji tebėra smarkiai teisiami. Todėl viešoji nuomonė, kuri didžiajame Šviečiamajame amžiuje ėmė kurti naujos teisinės santvarkos programą, labai nepasitikėdama žiūrėjo į baudžiamąjį teisimą. Ji reikalavo, kad jis būtų pertvarkytas, buvo gyvai reaguojama į atskirus atsitikimus, kai teismai nuteisdavo nekaltus arba tariamus kaltininkus.

Mintis, kad baudžiamajam procesui ir baudžiamajai teisei reikia pagrindinių reformų, kad tą įstatymų sritį reikia pertvarkyti protingai ir tikslingai ir pritaikyti naujam asmenybės teisių ir jos santykių su visuomene supratimui, buvo reiškiama jau seniai dar prieš Bekariją. Monteskjė, Ruso, Voltero veikaluose Prancūzijoje, Pufendorfo, Kristiano Volfo raštuose Vokietijoje galima rasti daug vertingų ir drąsių minčių sprendžiant šias problemas. Beje, teismų santvarkos srityje labai populiari buvo anglų pavyzdžiu sudarytų prisiekusiųjų sprendėjų teismų idėja. Tačiau minėti veikalai, taip sakant, tik iškėlė aikštėn tą dalyką,

bet sistemingai ir tobulai jo neparengė, nepadarė išsamių ir lemiamų išvadų. Tai buvo greičiau ardomasis negu kuriamasis darbas; jis daugiau griaudavo pasitikėjimą veikiančiąja sistema, negu rodydavo, kuri sistema turi pakeisti esamąją.

Šitokios kritikos padariniai buvo tie, kad visuomenė ėmė labai jautriai reaguoti į praktinius teismų veiklos trūkumus, kartais audringai atsiliepdama į atskirus neteisingumo, beteisiškumo ir žiaurumo aktus.

Iš visuomeninio protesto atvejų, rodančių, jog visuomenė buvo peraugusi ano laiko teisminę tvarką, ryškiausias ir būdingiausias pavyzdys yra Žano Kalaso proceso istorija.

Žanas Kalasas (Jean Calas) buvo Marselio pirklys. Jis ir visa jo šeima buvo hugenotai. Tačiau Kalasas buvo palankus katalikybei: laikė savo namuose tarnaitę katalikę ir ramiai sutiko vieno iš savo sūnų Liudviko perėjimą į katalikybę. Vyresnysis Kalaso sūnus Markas Antuanas nebuvo linkęs į prekybą. Jį traukė advokato profesija, bet kelias į ten nekatalikams buvo uždarytas. Tačiau keisti tikybos jis nenorėjo. Todėl, nematydamas išeities, tapo melancholiku, ėmė lošti ir leido savo dienas dykinėdamas, pomėgių ieškodamas.

1761 metų spalio 13 dieną pas Žaną Kalasą atėjo vyresniojo sūnaus draugas. Vakare, visai šeimai susirinkus už stalo, padavus desertą, Markas Antuanas be jokios priežasties pasikėlė nuo stalo, išėjo iš kambario ir nebegrįžo. Kai po vakarienės jaunesnysis sūnus Pjeras nuėjo svečio palydėti, juodu pamatė vieno kambario duryse pasikorusį Marką Antuaną. Į abiejų riksmą subėgo šeima. Tėvas paguldė negyvėlį ant grindų ir nuėmė nuo kaklo virvę. Buvo pašauktas gydytojas, kuris tegalėjo konstatuoti mirtį. Susirinko daug pašalinių žmonių, ėmė spėlioti, kodėl taip atsitiko. Tačiau kai tą pačią naktį atvyko kapitulos atstovai su ekspertais, kažkas iš susirinkusios minios riktelėjo, kad Markas Antuanas esąs savo šeimos nužudytas už tai, kad norėjęs pakeisti tikybą. Valdžia tuojau įsakė suimti vyrą ir žmoną Kalasus, jų sūnų Pjerą, tarnaitę katalikę ir svečią.

Nelaimei, per pirmąjį tardymą abudu Kalasai ir svečias davė melagingus parodymus. Mat anais laikais nusižudymas buvo taip pat laikomas nusikaltimu. Tie, kurie mėgindavo nusižudyti, būdavo smarkiai baudžiami, net ir mirties bausme. Jeigu žmogus vis dėlto nusižudydavo, tai baudžiamas būdavo nusižudėlio kūnas: nuogą jį vilkdavo gatvė-

mis ir paskui užkardavo kartuvėse. Todėl šeima, nenorėdama atiduoti negyvėlį taip niekinti, pareiškė per tardymą, kad lavonas buvęs rastas ant grindų. Paskui jie atsiėmė savo parodymą. Bet buvo per vėlu. Jais nebetikėjo. Ir po iškilmingų Marko Antuano laidotuvių, kuris buvo palaidotas kaip tikybos kankinys, valdžia ėmė tyrinėti šią bylą. Po daugybės peripetijų 1762 metų kovo 9 dieną Žanas Kalasas buvo nuteistas, 8 balsais prieš 5, laužinti ir sakinti, kad išgautų iš jo, kas tokie buvę jo bendrininkai, uždėtų bažnyčios atgailą ir nužudytų ratu. Kitą dieną sprendimas jau buvo įvykdytas. Žanas Kalasas ištvėrė visas kančias, neprisipažinęs esąs kaltas. Vežamas į bausmės vietą, jis nuo vežimo rėkė miniai, kad yra nekaltas. Baisiai kankinamas, dvi valandas išlaužintas, jisai mirė.

Tuo byla nesibaigė. Kovo 18 dienos nuosprendžiu Pjeras Kalasas buvo nuteistas ištremti ligi gyvos galvos, dukterys administracine tvarka buvo uždarytos vienuolyne, šeimos turtas konfiskuotas.

Šitaip baigėsi ši byla, viena iš daugelio to laiko bylų. Šiaip ji liktų pamiršta teismo archyvuose. Tačiau buvo lemta, kad šį kartą nekaltųjų pasmerkimas neliktų užmirštas. Prasidėjo įnirtinga ir triukšminga kova dėl to, kad ši byla būtų pernagrinėta.

Atsitiktinai vienas iš Voltero draugų papasakojo jam apie šią bylą. Volteras ja susidomėjo. Pradėjęs susirašinėti su likusiais Kalaso šeimos nariais, jis galutinai įsitikino, kad čia buvo įvykęs baisus teismo apsirikimas. Visa savo temperamento aistra, visa savo talento galia ir panaudojęs visus savo sugebėjimus kelti visuomenės dėmesį, Volteras stojo ginti nekaltai nužudyto Kalaso ir visos jo šeimos.

Prasidėjo kartu literatūrinė ir teisminė kova: literatūrinė — tiek paties Voltero, tiek ir jo vienminčių brošiūromis; teisminė — prašymais atitinkamoms instancijoms dėl bylos pernagrinėjimo, paduodamais Kalaso našlės vardu, kuri viena begalėjo veikti, nes nebuvo nuteista ir buvo laisva. Volteras įkalbėjo ją, kad nuvažiuotų į Paryžių ir imtų formaliai rūpintis per garsiuosius advokatus, kuriuos pats Volteras sudomino šia byla. Po ilgų rūpesčių ir vargų, sutikus įnirtingą pasipriešinimą Tulūzos parlamento, kuris nenorėjo net išduoti bylos nuorašų, pavyko pasiekti, kad byla būtų paskirta antrąkart svarstyti, kasuota (1764 metai), atiduota iš naujo nagrinėti, ir 1765 metų kovo 9 dieną, po šešių teismo posėdžių, buvo vienu balsu priimtas generalinio valstybės gynėjo pritartas nuosprendis, kuriuo Ža-

nas Kalasas buvo paskelbtas esąs nekaltas ir reabilituotas. Kai materialiniams šeimos nuostoliams atlyginti buvo paleistas renkamasis lapas, pats karalius liepė išduoti šeimai 35 000 frankų.

Šiuo kartu teisingumas laimėjo, nors ir po nekaltai nukankinto žmogaus mirties. Tačiau šitas dalinis naujos dvasios ir visuomenės nuomonės nugalėjimas neišsprendė bendros problemos: viso teismo procedūra, visas procesas su visais pasenusiais būdais nagrinėti ir kaltinti tebeveikė, tebegaliojo. Tebegaliojo ir chaotiški įstatymai, kurie neduodavo aiškaus atsakymo į klausimą, už ką baudžiama ir už ką ne. Tebebaudžiami buvo veiksmai, kuriais jokios tikros žalos ar nuostolių visuomenei nebuvo daroma. Reikėjo kovoti dėl bendros baudžiamųjų įstatymų reformos, o dėl to, kad tokia kova būtų sėkminga, reikėjo ir aiškios programos. Tokia programa pasirodė Bekarijos „Apie nusikaltimus ir bausmes" veikale, išleistame Milane 1764 metais, kaip tiktai tada, kai buvo įsiliepsnojusi kova dėl Kalaso bylos pernagrinėjimo.

2. Čezarės Bekarijos gyvenimas

Italų kronikų duomenimis, žinios apie šią giminę siekia 1313 metus, kai jai priklausė valdomosios teisės Pavijoje. Bet 1357 metais Bekarijos giminė buvo ištremta iš Pavijos ir persikėlė į Milaną. Milane gyveno ir Čezarės Bekarijos tėvas. Čezarė Bekarija gimė Milane 1738 metų kovo 15 dieną ir buvo vyresnysis sūnus. Be titulo, kurį gavo iš savo tėvo, jis dar iš savo krikštatėvio ir giminaičio grafo Čezarės Bonesanos paveldėjo grafo titulą ir Bonesano pavardę, todėl pats save vadino dviguba pavarde Čezarė Bekarija-Bonesana. Apie Bekarijos kūdikystę, vaikystę ir jaunystę mažai tėra žinių. Yra žinoma, kad jo tėvų šeima buvo užsidariusi ir aristokratiškai gyvendama neprisidėjo prie krašto valdymo; pats kraštas buvo Austrijos valdžioje. Šeimos gyvenimo būdas buvo patriarchališkas, griežtas. Tėvų įsitikinimai buvo griežtai katalikiški ano laiko dvasia ir prasme. Todėl ir Čezarė buvo atiduotas auklėti į Parmos jėzuitų kolegiją, kur praleido aštuonerius metus ortodoksalioje ir net fanatiškoje, kaip vėliau sakydavo pats Bekarija, aplinkoje. Matyt, ši aplinka nekaip veikė vaiko dvasią ir polinkius: ypatingų gabumų jis ten neparodė ir rodėsi greičiau negabus mokinys esąs. Matyt, jam nepatiko pag-

rindiniai dėstomieji dalykai, sausi ir nesusiję su gyvenimu, nepatiko ir visa kolegijos dvasia su vienuoliška rutina. Tylus, susimąstęs vaikas dar labiau užsidarė. Tiktai filosofija, retorika, klasikinės kalbos ir matematika kėlė jo susidomėjimą.

Eidamas septynioliktus metus, Bekarija baigė jėzuitų kolegiją ir nuvyko į Paviją teisės mokslų studijuoti. Universitete jis mokėsi labai gerai ir 1758 metais gavęs daktaro laipsnį grįžo į tėviškę.

Iš negausių jo biografijos duomenų reikia paminėti dar vieną faktą, apibūdinantį tiek Bekariją, tiek ir tą aplinką, kurioje jis gyveno. Grįžęs iš Pavijos, jaunas Bekarija susipažino ir susižiedavo su Terese, dukterimi Austrijos pulkininko de Blasko, kuris buvo kilęs iš siciliečių-ispanų bajorų. Bekarijos tėvas buvo prieš tas vedybas, laikydamas jas socialiniu atžvilgiu nelygia santuoka. Norėdamas priversti sūnų atsisakyti nuo savo ketinimo, tėvas panaudojo griežtą namų arešto priemonę, išlaikęs jį tris mėnesius uždarytą. Įžeistas nuotakos tėvas pasiskundė Austrijos imperatorei Marijai Teresei, nurodęs, jog jis esąs aukštos kilmės, o ir didelį kraitį skyręs savo dukteriai. Per vieną ministerį imperatorė nusiuntė seniui Bekarijai įsakymą išleisti sūnų. Atgavęs laisvę, Čezarė Bekarija, nors tėvas tebesispyrė ir anaiptol nenorėjo duoti savo sutikimo vedyboms, tuojau susituokė su mylima mergaite (1761 metų vasario 22 dieną). Tėvas atsisakė priimti sūnų ir marčią į savo namus ir tik davė jiems nedidelę pašalpą.

Galimas daiktas, kad šitas epizodas turėjo Bekarijos gyvenime daug didesnių ir svarbesnių padarinių, nekaip tat gali iš karto pasirodyti. Jaunas Bekarija buvo priverstinai išmuštas iš lygaus nekintamo ir tradicijų kupino patricijų tuščio gyvenimo vagos. Prieš savo valią jis atsidūrė laisvėje. Iš tikrųjų vaidas su tėvu paskatino jauną žmogų pamėginti savarankiškai dirbti, plėtoti savo gabumus ir parodyti savo jėgas ir vertę. Prie to prisidėjo šiokie tokie, kad ir ne pernelyg dideli, materialiniai rūpesčiai. Šiaip ar taip, akivaizdžiai matyti, kad jis imasi plunksnos. Pirmasis jo darbas buvo pavadintas „Dėl netvarkos Milano provincijos 1762 metų piniginėje sistemoje ir jos pašalinimo". Jis atkreipė Milano vyriausybės dėmesį į seniai reikalingą pinigų sistemos reformą. Cenzūra nepraleido šio veikalo, ir jisai išėjo anonimiškai 1762 metų liepos mėnesį Lukoje. Knygelėje smulkiai nagrinėjamas dalykas, liečiąs principus, kuriais turi būti reguliuojama auksinių ir sidabrinių pinigų

vertė; šis veikalas iš dalies yra aktualus ir mūsų laikais, nes nuolat tebesiginčijama dėl piniginių sistemų. Anais laikais pasirodžiusi knygelė sukėlė didelę polemiką, kuri baigėsi tuo, kad 1763 metais vyriausybė pradėjo reformuoti piniginės apyvartos dalyką Lombardijoje, ir šis darbas, kuriame veikliai dalyvavo patsai Bekarija, buvo baigtas 1777 metais.

Šitas susidūrimas su valdymo dalykais, literatūrinė polemika ir nuomonių pasikeitimas negalėjo siaurai liesti vien tik finansinės teisės techniką. Gyvenimas ir visuomeninė mintis tada kėlė ir kitas, platesnes ir bendresnes problemas. Pirmasis susipažinimas su jomis ir susidūrimas kaip tik datuojamas ta pačia epocha. Jo paskesniuose laiškuose abatui Moreli, svarbiausio Bekarijos veikalo vertėjui į prancūzų kalbą, laiškuose, kurie buvo autobiografinio pobūdžio ir sudarė vertingiausią ir patikimiausią šaltinį patirti apie Bekarijos proto ir dvasios plėtimosi kelius, yra nurodymų, kad tuo laiku, kai Bekarija atsipalaidavo nuo tėvo globos, jis susipažino su svarbiausiais veikalais, nustačiusiais Šviečiamojo amžiaus visuomeninės minties galingos srovės linkmę, davusiais jai turinį ir pasibaigusiais didžiąja Prancūzijos revoliucija. Bekarija praneša, kad Monteskjė veikalą „Persų laiškai" jis perskaitęs 1761 metais ir kad tai buvusi pirmoji knyga, atvėrusi jam naujus filosofijos mokslo horizontus; kad Helvecijaus veikalo „Apie protą" skaitymas baigęs jo dvasinio gyvenimo perversmą ir davęs svarbiausią turinį jo paties idėjoms. Nuo to laiko jis labai pamėgo skaityti naujosios filosofijos veikalus. Ir ne tiktai kaip simpatijos savo korespondentui prancūzui, bet ir kaip tikras prisipažinimas skamba Bekarijos žodžiai laiške Moreli: „Už visa ką aš turiu būti dėkingas prancūzų knygoms; jos išugdė mano širdy žmoniškumo jausmus, kurie buvo nuslopinti aštuonerių metų fanatiškuoju auklėjimu". Iš Bekarijos laiškų matyti, kad jis skaitė ir labai gerai vertino Monteskjė, Ruso, d'Alambero, Didro, de Biufono, Helvecijaus, Kondijako, Voltero ir Hiumo veikalus. Šis sąrašas nėra pilnas. Iš kitų biografijos duomenų matyti, kad Bekarija, pavyzdžiui, labai atsidėjęs tyrinėjo vieno iš šių dienų gamtos mokslo kūrėjų Rodžerio Bekono raštus, iš kurio veikalo paimtas ir svarbiausio Bekarijos veikalo epigrafas.

Savo darbuose, mintyse, pomėgiuose Bekarija nebuvo vienas pats, jis turėjo ir vienminčių. Turbūt tas pats jo asmeninio gyvenimo nenormalumas — vaidas su tėvu ir su

tuo susijęs naujas laisvesnis gyvenimo būdas — suartino jį su Milano jaunųjų laisvamin̆čių būreliu[1]. Jie susirinkdavo kavinėje ir ten svarstydavo aktualius to laiko klausimus. Tuo kavinės vardu buvo leidžiamas ir nedidelis žurnalas „Il Caffe" (kavinė), kuris ėjo dvejus metus — nuo 1764 iki 1766 metų pabaigos — iš viso išėjo 74 numeriai. Milano cenzūra buvo labai griežta ir priekabi, todėl žurnalas buvo spausdinamas už Milano provincijos ribų, o bendradarbiai pasirašydavo slapyvardžiais. Bekarija, kuris, be abejo, buvo žurnalo siela, pasirašydavo „Č" raide. Tame žurnale išspausdinti keli jo straipsniai atsitiktinėmis ir nežymiomis temomis: apie stilių, apie kontrabandą, apie kortavimo žalą ir kt.

Šitoje epochoje, susijusioje su „Il Caffe" būreliu, buvo sukurtas ir svarbiausias Bekarijos veikalas.

Nesant tikslių duomenų, sunku spręsti, kas paskatino Bekariją parašyti traktatą apie nusikaltimus ir bausmes. Labai galimas daiktas, jog minčių apie baudžiamąją teisę sukėlė jam Kalaso byla, nes neabejojama, kad triukšmas, kilęs dėl tos bylos Prancūzijoje, nuėjo iki Milano, ir kad visos peripetijos tos kovos dėl proceso pernagrinėjimo gyvai buvo debatuojamos „Il Caffe" būrelyje. Nenuostabu todėl, kad Bekarija, išėjęs teisės mokslą, vadinasi, būdamas išmokslintas teisininkas pats savo iniciatyva arba draugų įkalbinėjamas ryžosi parašyti baudžiamųjų įstatymų klausimais savarankišką veikalą.

Be to, galimas daiktas, kad minčių apie baudžiamųjų įstatymų trūkumus sukėlė Bekarijai ir artimesni aplinkinės tikrovės reiškiniai. Italija, suskaldyta į smulkias kunigaikštystes ir karalystes su savo smulkiais nesutvarkytais įstatymais turėjo šioje srityje anaiptol ne mažiau trūkumų, negu jų buvo finansų sistemoje, kuri, kaip labai netobula, buvo seniai atkreipusi Bekarijos dėmesį. Be to, jo artimiausias draugas Aleksandras Veris buvo kalinių protektorius ir turėjo progos, kaip oficialus asmuo, susipažinti su baudžiamojo teisimo būkle ir pranešti apie tai savo draugams ir vienminčiams. Pasakojama apie įvykį iš paties Bekarijos gyvenimo, kuris galėjo jį paskatinti domėtis baudžiamojo proceso problemomis[2].

[1] Laiške Moreli Bekarija rašo, kad iš 120 000 sostinės gyventojų yra tik 20 žmonių, norinčių mokytis ir gerbiančių tiesą bei dorybę. Tie 20, matyt, bus sudarę Bekarijos draugų būrelį.

[2] Biografai pasakoja apie tokį atsitikimą. Bekarijos žmona nuvažiavusi į dvarą paviešėti ir ten susirgusi. Bekarija siuntęs gydytoją, kuris

Šiaip ar taip, neabejojama, kad 1763 metų kovo mėnesį Bekarija, kiek pasvyravęs, ėmė dirbti,— rašyti veikalą apie baudžiamųjų įstatymų trūkumus ir apie tai, kaip juos galima pašalinti. Beje, autorius tada buvo dar labai jaunas — tik 25 metų!

Nelengva buvo Bekarijai šį veikalą rašyti. Ir temos naujumas, ir svajingas (anot jo paties „rambusis") jo būdas, (neįstengė įtemptai dirbti), ir nepasitikėjimas savo jėgomis, ir baimė, jog jį pradėsią persekioti — visa tai jį veikė taip, kad jis kartais nusimindavo, nesitikėjo baigti darbą, mėgino net sudeginti visa, kas buvo jau parašyta. Tomis sunkiomis gyvenimo valandomis jį morališkai remdavo draugai.

Ir vis dėlto jis atkakliai dirbo toliau. Svyravimo ir nusiminimo valandas pakeisdavo kūrimo ir drąsaus minties polėkio laikotarpiai. Ir per labai trumpą laiką, per 10 mėnesių, 1764 metų sausio mėnesį rankraštis buvo parašytas.

Šį kartą Bekarija nebemėgino išleisti knygelės gimtajame mieste ir siūlyti peržiūrėti ją cenzūrai. Jis nutarė, kad geriau būsią išleisti tą traktatą anonimiškai. Gretimoje Toskanoje viešpatavo beveik visiška spaudos laisvė, todėl Bekarija nusiuntė rankraštį į Livorno spaustuvę, o tenai knyga tų pačių 1764 metų liepos mėnesį pirmąkart buvo išleista. Tačiau ir čia ji buvo išspausdinta ne tiktai nepažymėjus autoriaus vardo, bet nepažymėjus ir spausdinimo vietos, matyt, kad sunkiau būtų atrasti autorių. Tai rodo, jog Bekarija buvo labai išmintingas ir atsargus.

Šitas autoriaus atsargumas pasireiškė ne tiktai leidžiant knygelę, bet iš dalies ir dėstant pačią temą. Daug vietų joje (pavyzdžiui, 37 skyrius „Apie ypatingus nusikaltimus") išdėstyta tyčia miglotai ir neaiškiai, kad mintį būtų galima atspėti, bet kad negalima būtų prikibti prie autoriaus. Apie šį atsargumą visai atvirai rašo pats Bekarija abatui Moreli: „Turiu prisipažinti, kad berašant, man prieš akis stovėjo Makiavelio, Galilėjaus vaizdai. Ausyse

---

kelyje buvęs garsaus bandito Santorelo užpultas. Banditas buvęs pagautas, laužintas ir neprisipažinęs. Todėl buvę pripažinta, jog jo kaltė nėra įrodyta, ir jis buvęs paleistas. Po kiek laiko buvę sugaudyti Santorelo bendrininkai, kurie ir patys prisipažinę, ir išdavę Santorelą, kaip dalyvavusį užpuolant gydytoją. Tai buvo vienas iš atvejų, kuris galėjo paakinti į tai, jog laužinimu negalima pasitikėti norint sužinoti teisybę ir išaiškinti bylą.

skambėjo fanatikų klyksmas, užtrenkiąs tiesos balsą. To baisaus reginio vaizdas ne kartą priversdavo mane temdyti aiškios minties šviesą miglotais debesimis. Aš norėjau būti žmonijos gynėjas, bet anaiptol ne jos kankinys".

Tačiau, reikia pasakyti, kad šitas atsargumas visai neužtemdė aiškumo ir galbūt dar padidino knygelės reikšmę, nes kiekvienas žodis čia apsvarstytas, apgalvotas, patikrintas savikritika, ir posakių miglotumas nekliudė tam, kad mintys būtų aiškios bei suprantamos.

Skaitanti publika tuojau įvertino šio veikalo reikšmę. Pirmoji knygelės laida Italijoje taip greit buvo išpirkta, jog tais pačiais 1764 metais teko ją antrąkart išleisti. Knygelė turėjo didelį pasisekimą, todėl iškilo aikštėn ir autoriaus asmenybė. Žinoma, konservatoriai, ypač klerikalai, ją labai smarkiai kritikavo. Pilte pasipylė epitetai: „nemokša, galvažudys ir bedievis", „maištininkas", „fanatikas", „pavojingas rašytojas", „apgavikas", „nežabotas satyrikas"...[1] Tačiau dauguma palaikė Bekarijos pusę. Jį globojo net Lombardijos vietininkas grafas Firmianas, todėl jokių didelių nemalonumų jam patirti neteko.

1766 metais išėjo trečioji knygelės laida. Vienas šios laidos egzempliorius pateko į d'Alambero rankas. Susipažinęs su knygele, d'Alamberas buvo sužavėtas ir papasakojo apie ją savo draugams. Knygelė ėjo iš rankų į rankas. Per vakarienę vienuose namuose, į kurią buvo pakviesta daug to laiko garsenybių — Tiurgo, d'Alamberas, Moreli ir kiti žinomi literatai, imta kalbėti apie Bekarijos knygelę. Moreli čia pat buvo išvertęs knygelės pradžią į prancūzų kalbą ir paskaitęs ją. Visiems tatai labai patiko, ir jį paprašė išversti visą veikalą.

Abatas Moreli (1727—1819) parašė laišką Bekarijai ir gavo ne tiktai sutikimą versti, bet ir papildymą. Tačiau jis ir versdamas mažai paisė originalo ir saviškai suskirs-

---

[1] Iš to laiko kritikos verta paminėti tiktai „Pastabas ir pastebėjimus" vieno vienuolio parašytus Venecijos valdžios įsakymu. Bekarija pats buvo raštu atrėmęs kritiko įrodymus. Tasai atrėmimas vėl apibūdina Bekarijos atsargumą. Pavyzdžiui, į priekaištus dėl Dievo niekinimo jis atsako, kad tiktai piktai iš anksto nusistatę prieš jį tegali jį šitaip kaltinti, nes rašęs jis buvo kaip įsitikinęs katalikas ir niekad nekaltinęs žiauriai elgiantis arba klystant „šventosios katalikų bažnyčios", kurioje jis pats Dievo malone yra gimęs, kurios tikėjimo simbolį jis gerbia, kaip dieviškąjį ir teisingiausią, kurioje jisai tikisi gyvensiąs ir mirsiąs. Reikia pasakyti, kad tai netrukdė popiežiui 1766 metais įrašyti Bekarijos knygelę į draudžiamos literatūros sąrašą.

tė medžiagą[1]. Perskirstyta buvo tiek daug, kad net bendras paragrafų skaičius buvo sumažintas nuo 47 iki 42. Reikia pasakyti, kad vertimas į prancūzų kalbą pasirodė taip pat su fiktyviai nurodyta leidimo vieta: knygelėje nurodyta, kad ji esanti išspausdinta Filadelfijoje, o vėliau Losanoje. Matyt, atsargumas nebuvo svetimas ir prancūzų autoriams. Kai vertimas 1766 metais pasirodė, kritika, džiaugsmingai sutikusi patį veikalą, vis dėlto nepalankiai pažvelgė į vertėjo padarytus perdirbimus.

Tačiau pats Bekarija, matyt, buvo patenkintas vertimu. Bent jau gavęs vertimą iš vertėjo, jis laiške, dėkodamas už atsiuntimą, pasisako paskaitęs jį su didžiausiu malonumu ir manąs, jog vertėjas pagražino originalą; vertėjo priimta tvarka jam pačiam rodosi natūralesnė ir tinkamesnė už originalo; jam gaila, kad naujoji laida Italijoje jau beveik išspausdinta, priešingu atveju jis būtų perdirbęs ją taikydamasis prie Moreli plano. Penktos savo traktato laidos, išėjusios 1766 metais, prakalboje Bekarija gailisi negalėjęs suderinti šios laidos su dar neišspausdintu visiškai išsiskiriančiu prancūzišku vertimu, kurio pakeistas suskirstymas esąs geresnis už originalo tvarką[2].

Bekarija vis garsėjo. Italijoje jis pasidarė toks populiarus, jog visur, kur tik pasirodydavo, būdavo džiaugsmingai, ovacijomis sutinkamas ir lydimas. Vienas jo draugas Viskontis rašė, kad Venecijoje visi nori jį matyti, ir kad „kai rašytojų draugijoje kalbama apie žmonijos gynėją ir kovotoją, tai visiems esą savaime suprantama, jog turimas galvoje Bekarija".

Jau tada, kai Bekarijos knygelė buvo išleista tik italų kalba, ji pasidarė žinoma ne tiktai Paryžiuje, bet ir kitose valstybėse. Apie tai liudija tas faktas, jog Berno Ekonominė draugija, nusižengdama savo įstatams, nusprendė apdovanoti jos autorių aukso medaliu. Kadangi autorius nebuvo žinomas, todėl Draugija 1765 metų spalio 1 dieną įdėjo laikraštyje skelbimą, siūlydama autoriui pasisakyti savo vardą, kad šis galėtų priimti pagarbos ženklą, kurios

---

[1] Senojo pagrindinio knygelės teksto sulyginimas su naujuoju tekstu duotas Eselborno knygos priedėlyje.

[2] 1773 metais išėjo vertimas į prancūzų kalbą tiksliai atitinkąs originalą. Yra nuomonė, kad patsai Bekarija suieškojęs tą vertėją, nes iš tikrųjų nebuvęs patenkintas abato Moreli laisvu vertimu. Tačiau šita nuomonė neteisinga, nes vėlesnes savo laidas Bekarija tikrai pritaikė prie Moreli vertimo.

yra vertas gerasis pilietis, išdrįsęs pakelti savo balsą gindamas žmoniją nuo įsigalėjusių prietarų.

Netrukus užsienyje atsirado daugybė didžių jo gerbėjų ir garbintojų, netgi iš tarpo asmenų, visoje Europoje pagarsėjusių: Volteras ėmė susirašinėti su Bekarija ir paskyrė jo knygelei platų komentarą, Didro parašė savo „Pastebėjimus", Ruso, Biufonas, d'Alamberas, Helvecijus taip pat džiaugdamiesi susirašinėjo su juo. Bentamas, karštai girdamas autoriaus darbą, rašė, kad prie argumentacijos dėl mirties bausmės nieko nesą galima pridėti.

Advokatai skirdavo Bekarijai pamfletus, parašytus nekaltai pasmerktiems apginti. Ir šitoje pagyrimų bei pasigėrėjimo jūroje tikrai skendo nepalankios konservatyvių tendencijų atstovų nuomonės.

Bekarija atsidūrė centre ne tiktai idėjinės ir teorinės kovos dėl naujų baudžiamųjų įstatymų, bet ir savaime, prieš savo norą, stojo teisminės, visuomeninės ir politinės kovos su senąja tvarka centre.

Dėl jo veiklos kilo toks triukšmas, kad net monarchai susidomėjo autoriumi. Viurtembergo kunigaikštis rašė Bekarijai 1766 metais, kad knygelė sukėlusi jam meilę dorybingam autoriui ir jog jisai panaudosiąs visas priemones, kad panaikintų barbariškas šiurpulingas bausmes, su kuriomis Bekarija taip kovoja.

Reikia pasakyti, kad tokia šlovė ne tiktai tenkino Bekariją, bet ir slėgė jį, nes jis tenorėjo ramiai gyventi, svajoti, stebėti ir mąstyti. Kiek jį slėgė rodomas jam susidomėjimas matyti iš to, jog kai Neapolio karalius panorėjo jį aplankyti, Bekarija vengė šio susitikimo.

Konfliktas tarp Bekarijos polinkių ir ypatingo susidomėjimo jo asmenybe aiškiai iškilo įdomiame psichologijos atžvilgiu epizode jo kelionėje į Paryžių.

Nuo 1766 metų pavasario Moreli savo laiškuose vis labiau prašė Bekariją atvažiuoti į Paryžių, siūlydamas jam pasinaudoti barono Holbacho vaišingumu. Bekarija iš pradžių atsisakydavo dėl vienokių ar kitokių aplinkybių. Tačiau Moreli primygtinai jį prašė. Rudenį jisai rašo, kad kaip tik žiemą būsią geriausia atvažiuoti į Paryžių, nes tuo metu daugiausia būna svečių priėmimų, tad jam lengviau bus supažindinti Bekariją su maloniais bei naudingais žmonėmis.

Tačiau aplinkybės tikrai labai pakito. Tėvas susitaikė su sūnumi ir marčia, ir Bekarija apsigyveno tėvų namuose. 1766 metų spalio 2 dieną Bekarija išvažiavo į Paryžių,

lydimas Aleksandro Verio, kuris taip pat buvo pakviestas aplankyti Paryžių. Buvo apskaičiuota, kad kelionė truksianti šešis mėnesius. Jau pirmąją dieną iškeliavęs Bekarija rašė žmonai, jog jis be galo jos pasiilgsiąs ir prisiekė grįžti ne vėliau kaip po šešių mėnesių. Toliau keliaudamas, jis labai dažnai rašė žmonai. Jau spalio 3 dieną jisai pasisakė laiške norįs tuojau grįžti namo ir kad tiktai baimė pasirodyti juokingam sulaiko jį nuo to. Tą patį rašė jai iš Liono ir iš kitų vietų, kur buvo sustojęs. Ir dar nepasiekęs Paryžiaus, jis jau pasisakė nieku gyvu neišbūsiąs atsiskyręs nuo žmonos šešių mėnesių ir prašė pasakoti visiems, kad Prancūzijos klimatas kenkiąs jo sveikatai, kad jam reikia kuo greičiau grįžti namo.

Ilgėdamasis, svyruodamas, kankinamas noro grįžti į savo šeimą ir įprastą gyvenimą, Bekarija spalio 18 dieną pasiekė Paryžių.

Bekarija ir Veris buvo geraširdiškai ir mielai priimti. Jau antrą dieną atvažiavęs Bekarija rašo žmonai, kad jis spėjo pasimatyti su baronu Holbachu, d'Alamberu, Didro, Moreli, kad jam ir Veriui pagerbti buvo surengtas puikus priėmimas: „Mes ypačiai sužavėti Didro, baronu Holbachu ir d'Alamberu. Šis yra žymus žmogus ir kartu visai atviras, be jokių gudrybių. Entuziazmas ir gera širdis matyti Didro manierose... Moreli rūpinasi mumis". Tačiau tame pat laiške Bekarija priduria: „Atminkite, kad aš jus visus labai myliu, kad už visa ką pasaulyje, už visą Paryžių su jo pomėgiais man meilesnė yra mano brangioji žmona, mano vaikai, mano šeima. Aš niekad nemeluoju, todėl, mano meile, priimk tai kaip tikrąją tiesą, o ne kaip meilumą".

Tolesniuose laiškuose Bekarija pasakoja apie vis daugiau jam reiškiamą pagarbą, apie tai, kad vis daugėja pažinčių su aukštuomene. Tačiau Paryžius nepatraukia, nepagauna jo. Ilgesys virsta nebepakenčiamas. Jisai atveria savo širdį artimiems draugams, Veriui ir Frizui, ir šie, matydami, jog jo melancholija nenugalima ir gresia atsiliepti sveikatai, buvo priversti patarti jam tuojau grįžti namo. Lapkričio mėnesio pabaigoje Bekarija vienas palieka Paryžių.Veris liko trumpam Paryžiuje, o paskui aplankė dar Londoną, kur iš pradžių ketino nuvažiuoti kartu su Bekarija. Gruodžio 12 dieną Bekarija grįžo į gimtąjį miestą.

Įdomu, kokį įspūdį jis padarė Paryžiuje. Baronas Grimas taip sako apie jį: „Jo veidas išreiškia Lombardijos

tvarkingumą, grynumą ir atvirumą. Mes vieną mėnesį teįstengėme jį sulaikyti ir po to jis paskubėjo grįžti į Milaną. Mat jis vedė merginą prieš tėvų valią, buvo labai ją įsimylėjęs ir pavydus... menkas barnis su žmona buvo jo pas mus pasirodymo priežastis, o kai tik susitaikė ir iškeliavo po kelių savaičių namo..."

Bekarija grįžo į gimtąjį miestą, į tėvų pastogę. Ir reikėtų pažymėti: jo ryšiai su laisvamanių draugija, jo laisvosios minties polėkis ir gyvenimo žygis datuojami tėvų namų palikimo momentu, bet nuo tada, kai jisai grįžo, prasideda priešingas procesas. Visų pirmiausia jis atšala draugams, net artimiausiems, pavyzdžiui, broliams Veriams. Senieji ryšiai nutrūksta. Ir Bekarijos mintis nuo aktualių visiems rūpimų ir visus jaudinančių temų grįžta prie ramesnių ekonominių dalykų.

Grįžęs į Milaną, Bekarija netrukus gavo imperatorės Jekaterinos II kvietimą atvažiuoti į Rusiją ir dalyvauti komisijoje, kuri turėjo sudaryti naują statutą. Matyt, pats Bekarija pasistengė tą kvietimą panaudoti ta prasme, kad jį dar stipriau pririštų prie tėviškės. Iš Lombardijos vietininko Firmiano susirašinėjimo su ministeriu Kaunicu matyti, jog, atsižvelgus į tą pasiūlymą, buvo iškeltas klausimas, kad reikia įsteigti prie Palatinų mokyklos specialią politinės ekonomijos katedrą Bekarijai. Įdomiai Bekarija apibūdinamas grafo Firmiano laiške: „Bekarija — vienas iš nedaugelio, mėgstančių tokį darbą, kuris atitrauktų jį nuo kasdienių pramogėlių; jo gyvenimo būdas, nors ir visai sveikas, lėmė tai, kad jį nelabai mylėjo tėvynainiai. Ypač dvasininkai buvo suerzinti, kai jis išleido knygelę apie nusikaltimus ir bausmes; kai kurie tiesiog niršdami neigia, griauna ją; autorius į tai reagavo ramiai. Tai teikia jam garbės; šita knygelė teikė jam užsienyje didelę pagarbą".

Bekarija profesoriavo nuo 1768 iki 1771 metų. Apie jo paskaitas daugelis gerai atsiliepė tiek dėl jų turinio, tiek ir dėl formos. 1804 metais, jau po Bekarijos mirties, buvo išleistos ir sutvarkytos jo paskaitos, liudijančios, kad Bekarija buvo vienas iš įžymių to meto ekonomistų.

Per tą patį laikotarpį Bekarija parašė veikalą apie stilių, kur jis grįžta prie vienos iš savo pirmesnių temų, apie tai jau buvo kalbėta „Il Caffe" žurnale. Tai rodė, kad Bekarijai reikėjo pailsėti, nutolti nuo aštrių, jaudinamų „Sturm und Drang" laikotarpio temų. Tuo baigiamas ciklas. Baigėsi Bekarijos, kaip rašytojo, veikla. Truko

ji tiktai aštuonerius metus, nuo 1762 iki 1770 metų. Dar jaunas būdamas Bekarija įgijo pasaulinę šlovę ir amžiną palikuonių atminimą. Per paskesnius 24 savo gyvenimo metus jis tenkinosi tiktai tarnybinių raštų, nuomonių ir memorialų rašymu.

1771 metais Bekarija pakeitė savo profesoriavimą Ekonominės kolegijos tarybos nario administracine tarnyba. Jo paskyrimą valdžia motyvavo „garbe, kurią Bekarija įgijo savo veikalais ne tiktai Italijoje, bet ir kitose tautose". Vėliau jis buvo paskirtas dar Švietimo tarybos nariu. 1791 metais jis buvo paskirtas dviejų komisijų nariu naujajam baudžiamųjų įstatymų sąvadui sudaryti Lombardijai. Iš šito administracinio veikimo laikotarpio liko įvairių pranešimų ir raštų. Daugelis iš jų lietė tiktai vietinius, siaurus interesus. Reikia pažymėti tiktai du pranešimus, parašytus 1792 metais: pranešimas dėl politinių nusikaltimų ir platus raštas dėl mirties bausmės.

Iš jo asmeninio gyvenimo epizodų reikia pažymėti, kad 1774 metais mirė jo mylima žmona. Tačiau jau po trijų mėnesių Bekarija antrąkart vedė, ir vienas jo giminaitis turėjo tame pačiame laiške išreikšti savo užuojautą dėl pirmosios žmonos mirties ir kartu pasveikinti jį antrąkart vedus.

Mirė Bekarija 1794 metų lapkričio 28 dieną. Jis buvo rastas stabo ištiktas savo kabinete.

Europos akys tuomet buvo nukreiptos į didžiuosius sukrėtimus ir įvykius Prancūzijoje. Bekarijos mirtis beveik nebuvo amžininkų pastebėta ir pažymėta.

Vadinasi, iš visų Bekarijos gyvenimo įvykių, susidomėjimą, tiesą sakant, kelia tiktai parašytas nedidelis veikalas „Apie nusikaltimus ir bausmes".

3. Knygelės „Apie nusikaltimus ir bausmes" turinys ir reikšmė

Aukščiau jau buvo pasakyta, kokį įspūdį Bekarijos knygelė padarė amžininkams. Jos poveikis nebuvo paviršutiniškas arba trumpalaikis. Tai iš karto pasireiškė daugelyje to laiko kraštų įstatymų. Italijoje, Lombardijoje, ir daug kur kitur buvo imtasi reformuoti baudžiamuosius įstatymus. Toskanoje buvo panaikinta mirties bausmė ir to panaikinimo tradicija išliko iki pat bendrojo italų 1890 metų baudžiamojo statuto parengimo. Kitose Itali-

jos srityse buvo sutvarkytas procesas, sušvelnintos bausmės. Austrijoje žiauriajam valdovės Teresės kodeksui pakeisti buvo sudarytas švelnesnis Juozapo baudžiamasis statutas. Kokį poveikį Bekarijos knygelė padarė Rusijos įstatymams geriausiai liudija imperatorės Jekaterinos II Priesakas. Žodžiu, visuose kraštuose prasidėjo darbas siekiant sutvarkyti ir sušvelninti baudžiamąją teisę ir čia tiesiogiai arba netiesiogiai visur pasireiškė įtaka Bekarijos išreikštų idėjų, kurios virto to amžiaus proto palikimu, jo turtu ir nužymėjo, nusakė visų naujųjų įstatymų linkmę.

Bekarijos veikalo įtaką amžininkų protavimui ir įstatymams nesunku suprasti. Į visus rūpimus to laiko baudžiamosios teorijos ir praktikos klausimus knygelėje duotas trumpas, bet ryškus ir kartu išsamus atsakymas. Visi pagrindiniai prietarai, piktieji darbai ir iškraipymai joje nuosekliai, nepermaldomai sukritikuoti. Ir vietoj sugriautų ir atmestų iškeliami nauji principai, duodami patarimai, visai atitinką vyravusias tuo metu pažangias pažiūras ir, beje, o tai ne mažiau svarbu ir vertinga, pažiūras, kurios praktiškai galėjo būti įvykdytos ir pasiektos.

Kalbėdamas apie baudžiamąjį procesą, jis kelia balsą prieš slaptuosius apkaltinimus, prieš inkvizicinę tvarką, prieš įstatymo nustatytą įrodymų įvertinimą, prieš didžiausią senojo laiko piktybę, bet dar negalutinai išnykusią ir tuo laiku — prieš laužinimus ir sakinimus, kaip priemonę siekiant išgauti įtariamo asmens prisipažinimą arba priemonę išgauti parodymą prieš kitus asmenis. Jis reikalauja, kad būtų įsteigti prisiekusiųjų teismai, kad teisenoje būtų įvestas viešumo principas, ginčijamumo principas plačiai taikant gynimą. Visa tatai tėra aksiomos, vadovaujantys dėsniai baudžiamajam teismui per visą šimtmetį. Tačiau anuo laiku tos idėjos buvo visai naujos ir reikšmingos.

Baudžiamojo proceso srityje Bekarija daug buvo pasiskolinęs iš savo pirmtakų. Pavyzdžiui, nurodymų į anglų tvarką esti Monteskjė raštuose, ir apskritai anglosaksų teisinės tvarkos pamėgimas buvo anuo laiku, galima pasakyti, vyraujanti mada, todėl kur kas savarankiškesnis Bekarija nagrinėdamas materialinės (pagal šių dienų terminologiją) baudžiamosios teisės problemas.

Bekarija visų pirmiausia reikalauja įstatymų ryškumo, visiškai aiškiai ir be jokių išlygų iškeldamas principą,

kurį mes dabar formuluojame žodžiais: „Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege" („Nėra nusikaltimo be įstatymo, nėra bausmės be įstatymo"). Tiktai tada, jeigu pilietis, atlikdamas nusikalstamą veiką, tuo momentu galėjo žinoti, kas yra nusikalstama ir baudžiama, galima jį už tai bausti. Bausmės įstatymas turi eiti pirma nusikalstamos veikos. Ir įstatymas turi būti aiškus, prieinamas, neiškraipytas savavališkais aiškinimais.

Į klausimą apie tai, ką įstatymų leidėjas turi paskelbti esant nusikalstama ir baudžiama, į šitą didžiai svarbų baudžiamąjį politinį klausimą Bekarija duoda aiškų atsakymą: pripažinti esant baudžiamas mes galime tiktai tokias veikas, kuriomis padaroma aiški žala visuomenei ir kurių baudžiamumas, be to, gali suteikti visuomenei naudos.

Šituo ryškiu, praktišku kriterijumi, nustatančiu pačios veikos žalingumą ir bausmės naudingumą iš karto iškeliamas klausimas apie bausmių leidžiamumą už daugelį veikų. Nekalbant jau apie ypatingą žodžių neaiškumą bei miglotumą skyriuje „apie tam tikrą nusikaltimų rūšį", kur į baudžiamosios politikos kalbą išversta didžioji mintis: „Kas ciesoriaus, atiduokite ciesoriui, kas yra Dievo — Dievui", ir nekalbant apie skyrių „apie sunkiai įrodomus nusikaltimus", kur keliamas klausimas apie bausmės galimumą ir naudingumą už svetimavimą ir kituose skyriuose, kur Bekarija kalba apie atskiras nusikaltimų rūšis, randame tą patį pagrindinį motyvą: įstatymų leidėjas, skirdamas bausmę už kokią nors veiką, turi vadovautis šaltu protu ir apsvarstyti jos žalą bei bausmės naudą, ir tiktai tada, kai bausmės nauda persveria veikos žalą — įrašo veiką į baustinų nusikaltimų katalogą. Tačiau tegu neapgauna mūsų tasai šaltas argumentas ir motyvų svarstymas, toji matematika teisės moksle: joje glūdi žmogaus širdies šiltumas ir, dangstantis sausomis formulėmis bei miglotais posakiais, kovojama dėl asmens atpalaidavimo nuo bažnyčios, valstybės ir visuomenės pančių.

Tas pats, ir net ryškiau, matyti Bekarijos bausmės moksle. Ir čia jis nori būti praktiškas, realus, pozityvus, racionalus. Ir iš tikrųjų, ką galima pasakyti apie principą, jog bausmės, kad įbaugintų, turi būti neišvengiamos ir greitos? Tačiau šiuo principu jis tiktai skina taką kitam, jau pozityvesniam principui: bausmė turi būti reikalinga, ir tiktai tuo ją galima pateisinti, o didesnė baus-

mė, negu reikia, savaime yra nusikaltimas. Ir štai tolesnis žingsnis į žmoniškumą: bausmė turi būti kuo švelnesnė. Ir matome, kaip Bekarijos kritikos daužomos, atkrinta viena baudžiamoji priemonė po kitos. O apogėjų jo argumentacija dėl bausmių pasiekia nemirtingame mirties bausmės skyriuje. Čia Bekarija nebesislepia, nesidangsto miglotais posakiais: jis — vienas iš pirmųjų pasaulinėje istorijoje, nesutikdamas su savo mokytojais ir vienminčiais — drąsiai ir atvirai kelia mirties bausmės reikalingumo klausimą, jis iškelia klausimą dėl pagrindinio baudžiamosios teisės instituto, pašventinto valstybės, bažnyčios autoritetu, nejudamo per visą istorijos laiką, einančio baudžiamosios praktikos pagrindu[1], ir šį klausimą atsako taip pat drąsiai, jog mirties bausmė esanti nereikalinga. Reikia dar pasakyti, kad iš esmės jo argumentacija, turint galvoj „Nusikaltimų ir bausmių" skyrių ir raštą dėl mirties bausmės, yra išsemiama: daugiau prie jos beveik nėra ko pridurti. Argumentus galima buvo išplėsti, kiekvienas iš dėsnių turi dabar jau savo literatūrinę, tiek teorinę, tiek ir praktinę, istoriją. Bet iš esmės sunku nesutikti su Bentamu, jog dalykas yra išgvildentas išsamiai. Dabar prie tų argumentų, kuriuos randame Bekarijos veikaluose, mes tegalime pridėti tiktai mirties bausmės panaikinimo istoriją ir statistikos duomenis, rodančius, jog kraštuose, kur panaikinta mirties bausmė, nusikaltimų anaiptol ne daugėja, bet greičiau dar mažėja, palyginti su kraštais, kuriuose yra mirties bausmė.

Beje, Bekarija anaiptol nesitenkina nustatęs bendrus principus, bet nurodo dar jų įtaką ir padarinius konkretiems baudžiamųjų įstatymų praktikos dalykams ir nagrinėja nuosekliai visus svarbiausius baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės klausimus; atsižvelgiant į tai, kad nesitenkindamas nustatęs natūralias, racionalias ribas bausmėms taikyti, jis nusprendė esant reikalinga pabrėžti, jog visuomenė neturi pamiršti, kad naudingiau yra nusikaltimus ne bausti, bet perspėti, ir nurodo daugelį priemonių, kurios gali sumažinti nusikaltimų skaičių ar bent daryti tam poveikį (41 §),— todėl turime pasakyti, jog amžininkams jo knygelė tikrai galėjo būti išsamus išdėstymas visų tų idėjų, kurios yra susijusios su bau-

[1] Istorikai sako, jog tame pačiame Milane, toje epochoje, kai veikė Bekarija, kasdien vidutiniškai būdavo įvykdomos 6 mirties bausmės.

džiamosios teisės ir baudžiamojo proceso reformų problema.

Būtų teisinga, jei nenurodytume vieno ypatingo dalyko, kurio negalima nepaminėti nagrinėjant Bekarijos bausmių mokslą. Po pirmesnės baudžiamosios sistemos griaunamosios kritikos naujoje bausmių sistemoje beliko juk tiktai piniginė pabauda ir kalėjimas. Tačiau iš paties savo prigimimo piniginė pabauda, kaip sakė pats Bekarija (pavyzdžiui, vagysčių skyriuje), ne visada gali būti pritaikoma, nes daugelis nusikaltimų padaromi kaip tik dėl visiškos lėšų stokos. Todėl naujoji baudžiamoji sistema turi būti paremta tiktai kalėjimu, įvairiomis jo rūšimis. Tačiau kaip tik šitai pagrindinei naujosios penologijos problemai Bekarija neturi paskyręs net atskiro skyriaus[1]: apie kalėjimą terandame jo knygelėje tiktai atskirų pastebėjimų, susijusių su kitomis problemomis (pavyzdžiui, jisai sako, kad ilgalaikis kalėjimas labai įbaugina žmogų). Šita spraga metodologiškai visai suprantama. Bekarija nagrinėja visus baudžiamosios teisės dalykus apriorišk ai, deduktyviai. Tačiau laikantis tokio metodo, apie kalėjimą beveik nėr ko pasakyti. Savarankiška, žymia ir itin sudėtinga problema kalėjimas virsta tiktai konkrečiai jį tyrinėjant, susipažįstant su kalinimo vietomis ir kalinimo režimu, mėginant realiai pagerinti, palengvinti šias bausmes. Tačiau induktyvaus tyrinėjimo metodas, faktų ir stebėjimų rinkimas buvo svetimas Bekarijos prigimčiai. Todėl matome, kad lyg sąmoningai skirstydamas darbą, jis tą problemą palieka nepaliestą savo ne mažiau garsiam baudžiamosios teisės moksle ne mažiau žymiam amžininkui Johanui Hovardui, kuris visą savo tikrai pasiaukojamą gyvenimą buvo paskyręs kaip tik konkrečiai ištirti to laiko kalėjimus ir tuo padėjo pagrindą šių dienų kalėjimų mokslui.

Tačiau tai buvo, tikrai sakant, vienintelė spraga Bekarijos knygelėje. Nors knygelė ir nedidelė, visais kitais atžvilgiais ji yra tiek baudžiamųjų įstatymų griaunamosios kritikos, tiek ir jų pozityvios programos baigtinė sistema. Tam tikra prasme ji gali būti laikoma aiškinamuoju raštu visam XIX amžiaus baudžiamųjų įstatymų leidimui, ir tuo ji labai įdomi ne tiktai Bekarijos amžininkams, bet ir mums. Jo knygelė uždėjo neabejotiną ant-

[1] Knygelės VI skyriuje kalbama apie kalėjimą ne kaip apie bausmę, bet kaip apie kardomąją priemonę.

spaudą sukurtam tiesioginėje Bekarijos idėjų įtakoje prancūzų Code penal, o šitas statutas savo ruožtu darydamas įtaką 1851 metų Prūsijos baudžiamajam statutui, gerokai atsiliepė tebegaliojančio vokiečių 1871 metų baudžiamojo statuto turiniui ir priklausančiam tam pačiam baudžiamųjų įstatymų ciklui baudžiamajam statutui, galiojančiam mūsų krašte. Motyvai, kuriais vadovavosi ir iš kurių dvasios semdavosi teisininkai, sukūrę viduramžių baudžiamajai teisei pakeisti šių dienų baudžiamuosius įstatymus, ryškiausiai ir suprantamiausiai yra išdėstyti Bekarijos knygelėje. Štai kodėl nepaliaujamai domimasi šia knygele ir ji yra tokia reikšminga.

Tačiau Bekarijos knygelės reikšmė baudžiamosios teisės srityje toli gražu tuo nesibaigia.

Jau nekalbant apie kriminalistinius interesus, pirmiausia ji yra įstabi, kaip žmonijos dokumentas, kaip žmogaus kūrybos procesų iliustracija. Trumpai apžvelgus Bekarijos gyvenimą ir veiklą, jis buvo nuosaikių pažiūrų žmogus, gabus ekonomistas ir administratorius, mėgstąs tylą, rimtį ir šeimos gyvenimo atskirumą. Tačiau šitame tiksliai išmatuotame, tradicijomis iš anksto nustatytame gyvenime yra 8 metų tarpas, kai Bekarija imasi plunksnos ir tampa talentingu publicistu ir lektoriumi, laikydamasis pažangiųjų amžiaus reikalavimų. Ir šitame tarpe mes randame trumpą, mažesnį kaip vienerių metų, laikotarpį, kai prieš mūsų akis veikia ne tiktai gabus administratorius, ne tiktai talentingas publicistas, bet genialus mąstytojas, kovotojas dėl aukštųjų žmonijos idealų, jaunuolio ranka nesvyruodamas nubrėžiąs įstatymų leidimo programą visiems kraštams ir tautoms ištisiems šimtmečiams! Nelyginant pražydo žmogaus asmenybės žiedas, nušvito, suspindo — ir nuvyto, palikdamas stiprų, sveiką, bet vis dėlto tiktai stiebą su lapais! Neabejotina, kad šia prasme Bekarijos gyvenimas ir kūryba yra vienas iš įdomiausių puslapių žmogaus kūrybos istorijoje.

Toliau, nepaisant turinio, nepriklausomai nuo sudarymo istorijos, knygelė yra itin įdomi metodologijos atžvilgiu baudžiamosios teisės srityje. Bekarija yra vienas iš žymiausių aprioriško, deduktyvinio metodo atstovų. Šia prasme didžiai pamokomas yra jo veikalo palyginimas su veikimu kito šių dienų baudžiamosios teisės kūrėjo, Johano Hovardo, kuris žengė kaip tik priešingu grynai induktyvaus metodo keliu ir savo veikalu papildė tą

Bekarijos mokslo spragą, apie kurią pirma buvo minėta, kuris sukūrė dėsnius šių dienų kalėjimo mokslui ir kartu šių dienų penologijai. Taigi abu metodai yra dėsningi ir produktyvūs: tinkamose rankose ir tinkamai taikomi abu juodu duoda puikių rezultatų. Juos derinant, sudaryti ir šių dienų baudžiamosios teisės pagrindai.

Žinoma, įvertindami metodą, neturime pamiršti, kad Bekarija yra buvęs to meto sūnus. Jo veikalo reikšmingumas turi būti įrašytas ne tiktai į Bekarijos asmens aktyvą, bet ir į visos epochos aktyvą. Jo veikalas — tai gyvas didžiosios racionalizmo epochos kūrybos pavyzdys, dokumentas, kupinas tikėjimo žmogaus dvasios ir proto galia, tikėjimo nekintamos, neišvengiamos savo pagrindais prigimtinės teisės buvimu. Kas nori susipažinti su to didžiojo amžiaus dvasia, tas kelią į ją ras per Bekarijos knygelę.

Ir keistas dalykas, atsidėję skaitydami knygelę, atmesdami vietinius ir grynai laikinus momentus, po senosiomis, išgyventomis formulėmis, naiviuose mėginimuose pasiekti matematišką ir geometrišką tikslumą, netyčia apčiuopiame kažką tvirta, nejudama, kažkokį realų pagrindą, nekintamą teisingumą. Ir savaime kyla klausimas: ar toli mes esame nužengę į priekį, palyginti su Bekarija?

Žinoma, mes dabar jau nebemokam taip naiviai, kaip jis, kelti klausimą dėl nusikaltimo, dėl nusikaltėlio ir dėl bausmės. Mes dabar tuojau atsiminsime, kad antropologai mėgino atrasti žmogų nusikaltėlį kaipo savotišką genus humanus rūšį, kad visokių krypčių sociologai ir kriminologai yra davę mums vertingos ir žymios medžiagos, nušviečiančios nusikalstamumo veiksnių problemą; mes žinome, kad penologija po daugybės perdėtų vilčių, pakeičiamų nusivylimais, yra sukūrusi sudėtingą bausmės mokslą su specializacijos, klasifikacijos reikalavimais ir sudėtingą taisyklių konglomeratą, kurį vadiname penitenciarine pedagogika. Žodžiu, daugybė faktų, stebėjimų, teorijų ir praktinių taisyklių atskiria mus nuo nusikaltėlio asmenybės ir nusikaltimo suvokiamojo paprastumo. Ir štai, skaitant Bekariją, kartais rodosi, kad jis savo paprastumu yra buvęs ne toliau, bet arčiau prie gyvojo ir amžinojo šaltinio išminties, kurios reikia didiesiems dalykams kurti žmonių santykiuose ir įstaigose. Iš pageltusių jo knygelės puslapių gyvas tebėra girdimas pamokomas, įspėjamas ir raminamas balsas: „Klausk patarimo žmogaus širdyje".

Ir įsijautę į tai, ką nauja iškėlė šių dienų teisė ir pridėjo prie Bekarijos postulatų, ir kuo ji tikrai gali didžiuotis, atsiminę kovos su mažamečių nusikalstamumu priemones, lygtinį paleidimą neišėjus terminui, lygtinį nuteisimą, sudėtingą kalėjimo pedagogikos kompleksą pažangios sistemos pavidalu; įsigilinę į šių institutų istoriją, — pamatysime, jog ne „žmogaus nusikaltėlio" idėja, ne nusikalstamoji etiologija ir sociologija įkvėpė jį kurti šiuos principus ir institutus. Kiekvienos žymios savo padariniais ir įtaka reformos priešakyje yra žmonės, kurie „klausė patarimo žmogaus širdyje" ir išgirdo joje patarimą: ne nusikaltėlio ieškoti žmoguje, bet žmogaus nusikaltėlyje. Štai kur slypi visi baudžiamosios teisės žygdarbiai ir laimėjimai. Ir kaip tik šituo keliu yra žengęs Bekarija. Tai galima laikyti jo priesaku mums.

Tėviškėje, Milane, Bekarijai pastatytas paminklas. Jame iš knygelės yra iškalti šie žodžiai: „Se dimostrero non essere la pena di morte ne utile ne necessaria avro vinto la causa deli'umanita" („Jeigu įrodysiu, jog mirties bausmė nėra nei naudinga, nei būtina, tai laimėsiu žmoniškumo reikalą").

V. STANKEVIČIUS

APIE NUSIKALTIMUS IR BAUSMES

ŽODIS SKAITYTOJAMS

Užkariavimais pragarsėjusios tautos kelios senų įstaty mų liekanos, surinktos įsakymu valdovo, viešpatavusio Konstantinopolyje prieš dvylika amžių, vėliau papildyto langobardų papročiais ir įdėtos į netvarkingus storu tomus privačių neaiškių komentarų sudaro tas tradici nes nuomones, kurios beveik visose Europos valstybėse vadinamos įstatymais. Pražūtingas ir bendras yra tas reiškinys, kai iki mūsų dienų kokia nors Karpzovo[1] nuo monė, koks nors senas paprotys, į kurį atkreipė dėme sį Klarus[2], koks nors kankinimas, su pasipiktinimą kelian čiu mandagumu išgalvotas Farinacijaus[3], sudaro įstatymus kurių su pasitikėjimu klauso tie žmonės, kuriems labai atsargiai reikėtų spręsti žmonių gyvybės ir laimės klausimus. Tokius įstatymus, sukurtus pačiais nekultūringiausiais laikais, norėčiau šioje knygelėje išnagrinėti: čia bus nagrinėjama tik ta jų dalis, kuri liečia baudžiamąją sistemą; tai darydamas drįsau aprašyti tos sistemos netvarką tiems, kurie valdo visuomenę; tai aprašyti tokiu stiliumi, kuris atstums nuo manęs neapsišvietusią ir neramią minią. Laisvas, niekuo nesuvaržytas tiesos ieškojimas, nepriklausomumas nuo bendrų nuomonių, sudarantis šio veikalo skiriamąjį bruožą, yra padarinys jausmingos ir apšviestos valdžios, kurios globojamas gyvena ir pats autorius.

Viešpataują pas mus žymūs žmonijos draugai monar-

---

[1] *Benediktas Karpzovas* (1595—1666) žymiausias vokiečių juristas komentatorius Karolinos viešpatavimo laikais; svarbiausias veikalas baudžiamosios teisės srity: „Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium".

[2] *Julius Klarus* (Claro, 1525—1575) — italų juristas; veikalai: „Practica criminalis" ir „Tractatus de maleficiis".

[3] *Prosperas Farinacijus* (1554—1618) — Romos juristas.

chai myli tiesas, skelbiamas kuklaus filosofo be fanatizmo, nesutinkančio su protu ir reikalingo tik tiems, kurie remiasi jėga ar klasta. Be to, aprašomoji netvarka yra tik satyra ir priekaištas, liečiąs jau buvusius, bet ne šiuos laikus ir jų įstatymų leidėjus. Todėl, jei kas nors savo kritika nori man padaryti garbės, tai visų pirma turi išsiaiškinti tikslą, kurio vedamas rašiau šią knygą; aš sakau, kad ją rašydamas neturėjau net minties kritikuoti teisėtą valdžią, bet, priešingai, norėjau ją tik sustiprinti, jei tai tiesa, kad žmones labiau veikia idėjos, negu prievarta, ir jei valdžia visų akyse jautrumu ir žmoniškumu pateisina savo egzistenciją. Neteisūs kritikai, pasisakę prieš šį veikalą, remiasi tuo, kad nieko nesupranta ir laikinai verčia mane nutraukti pokalbius su apsišvietusiais skaitytojais; tuo noriu galutinai užkirsti kelią klaidoms, pareikštoms iš bailaus gerumo, ir šmeižtams — iš piktos pagiežos.

Yra trys šaltiniai, iš kurių išplaukia valdą žmones moralės ir politikos principai. Tai apreiškimas, prigimties įstatymai ir sutartys. Apskritai tarp pirmojo ir kitų dviejų nėra nieko bendro, bet visi jie sueina į vieną tašką: visi trys veda į šio gyvenimo laimę. Nagrinėti paskutinio reikšmę dar nereiškia paneigti kitų dviejų reikšmę; du pirmieji šaltiniai, nors dyvini ir nekintami savo esme, bet dėl žmonių kaltės, dėl klaidingų religijos mokslų ir savavališkų ydos ir dorybės definicijų buvo tūkstančius kartų iškraipyti; todėl, matyt, reikia būtinai atskirti nuo jų nagrinėjimą tų reiškinių, kurie atsiranda tik iš žmonių sutarčių, ar tai tiesiogiai sudarytų, ar suponuojamų ir būtinų visuomenės gėriui; tai idėja, dėl kurios nesiginčijama ir su kuria turi sutikti visos sektos ir visos moralės sistemos; girtina yra viskas, kas daroma siekiant įtikinti netgi didžiausius užsispyrėlius, nenorinčius taikytis prie principų, garantuojančių žmonėms visuomeninį gyvenimą.

Vadinasi, yra trys klasės dorybės ir ydų: religinė, prigimtinė ir politinė. Šios trys klasės niekada neturi viena kitai prieštarauti, betgi ne visi rezultatai ir prievolės, paeinantys iš vienos būtinai turi atsirasti ir iš kitos. Tat ir ne visa tai, ko reikalauja religija, reikalauja prigimties įstatymas, ir ne visa tai, ko reikalauja šis įstatymas, reikalauja grynai visuomeninis. Svarbu nustatyti, kas išeina iš žemiškų įstatymų, iš tų žmonių daromų sutarčių, tiesiog pareikštų ar suprantamų todėl, kad jos vaizduoja tos jėgos ribas, kurios gali, be gaunamos

aukštesnės esybės sankcijos, veikti tam tikrus žmonių santykius.

Taigi politinės dorybės idėja, nepadarant žalos jos garbinimui, gali būti pavadinta kintamąja; idėja prigimtos dorybės, priešingai, visados buvo aiški ir paprasta, jei tik jos nebūtų temdę klaidatikiai ir žmonių aistra. Idėja religinės dorybės visada ta pati todėl, kad ji yra tiesiogiai Dievo apreikšta ir jos pastovumas yra Dievo saugojamas.

Todėl, jei kas kalba tik apie įstatymus ir reiškinius, susijusius su žmonija, būtų klaidinga prikišti jam principus, priešingus prigimties įstatymams ir Dievo apreiškimui, nes jis visai jų neliečia. Klysta ir tas, kuris tuo metu, kai kalbama apie buvusį iki visuomenės susitvarkymo karą, supras tai Hobso[1] mokslo prasme, pagal kurį izoliuotas žmogus visiškai neturi prigimties jausmo ir prigimtinės prievolės, užuot priimant kaip faktą, kad tokio karo pagrindas — sugedimas žmogaus prigimties ir nebuvimas įstatymų žmonių santykiuose. Klaidinga būtų kaltinti ir rašytoją, nagrinėjantį visuomenės sutarties padarinius tuo, kad jis atmeta pačios sutarties egzistavimo galimybę.

Nuostabus ir prigimties teisingumas, iš esmės yra pastovus ir nekintamas, nes santykis tarp dviejų visiškai panašių vienas į kitą daiktų visada bus tas pats. Tačiau žmonių ir politikos teisingumas, būdamas tiktai santykis veiksmo su visuomenišku nepastovumu, gali keistis sulig tuo, kiek vienas ar kitas veiksmas bus visuomenei būtinas ar naudingas; tai nustatoma ne kitaip, kaip tik analizuojant privataus gyvenimo sudėtingus ir nuolat kintančius santykius. Kai esminiai skirtingi principai bus supainioti, tada jau nebus jokios vilties teisingai galvoti apie politinius dalykus. Teologų pareiga nustatyti ribas tarp sąvokų teisingų ir neteisingų veiksmų, tarp vieno ar kito žmogaus veiksmo, blogo ar gero. Nustatyti, kas teisinga ir neteisinga politiniuose santykiuose, t.y. ar vienas, ar kitas veiksmas yra visuomenei naudingas — publicistų reikalas. Esant tokioms sąlygoms, niekada viena pareiga nekliudys kitai, nes kiekvienas mato, kiek grynai politiška dorybė turi nusileisti niekados nesikeičiančiai dorybei, kurios šaltinis yra Dievas.

Kartoju, kurie norėtų padaryti man garbės savo kriti-

---

[1] *Tomas Hobsas* (1588—1679) — anglų filosofas.

ka, visų pirma neturi matyti manyje žmogaus, griaunančio dorybės ir tikėjimo principus, nes aš įrodžiau, kad tai nėra mano principai. Toliau: užuot daręs mane netikinčiu žmogumi ar agitatoriumi, tegul jis verčiau pasistengia įrodyti, kad šlubuoja mano logika, ar kad aš prastas politikas; tegul jis nesisieloja dėl to, ką aš pasakiau, gindamas žmogaus interesus; tegul jis mane įtikina mano principų nenaudingumu ar žalingumu, pagaliau tegul jis man įrodo, kad esama praktika gera. Aš, atsakydamas į „Stebėjimus ir pastabas", viešai pareiškiau savo tikėjimą ir valdinio jausmus savo valdovui; atsakinėti į kitus panašius veikalus — nėra prasmės. Bet rašąs prieš mane doras ir apsišvietęs sąžiningas žmogus, nereikalaująs iš manęs įrodinėti paprasčiausių dalykų, manyje ras ne tiek žmogų, norintį polemizuoti, kiek ramų tiesos mylėtoją.

I

Įvadas

Svarbiausius įstatymų leidybos darbus žmonės dažniausiai paremia šios dienos pažiūromis arba palieka savivalei tokių žmonių, kurių tikslas kaip tik priešintis geriems įstatymams. Šie įstatymai iš esmės turi tikslą padaryti tai, kad dėl jų atsiradusi nauda būtų bendra ir yra priešingi norui tų žmonių, kurie visą galią ir laimę nori sutelkti vienoj, nedidelėj visuomenės dalyje, o visas nelaimes ir silpnumus — palieka kitoje. Tik padarę, spręsdami pačius svarbiausius klausimus, tūkstančius klaidų, liečiančių gyvenimą ir laisvę, pritrūkę kantrybės ir įvairiomis kančiomis pasiekę didžiausio kraštutinumo, žmonės pradeda galvoti apie juos slėgusio neteisėtumo atitaisymą, pradeda pažinti pačias paprasčiausias tiesas, kurios kaip tik dėl savo paprastumo yra neprieinamos silpnoms galvoms, nesugebančioms analizuoti įvykių, o besivadovaujančioms vien bendrais įspūdžiais ir tai daugiau tradiciškai, negu dėl to, kad savo protu padarytų tam tikras išvadas.

Atskleiskime istorijos puslapius ir pamatysime, kad įstatymai, kurie savo esme yra ar bent turėtų būti laisvų asmenų sutartys, dažniausiai sudaro tik keliolikos žmonių ginklą, reikalingą jų aistroms patenkinti, ar sukuriami visiškai pripuolamiems, laikiniems reikalams. Tokie įstatymai niekados nebūdavo sukurti šalto žmonių gyvenimo stebėtojo, jungiančio daugelio žmonių veiksmus į vieną, nuolat turimą galvoje tikslą, tai, kad didžiausia laimė — didžiausiam žmonių skaičiui. Laimingos tos kelios tautos, kurios, nelaukdamos, kol nelaimės prives jas prie liepto galo, lėta įvairių kombinacijų ir perversmų maišatis praskins sau kelią prie gero, pačios stengiasi kuo greičiau priimti gerus įstatymus. Gerbtinas yra filosofas, turėjęs

drąsos iš savo kuklaus kabineto mesti žmonėms pirmas, ilgai nežėlusias, naudingų tiesų sėklas[1].

Tikri santykiai tarp valdovo ir jo valdinių, tarp tautų jau paaiškėjo. Dėl spaudos visur platinamo mokslo prekyba ir kiti santykiai atgijo; prasidėjo industrijos kova, darbo kova pati žmoniškiausia, pati tinkamiausia protingiems žmonėms. Tai šio šimtmečio švietimo vaisiai. Tačiau mažai tyrinėtojų kritikavo bausmių žiaurumą ir baudžiamosios teisenos trūkumus, tos taip svarbios, bet kartu visoje Europoje ir užmirštos įstatymų leidybos dalies. Mažai kas, suvokdamas bendrus principus, gvildeno per kelis šimtmečius susidariusias klaidas; jeigu jis būtų tai daręs, tai galėtų, nors iki tam tikrų ribų, nuramdyti plačiai piktam naudojamą jėgą, iki šios dienos buvusią pavyzdžiu ilgamečio ir automatizuoto šalto žiaurumo. Nežmoniški, dažnai neįrodytuose, chimeriškuose nusikaltimuose nereikalingu žiaurumu beriami žmonių kankinimai, kalėjimai, kelią vien baimę ir šiurpą, savo likimo neaiškumas — visa tai turėtų paveikti tuos didžiūnus, kurie vadovauja žmonių protams.

Nemirtingas filosofas Monteskjė[2] tik apgraibomis palietė šį dalyką. Tiesos neskiriamumas privertė ir mane eiti tuo pačiu keliu, kuriame dar ir šiandieną matyti to įžymaus žmogaus pėdsakai; mąstą žmonės sugebės atskirti mano žingsnius nuo jo. Būčiau labai laimingas, jei įgyčiau, kaip jis, kukliųjų ir ramiųjų proto pasekėjų pripažinimą ir jei man pasisektų sulaukti tos ramios užuojautos, su kuria širdingi žmonės žiūri į tuos, kurie gina žmonijos reikalus.

Iš eilės mums dabar tektų išnagrinėti visas nusikaltimų ir bausmių rūšis; bet jų savybėms, bėgant laikui ir kintant vietos aplinkybėms, pasikeitus, mums reikėtų nagrinėti jų begalines ir varginančias smulkmenas. Aš pasitenkinsiu apibūdindamas bendriausius principus ir pačias pražūtingiausias ir labiausiai paplitusias klaidas, norėdamas atverti akis tiek tiems, kurie blogai suprato laisvės meilę ir kurie norėtų visuomenėje įgyvendinti anarchiją, tiek ir tiems, kurie stengiasi sutvarkyti žmones pagal vienuolynų tvarką.

Tačiau kokia gi bausmė atitiktų tuos nusikaltimus? — Mirties bausmė — ar bus ji tikrai naudinga ir būtina

---

[1] *Žanas Žakas Ruso* (1712—1778).
[2] *Šarlis Luji Monteskjė* (1689—1755).

visuomenės saugumui ir gerai tvarkai? — Sakinimas ir kankinimai — ar jie teisingi ir ar per juos pasiekiamas įstatymais numatytas tikslas? Kokie yra geriausi būdai užkirsti kelią nusikaltimams? Ar įvairiais laikotarpiais naudingos vienodos bausmės? Kokią įtaką bausmės daro papročiams?

Visos šitos problemos turi būti išspręstos su geometrišku tikslumu, kuriam negalėtų atsispirti sofistiškas akių dūmimas, tuščia gražbylystė ar bailus skepticizmas. Galbūt man nepasisekė pasiekti ko kito, kaip tik to, kad aš pirmas kiek aiškiau parodau Italijai tai, apie ką kitos tautos drįso rašyti ir net pradėjo praktikuoti; ir tada aš laikyčiau save laimingu! Bet jei aš, gindamas žmonių teises ir amžiną tiesą, padėčiau nors vienai nelaimingai tironijos ar tamsumo aukai išvengti kankinančios ir baisios mirties, tai ir tada nors vieno nekalto palaimos ir džiaugsmo ašaros atlygintų man už visų žmonių panieką.

II

Bausmių atsiradimas. Baudimo teisė

Kiekviena politika, liečianti moralines sferas, tik tada bus vaisinga, kai remsis neišdildomais žmogaus jausmais. Kiekvienas nutolęs nuo to jausmo įstatymas visados gyvenime sutiks pasipriešinimą, kuris pagaliau jį paraližuos, kaip tai atsitinka su kokio nors kūno visiškai maža mechaniška, bet nuolatine jėga, paraližuojančia jos judėjimą.

Žvilgterėkime į žmogaus širdį ir ten rasime valdovo pagrindinius teisės pradus bausti nusikaltėlius. Nė vienas žmogus bendram labui niekados dar nėra paaukojęs dalies savo paties laisvės; panašių dalykų pasitaiko tik romanuose. Kiekvienas iš mūsų norėtų, jei tik tai būtų galima, kad sandoris liestų kitus, bet ne jį, nes kiekvienas žmogus, gyvendamas žemėje, pats save daro to gyvenimo centru.

Žmonių pasaulyje nepastebimai daugėjo, jų poreikiai vis augo, to, ką davė gryna gamta, jau nebeužteko. Tai privertė susiburti pirmuosius laukinius žmones. Iš pirmų prieštaravimų, atsiradusių tarp sambūrių narių dėl jų veiksmų, atsirado ir kiti; tada ir karas tarp pavienių asmenų perėjo tautoms.

Įstatymai — tai sąlygos, kuriomis laisvi ir pavieniai

žmonės susibūrė į visuomenę, nes jiems nusibodo gyventi nuolat kariaujant ir mėgautis bergždžia laisve, kurios saugumas būdavo nuolatiniame pavojuje. Jie paaukodavo laisvės mažą dalelę ramiam ir nepavojingam kitos dalies apsaugojimui. Suma visų laisvės dalių, paaukotų bendram labui, sudaro tautos suverenitetą, o jų atstovas ir jo teisėtas saugotojas yra valdovas. Tačiau tokio sandorio neužtenka; reikėjo apsaugoti jį nuo pasikėsinimų pavienių asmenų, kurių kiekvienas nuolat ryžosi didinti iš bendro įnašo ne tik savo dalį, bet dar norėjo pagrobti ir svetimą. Prireikė stiprių raginimų, kurių užtektų norint sulaikyti kiekvieno pavienio asmens neribotus siekimus, asmens, linkusio nepaisyti įstatymų ir sukelti visuomenėje pirmykštę netvarką. Šie stiprūs raginimai ir buvo bausmės, nustatytos peržengusiems įstatymus asmenims. Aš sakau stiprūs raginimai, nes gyvenimas parodė, kad visuomenė negali tinkamai suprasti tvarkos ir bendro suirimo principų, pastebimų tiek fiziškame, tiek morališkame pasauliuose. Todėl tai ir yra šalinama tik tokiomis priemonėmis, kurios tiesiogiai veikia mūsų jausmus ir įsminga į protą, nes tik taip išlaikoma pusiausvyra padarytų įgeidžiais įspūdingumų, nesuderinamų su visuomenės reikalais. Nei gudriausios kalbos, nei puikiausia gražbylybė, nei pagaliau aukščiausios tiesos nepajėgia ilgesniam laikui sulaikyti aistrų, kurias sukelia išorinio pasaulio daiktai.

Todėl tiktai būtinumas privertė kiekvieną atiduoti dalį savo paties laisvės; savaime suprantama, kad ir čia kiekvienas panorėjo kuo mažiausią dalelę įdėti į bendrą įnašą, užtektiną priversti kitus jį ginti.

Tų mažiausių laisvės dalių junginys ir sudaro baudimo teisę. Viskas, kas tai viršija, yra naudojimas piktam, bet ne teisingumas, yra faktas, bet ne teisė[1]. Visos bausmės,

---

[1] Įsidėmėkite, kad žodis t e i s ė neprieštarauja žodžiui jėga, bet pirmasis greičiau yra antrojo pakaitalas, t.y. jėgos pakaitalas, kuo naudingiausias dideliam žmonių skaičiui. T e i s i n g u m ą aš suprantu kaip tą būtiną ryšį, kuriuo laikomi sujungti privatūs interesai ir be kurio sujungimo tie interesai vėl priverstų gyvenimą grįžti prie pirmykščio pavienių asmenų gyvenimo.

Žodį t e i s i n g u m a s nereikia painioti su idėja apie kažką realų, pavyzdžiui, kaip fizikos jėga ar kuri nors būtybė. Teisingumas yra žinoma sąvoka, turinti visų žmonių laimei beribę įtaką. Aš nekalbu apie teisingumą, paeinantį iš Dievo, kuris tiesiogiai susijęs su būsimojo gyvenimo bausmėmis ir tų bausmių dovanojimais. *(Autoriaus pastaba.)*

kurios neatitinka to suburto gyvenimo būtinumo, yra iš prigimties neteisingos.

Priešingai, bausmės yra tuo teisingesnės, kuo daugiau šventu ir neliečiamu laikomas visuomenės saugumas ir kuo daugiau laisvės valdovas rezervuoja savo valdiniams.

III

Išvados

Šių principų pirmoji išvada: bausmės už nusikaltimus skirtinos tik įstatymu, o įstatymus leisti gali tik įstatymų leidėjas, kuris atstovauja visuomenei, sujungtai visuomenės sutartimi. Joks valdininkas negali teisingai, be įstatymo, bausti kitą tos pačios visuomenės narį, nes jis pats yra tik visuomenės narys. Skyrimas didesnės bausmės, negu numato įstatymas, yra neteisingas, pagaliau tai yra antra bausmė. Todėl ir uolūs teisėjai, norėdami padėti kokiam nors visuomenės reikalui, negali nusikaltėliui skirti didesnės bausmės, negu tai numato įstatymas.

Antroji išvada: valdovas, atstovaująs visai visuomenei, gali leisti vien bendrus įstatymus, priverstinus visiems visuomenės nariams, bet jis neturi teisės, kaip teisėjas, skelbti sprendimo, kad atskiras asmuo tam tikru savo pasielgimu sulaužė visuomenės sutartį. Jeigu taip bus, visuomenė skils į dvi partijas: viena, atstovaujama valdovo, tvirtins, kad esą nevykdoma visuomenės sutartis, kita — kaltinamojo partija — tvirtins, jog to nėra. Čia kaip tik ir reikalingas trečiasis asmuo — teisėjas, kuris ir spręs, ar teisingas faktas. Čia reikalinga teismo valdžia, kurios sprendimai būtų galutiniai ir patvirtintų ar paneigtų tam tikrą faktą. (Apie valdžios suskirstymą taip pat rašė Monteskjė.)

Trečioji išvada: bausmės žiaurumas yra tiesiog priešingas visuomenės gerovei ir pačiam tikslui užkirsti kelią nusikaltimams. Tačiau jei būtų įrodyta, jog bausmių žiaurumas yra tik nenaudingas, kad jis neprieštarauja bendriems siekiams ir pačiam bausmės tikslui užkirsti kelią nusikaltimui, tai ir toks žiaurumas ne tik neatitiktų žmonių meilės, kuri yra išdava išvystyto proto, norinčio valdyti laisvus žmones, o ne nuolatiniais žiaurumais įbaugintus vergus, bet ir paties teisėtumo ir visuomenės sutarties pačios esmės.

IV

Įstatymų aiškinimas

Ketvirtoji išvada: teisė aiškinti baudžiamuosius įstatymus taip pat negali būti suteikta baudžiamajam teismui todėl, kad jis nėra įstatymų leidėjas. Teisėjai gauna įstatymus ne kaip protėvių šeimyninę tradiciją arba testamentą, kuriuo įpėdiniai paveldėtų vien klusnumą. Jie gauna juos ar iš gyvos visuomenės, ar iš tos visuomenės atstovo — valdovo — kaip visų bendros valios išreiškimo teisėto saugotojo[1]. Teisėjai gauna įstatymus ir ne kaip prievolės pirmykščio, jau buvusio susitarimo narių, kurių jau nėra, o jei ir gautų, tai toks įstatymas būtų neteisingas, nes tuo sugretintų visuomenės žmones su laukiniais. Teisėjai gauna įstatymus kaip rezultatą tylaus ar tiesioginio susitarimo, atsirandančio iš pajungtos valios valdinių, gyvenančių su valdovu, kaip būtiną įgaliojimą tvarkyti ir valdyti privačius interesus. Tokia tai yra fizinė ir reali įstatymų jėga. Kas gi bus jų teisėtas aiškintojas? Valdovas, t.y. visų bendros valios saugotojas ar teisėjas, kuris privalo tik išaiškinti: ar tam tikras žmogus nusikalto įstatymams, ar ne? Teisėjas kiekvieną nusikaltimą išnagrinėja tam tikru pilnu silogizmu, kur didžioji premisa yra bendras įstatymas, o mažoji — ar šis veiksmas priešingas įstatymui, ar ne, išvada — pasmerkimas ar išteisinimas. Kai tik teisėjas panorės ar bus priverstas daryti kitus kokius nors silogizmus, jis jau bus klaidingame kelyje. Nėra nieko pavojingesnio už tą paprastą aksiomą, kuri sako, kad reikia vadovautis įstatymų dvasia. Tai yra užtvanka, kurią sugriauna nuomonių srovės. Šita tiesa man atrodo neginčytina, nors asmenys, kurie daugiau domisi šiuo metu esama nedidele netvarka

---

[1] Kadangi kiekvienas atskiras narys yra susijęs su visuomene, tai ir visuomenė, remdamasi tuo susitarimu, savo esme uždedančiu pareigas abiem šalims, irgi susijusi su kiekvienu jos nariu. Tos pareigos eina nuo sosto į lūšneles, nes jos vienodai susieja ir patį galingiausią iš žmonių, ir patį silpniausią. Vadinasi, visų interesas bendras — vykdyti sąlygas, naudingas susitarusiųjų daugumai.

Pareigos sąvoka yra viena iš tų, kurių dažniau pasitaiko doros, negu kituose moksluose, ir reiškia tik sutrumpintą samprotavimų išvadą, o ne idėją. Pabandykite žodyje pareiga ieškoti idėjos — jos ten nerasite; padarykite samprotavimų išvadą — ir jums, ir jūsų klausantiems ji bus suprantama. *(Autoriaus pastaba.)*

nei pavojingiausiu, tolimu kokiu nors klaidingu tautai priprastu principu, laiko jį paradoksu. Visos mūsų mintys ir mūsų pažinimas yra susiję; kuo šis ryšys sudėtingesnis, tuo daugiau kelių į jį veda ir iš jo išeina. Kiekvienas žmogus turi savo pažiūras, kurios tam tikru laiku būna vienokios, kitu — kitokios. Įstatymo dvasia priklausys nuo teisėjo geros ar blogos logikos, blogo ar gero jo viršKinimo; ji priklausys ir nuo vienos ar kitos teisėjo aistros, jo santykių su nukentėjusiuoju, kaltinamojo silpnumo ir apskritai visų tų menkų aplinkybių, kurios nepastoviame žmogaus prote taip lengvai keičiasi. Štai kodėl matome, kaip įvairiuose teismuose piliečio likimas nuolat kaitaliojasi ir kaip tų nelaimingųjų gyvenimas yra vien klaidingo supratimo bei laikinos teisėjo nuotaikos auka, kuris laiko teisėtomis interpretacijomis visa tai, ką jam pateikia jo neaiškus mąstymas. Todėl už tuos pačius nusikaltimus tas pats teismas tik įvairiu metu įvairiai baudžia tik todėl, kad teisėjai vadovaujasi ne įstatymo raide, o besikaitaliojančia interpretacija.

Netvarka, kuri gali būti dėl baudžiamojo įstatymo raidės aklo laikymosi, jokiu būdu nelygintina su netvarka, kuri būna dėl netikslios interpretacijos. Norint pašalinti laikinus nepatogumus, kurie gali atsirasti dėl baudžiamojo įstatymo raidės aklo laikymosi, įstatymo tekste pakanka nedidelės pataisos, ir dviprasmiškumas, kuris buvo klaidos priežastis, bus pašalintas, o įstatymo raidės tikslus laikymasis pašalina netikusį mąstymą, kuris tą įstatymą galėtų įvairiai ir klaidingai aiškinti. Kur baudžiamasis statutas yra rinkinys įstatymų, kurių reikia paraidžiui laikytis, ten teisėjui neleidžiama daryti nieko kito, kaip tik apsvarstyti piliečio veiksmą ir nutarti, ar jis atitinka įstatymą, ar ne. O teisėtumo ar neteisėtumo normos, kurios gyvenime turi laikytis tiek išmokslinti, tiek ir neišmokslinti piliečiai, nebus objektas prieštaraujančių aiškinimų, jos priklausys vien nuo fakto, tada piliečiai daugiau nepateks į rankas daugybės mažų tironų, kurie tuo nežmoniškesni, kuo mažesnis skirtumas tarp jų ir jų engiamųjų. Tas daugelio despotiškumas liūdnesnis už vieno despotiškumą; nuo jo gali išvaduoti irgi tik vieno despotiškumas. Tirono žiaurumas proporcingas ne jo jėgai, bet jam rodomam pasipriešinimui. Taip apsaugojamas piliečių asmens nepavojingumas, tai, kas yra teisinga, nes juk dėl to žmonės ir susijungė į visuomenę. To reikalauja ir nauda, nes aklas įstatymo raidės laikymasis suteikia galimybę

kiekvienam piliečiui tiksliai apskaičiuoti tuos nepatogumus, kurie įvyks dėl jo neteisėto veiksmo Tiesa, panašiais atsitikimais piliečiai įgyja nepriklausomybės dvasią, bet už tai jie klauso įstatymų ir gerbia valdžią, o ne tuos, kurie nepajėgumą, nuolaidumą ir jų įnoringų užgaidų klausymą drįsta vadinti šventu dorybės vardu.

Aišku, šie principai nepatiks žmonėms, kurie patys užgrobė teisę duoti savo valdiniams tironiškus niuksus, gaunamus iš aukštesniųjų, daugiau už juos valdžios turinčiųjų. Jei tironijos dvasia būtų suderinama su knygų skaitymu, tada aš, kaip rašytojas, turėčiau bijoti visko.

V

Įstatymų neaiškumas

Jei interpretacija yra piktadarybė, tai įstatymo neaiškumas yra antra piktadarybė, nes būtinai reikalauja interpretacijos. Ta piktadarybė bus dar didesnė, jei įstatymai bus surašyti svetima kalba. Žmonės, nežinodami kaip pagal įstatymus jų veiksmai pakenks laisvei ir turtui, priklausys prie nedaugelio tų, kurie gerai supranta įstatymo kalbą. Įstatymas, užuot buvęs visiems prieinama iškilminga knyga, tada darysis privati namų knyga.

Kuo daugiau bus skaitančiųjų ir suprantančiųjų tas šventas įstatymų knygas, tuo mažiau bus nusikaltimų, nes, be abejo, neapsišvietimas ir nežinojimas gresiančios bausmės daugiau padeda plėstis nusikaltimams.

Ką turime manyti apie žmones, jei šis pasenęs paprotys (įstatymų rašymas svetima kalba) yra daugelyje civilizuotos Europos valstybių.

Viso to išvada — be raštingumo, be rašytų įstatymų visuomenė niekados nebus tinkama įvesti griežtai valdymo formai, kurios jėga glūdėtų visoj visuomenėj, o ne jos dalyje, ir kurioj įstatymai būtų keičiami vien bendra visuomenės valia, neatsižvelgiant į privačius interesus. Patirtis ir protas sako, kad tarp žmonių esamų padavimų tikrumas ir neabejojimas jais pradeda išnykti, kai jie atsitolina nuo savo pradų. Jei nebus pirmykščio visuomenės susitarimo paminklo, tai kokiu būdu įstatymai atsispirs prieš neįveikiamą laiko ir aistrų jėgą?

Iš to matyti, kaip yra naudinga spauda, kuri įstatymus daro visų, o ne vien tik tam tikrų asmenų nuosavybe,

ir kuri išblaško tą klastos ir intrigų tamsą, besislepiančią nuo šviesos ir mokslo, lyg niekindama juos, o iš tikrųjų jų bijodama. Spauda buvo priežastis ir to, kad mes dabar, kai daromi nusikaltimai Europoj, daugiau jau nematome žvėriškumo, kuris drebindavo mūsų protėvius, gyvenusius tokiomis aplinkybėmis, kurios iš jų darydavo ar tironus, ar belaisvius. Gerai susipažinęs su paskutiniųjų dviejų trijų amžių ir dabartine istorija gali konstatuoti, kaip žmonių prabanga ir lepumas pagimdė romias dorybes: artimo meilę, labdarybę ir atlaidumą. Jis irgi pamatys, kas iš tikrųjų buvo tai, ką taip neteisingai vadiname gerais senais laikais ir paprastais senais papročiais, kaip dejavo žmonės, prislėgti prietaringos valdžios; gobšumas ir mažo žmonių skaičiaus garbės troškimas krauju pripildavo turtuolių aukso skrynias ir karalių sostus; slapti skundimai; atviri nužudymai; bajorai — žmonių tironai; kruvinomis rankomis kasdien melsdamiesi evangelijos tarnai prašė Dievą suteikti jiems ramybę. Tokių dalykų mūsų šviesiame amžiuje, kai kurių vadinamame ištvirkusiu, nebūna.

VI

Asmens sulaikymas

Klaida, tiek pat visiems bendra, kiek ir prieštaraujanti visuomenės siekiams, kurie suprantami kaip asmens laisvės apsaugojimas, yra tai, kad įstatymus vykdantis valdininkas gali pasiųsti pilietį kalėjiman, atimti laisvę priešui dėl menkniekio ir palikti nenubaustą savo draugą, nors jo kaltė ir bus kuo puikiausiai įrodyta. Kalėjimo bausmė skiriasi nuo visų kitų bausmių tuo, kad ji turi būti vykdoma prieš paskelbus sprendimą apie kaltinamojo kaltumą; bet tas skirtumas nenaikina bausmės esminio požymio: tik įstatymas turi teisę numatyti atvejus, kuriais ji gali būti taikoma. Todėl įstatymas turi tiksliai nustatyti nusikalstamo darbo požymius, pagal kuriuos kaltinamasis bus laikomas sargyboje, tardomas ir baudžiamas. Visuomenės kalbų, pabėgimų, kaltinamojo ar bendrininko prisipažinimų, pareikštų ne teisme, grasinimų ir neapykantos nukentėjusiajam, corpus delicti, ir kitų panašių požymių užtenka sulaikyti piliečiui. Tačiau šie įrodymai turi būti numatyti įstatymų, bet ne teisėjų, kurių įsakymai

turi būti taikomi tik atskirais atsitikimais laikantis tam tikros esamo statuto nustatytos bendros taisyklės; kitaip jie bus visada priešingi politinei laisvei. Sušvelnėjus bausmėms, kalėjimams atsipalaidavus nuo bado ir kitų baisenybių, užuojautai ir žmogiškumui įžengus už kalėjimų geležinių grotų — tuo turi vadovautis nepermaldaujami ir užkietėję teisingumo tarnautojai; o įstatymai galės pasitenkinti ir menkesniais nusikalstamo darbo įrodymais, kurių reikia norint sulaikyti žmogų. Žmogui, įtartam nusikaltimu ir uždarytam į kalėjimą, o vėliau išteisintam, turi būti grąžintas geras vardas. Kiek romėnų, įtartų didžiausiais nusikaltimais, bet vėliau išteisintų, taip pat kitokių žmonių paskui buvo labai gerbiami ir skiriami į aukščiausius postus. Kodėl gi mūsų laikais išteisintieji susilaukia visai ko kito? Taip yra todėl, kad dabartinėje baudžiamojoje sistemoje jėgos idėja viršija teisėtumo idėją; todėl, kad į tą patį kalėjimą metama be skirtumų, įtartus ir jau apkaltintus, todėl, kad kalinimas yra veikiau bausmė, negu paprastas asmens sulaikymas, ir pagaliau todėl, kad valstybės vidinė jėga, saugojanti įstatymus, atskirta nuo išorinės, ginančios sostą ir tautą — o tos abi jėgos turėtų būti drauge. Jei pagal bendrus įstatymo dėsnius pirmoji būtų susieta su teisėtumo vykdymu, betgi nepriklausoma nuo teisingumo atstovų, tai garbė, susijusi su išdidžiu karių luomu, neduotų pagrindo negarbės sąvokai, kuri, kaip ir visos minios sąvokos, yra daugiau forma, negu esmė. Patirtis rodo, kad laikymas karo kalėjime apskritai yra ne taip negarbingas, kaip civiliniame kalėjime. Tautoje, papročiuose, įstatymuose, kurie visada yra daugiau kaip šimtmečiu atsilikę nuo tautos išsilavinimo ir lygio, viešpatauja dar mūsų protėvių, šiaurės klajūnų, barbariški jausmai ir žiaurios idėjos.

VII

Nusikaltimo požymiai ir teismo apeigos

Yra labai naudinga ir bendra taisyklė įrodyti, kad koks nors faktas yra tikras, pavyzdžiui, surasti kokio nors nusikaltimo įrodymų nesugriaunamumą. Kai faktui nustatyti reikia įrodymų, priklausančių vienas nuo kito, t.y., kai nusikaltimo įrodymai palaiko vienas kitą, tai kuo

daugiau įrodymų, tuo mažesnė fakto tikrenybė, nes faktai, kurie mažina prieš tai buvusius nusikaltimo įrodymus, taip pat mažina ir paskesnius nusikaltimo įrodymus; kai visi fakto įrodymai priklauso tik nuo vieno, tai nesvarbu, kiek jų yra, jie visi nei didina, nei mažina to fakto tikrenybės. Kai įrodymai nepriklauso vienas nuo kito, t.y., kai nusikaltimo įrodymai grindžiami ne vienas kitu, bet pašalinėmis aplinkybėmis, tai juo daugiau surenkama tokių įrodymų, juo didėja fakto tikrenybė, nes jų vieno melagingumas nedaro jokio poveikio kitiems. Kalbėdamas apie nusikaltimus, taip pat kalbu apie galimybę tuo tarpu bausti tik už neabejotiną nusikaltimą. Bet šis paradoksas paaiškės turint galvoj tai, kad moralus neabejojimas yra tik tokia galimybė, kuri turi būti pavadinta neabejotina, nes kiekvienas sveikai protaująs žmogus iš patirties, įgytos iš būtino gyvenimo aktyvumo, jį pripažins už neabejojamą. Vadinasi, neabejojimas, reikalingas pripažinti žmogų kaltu, yra tai, kuo žmonės vadovaujasi spręsdami svarbesnius savo gyvenimo reikalus. Kaltės įrodymus galima skirstyti į tobulus ir netobulus. Tobulais vadiname tokius įrodymus, kurie visiškai nuneigia nekaltumo faktą, o netobulais tokius, kurie tos galimybės nenuneigia. Iš pirmųjų apkaltinimui užtenka net vieno, iš antrųjų — reikia tiek, kad sudarytų vieną tobulą įrodymą, t.y., jeigu kiekvienas iš skyrium pateiktų įrodymų neneigia nekaltumo galimybės, tai junginys tų visų įrodymų prieš tą patį asmenį turi tą nekaltumo galimybę nuneigti. Pabrėžiama, kad netobuli įrodymai, prieš kuriuos teisiamasis gali gintis, virsta tobulais, jei jis to nedaro. Tą moralų neabejotinumą daug lengviau galima nujausti, negu tiksliai apibūdinti. Todėl aš manau, kad geriausias yra tas įstatymas, kuris, be teisėjų, nustato dar posėdininkus, skiriamus burtais, bet ne laisvu parinkimu, nes šiuo atsitikimu teisėtumui geriau tinka nežinojimas, sprendžiąs bylą nuojauta, negu žinojimas, sprendžiąs bylą savo nusistatymu. Kur įstatymai aiškūs ir tikslūs, ten teisėjo pareiga yra vien nustatyti faktą. Rasti įrodymams reikia gabumų ir vikrumo, iš esamų įrodymų norint padaryti išvadą, reikia aiškumo bei tikslumo, o spręsti apie teisingesnes išvadas reikia tik paprasto sveiko proto, mažiau apgaunamo, negu teisėjo, pripratusio ieškoti būdų surasti nusikaltimą ir viską normuojančio pagal tam tikrą sistemą, kurią jis įgijo mokykloje. Laiminga toji šalis, kurioje įstatymai nesudaro mokslo. Labai naudingas yra įstatymas,

nustatantis dėsnį, kad kiekvienas žmogus teistinas lygių jam žmonių, nes ten, kur kalbama apie piliečio laisvę ir jo laimę, turi nutilti nelygybės įskiepyti jausmai; tas išdidumas, su kuriuo laimingas žiūri į nelaimingą ir toji neapykanta, su kuria žemesniojo luomo žmogus žiūri į aukštesnįjį — teisme neleistinas. Bet jei nusikaltimu įžeidžiamos trečiojo asmens teisės, tai teisėjų skaičius turi būti vienodas teisiamajam ir įžeistajam. Tada privatūs interesai bus sprendžiami įstatymais ir tiesa. Atitinka teisėtumą ir įstatymas, tam tikrais atsitikimais duodąs teisiamajam teisę nušalinti teisėjus, kuriais jis nepasitiki; kai tąja teise leidžiama teisiamajam netrukdomai naudotis, tai jo nubaudimas atrodys lyg jo paties padarytas sprendimas.

Pati teisena turi būti vieša; kaltės įrodymai irgi turi būti viešai parodyti, nes visuomenės opinija galbūt ir yra tas vienintelis visuomenę sulaikąs ryšys, tinkamai suvaldąs smurtą ir aistras. Tada tauta galės pasakyti: „Mes apsaugoti, todėl mes ne vergai"; tas jausmas įkvepia drąsos ir liaudies valdovui, suprantančiam savo interesus; tie drąsos jausmai tiek pat reikš, kiek gera duoklė. Aš nesigilinsiu į smulkmenas ir taisykles, kurių reikalauja teismo įstaigos. Jei apie tai reikėtų pasakyti viską, tai aš nieko negalėčiau pasakyti.

VIII

Liudytojai

Visuose geruose įstatymuose labai svarbu tiksliai nustatyti, kiek galima tikėti liudytojų parodymais ir kaltės įrodymais.

Kiekvienas žmogus, turįs protą, t.y. nuosekliai mąstantis, ir kurio jausmai atitinka kitų žmonių jausmus, gali būti liudytojas.

Liudytojo parodymo patikėtinumo tikras matas — tai jo interesas sakyti tiesą ar ne. Todėl nerimtas motyvas dėl moteriško silpnumo nušalinti moterį; vaikiška — kai nušalinamas žmogus dėl piliečių teisių nustojimo ir nepakankamas pagrindas nušalinti liudytoją, netekusį garbės dėl jo negarbingo pasielgimo, jei tik nėra rimto pagrindo manyti, kad jis suinteresuotas melu.

Iš padariusiųjų nemažą poveikį žmonėms reikia pripažinti ir tuos, kurie mano esant niekingais parodymus jau nuteisto nusikaltėlio. „Jis pilietiškai miręs", rimtai sako apsukrus teisininkas, o „miręs netinkąs jokiam veiksmui". Palaikyti šiai tuščiai metaforai buvo daug paaukota ir labai dažnai buvo rimtai manoma ir ginčijamasi, ar nereikėtų tiesą pakeisti teisinėmis formulėmis; jei nuteisto nusikaltėlio parodymas netrukdytų teismo eigos, tai kodėl gi negalima tiesos interesais, net ir teisiamąjį nuteisus, turėti galvoje to nelaimingojo nuteistojo ypatingos padėties, ir kodėl negalima jam leisti iškelti naujų aplinkybių, pakeičiančių darbo pobūdį ir nauju sprendimu pačiam išsiteisinti ar išteisinti kitą? Formalumai ir ceremonijos teisme yra būtinos iš dalies dėl to, kad reikia pašalinti teisėjo savivalę, iš dalies dėl to, kad žmonėms sakoma apie tai, jog teisiama ne kaip nors ir ne šališkai, o pagal tvirtas ir nekeičiamas taisykles, iš dalies todėl, kad žmonėms, linkusiems beždžioniauti ir prisirišusiems prie papročių, didesnį įspūdį daro tai, kas veikia jausmus, negu tai, kas veikia protą. Tačiau šių formalumų ir ceremonijų įstatymai niekados negali ypatingai tiksliai numatyti taip, kad jie nekenktų tiesai, kurios ar todėl, kad yra labai sudėtinga, ar, priešingai, reikia neapšviestai tautai, bet reikia ir tam tikro išorinio puošnumo.

Liudytojo patikimumas turi mažėti proporcingai jo neapykantai ir draugiškumui bei esant kitokiems kokiems nors ypatingiems santykiams tarp liudytojo ir teisiamojo. Teisiant nusikaltėlį, reikia būtinai turėti daugiau kaip vieną liudytoją, nes jei vienas iš liudytojų ką nors tvirtina, o kitas tą neigia, tai pradedama abejoti, o tada taikytina prezumpcija, kad kiekvienas yra laikomas nekaltu. Liudytojo patikimumas yra juo mažesnis, juo didesnis yra nusikaltimo sunkumas arba aplinkybių neįtikėtinumas, pavyzdžiui, kaltinimas burtininkyste bei žiaurumu be aiškių priežasčių. Pirmuoju atsitikimu didesnė tikimybė, kad keli žmonės sako netiesą ar dėl savo neapsišvietimo, ar dėl neapykantos. Antruoju atsitikimu — žmogus tik tada gali būti žiaurus, kai jį skatina tai daryti asmeniška nauda, neapykanta arba baimė. Žmogus neturi jausmų; kiekvienas jausmas tai paveikusių jo sąmonę įspūdžių padarinys. Todėl ir liudytojo parodymo tikrumas retkarčiais gali sumažėti dėl to, kad jis yra kurios nors privačios sąjungos narys, sąjungos, kurios papročiai ir taisyklės ar mažai težinomi, ar neatitinka visuomenės sutvarky-

mo. Toks žmogus, be savo, turi dar ir kitų žmonių aistras[1].

Pagaliau liudytojo parodymo patikimumas yra beveik nieko nereiškiantis tada, kai nusikaltimas padarytas žodžiais. Balso intonacija, veiksmai ir visa tai, kas buvo prieš ir po to nusikaltimo padarymo (nes ne visi žmonės vienodai reiškia savo mintis), taip pakeičia to, kas pasakyta, reikšmę, kad tiesiog neįmanoma tiksliai pakartoti tai, kas buvo pasakyta. Didžiausi, išeinantys iš paprasto gyvenimo vėžių, nusikaltimai palieka specifinius pėdsakus ir kuo daugiau prieš nusikaltėlį surenkama duomenų įrodyti jo kaltei, tuo daugiau jis turi priemonių išsiteisinti. Tačiau žodžiai dažniausiai lieka tik girdėjusiųjų juos atmintyje, kuri nėra visų vienoda. Todėl lengviau galima įskųsti žmogų dėl jo pasakytų žodžių, negu dėl padarytų veiksmų.

XI

Slaptasis kaltinimas

Slaptasis kaltinimas yra aiški, nors ir sankcionuota netvarka, kuri, dėl silpnų įstatymų, daugumai tautų pasirodė reikalinga. Vadovaudamiesi šiuo papročiu, žmonės pasidaro užsidarę ir melagiai. Galįs įtarti kitą pranešimu, jame mato savo priešą. Šiuo atsitikimu žmonės įpranta maskuoti savo jausmus ir, pripratę slėpti juos nuo kitų, patys pagaliau slepia juos ir nuo savęs. Nelaimingi žmonės, jei jie prie to prieis. Neturėdami aiškių princi-

[1] Kriminalistų manymu, kuo žiauresnis nusikaltimas, tuo labiau tikėtini liudytojų parodymai. Štai geležinė taisyklė, sukurta beširdžio neišmanymo: „In atrocissimis leviores soniecturae sufficiunt et licet judici jura transgredi". Išversime tai į visiems suprantamą kalbą, ir europiečiai pažins vieną iš daugelio neprotingiausių taisyklių tų žmonių, kurių jie nesąmoningai klauso: „Dėl pačių žiauriausių (t.y. mažiausiai galimų) nusikaltimų užtenka mažiausia įtarimo; tada teisėjui leidžiama veikti išeinant už įstatymo ribų". Beprasmiška įstatymų leidybos praktika dažnai priklauso nuo baimės, to žmonių prieštaravimo svarbiausio šaltinio. Įstatymų leidėjai (t.y. tokie juristai, kurie gavo privilegijų spręsti viską ir iš šališkų ir paperkamų rašytojų virtę despotais ir žmonių likimo šeimininkais) išsigando nuteisę kelis nekaltus ir apkrovė teismus nereikalingais formalumais ir išimtimis, kurių tikslus vykdymas sukeltų nusikaltimų anarchinį nebaustinumą. Išsigandę kai kurių įžūlių nusikaltimų, kuriuos sunku įrodyti, jie buvo priversti laužyti jų pačių sudarytas apeigas ir taip kartais su despotišku nekantrumu, kartais su moteriškų bailumu paversdavo svarbius sprendimus žaislu, kuriame svarbiausią vaidmenį suvaidindavo atsitiktinumas ir klasta. *(Autoriaus pastaba.)*

pų, kuriais vadovautųsi, jie paskęs didelėje jūroje įvairių nuomonių, nuolat rūpindamiesi, kaip išsigelbėti nuo juos bauginančių baudų; jų dabartis bus nuolat užnuodyta neaiškia ateitimi; praradę nuolatinį linksmumą ir nepavojingą džiaugsmą, jie vargiai ras pasitenkinimą tuose mažuose malonumuose, išblaškytuose jų liūdname gyvenime, nes jais jie naudosis paskubomis ir netvarkingai. Ir iš tokių žmonių darome mūsų kareivius, mūsų narsius tėvynės ir sosto gynėjus? Tarp tokių žmonių mes norime rasti nepaperkamus valdininkus, kurie laisva ir tautiška gražbylyste palaikytų ir plėstų aukščiausiosios valdžios interesus ir kurie neštų sostui kartu su duokle meilę ir visų valdinių luomų palaimą, o nuo sosto neštų tiek į turtuolių rūmus, tiek ir į neturtingųjų lūšnas valstybės gyvenimo pagrindą — saugumą ir viltį pagerinti jų likimą. Kas gali apsiginti nuo šmeižto, kai šis yra apsaugotas stipriausiu tironijos skydu — paslaptingumu? Kas bus toji valstybė, kurioje valdovas kiekviename valdinyje įtarinės priešą ir dėl bendros ramybės pradės atiminėti ramybę iš pavienių asmenų?

Kokie motyvai pateisins slaptus kaltinimus ir bausmes? Visuomenės tvarka, saugumas ar valdymo formos palaikymas? Tačiau labai keistas yra toks valstybės sutvarkymas, kuriame turįs jėgą ir visuomenės pritarimą, o tai svarbiau, negu jėga, bijos kiekvieno piliečio! Kaltintojo neliečiamumas? Matyt, įstatymai nėra jėga jam apginti? Valdiniai daromi stipresni, negu valdovas! Skundiko gėda? Matyt, slaptam šmeižtui pataikaujama, o už atvirą — baudžiama. Nusikaltimo esmė? Jei veiksmai, kurie neturi jokios reikšmės ir yra ne tik nežalingi, o visuomenei net naudingi, būtų vadinami nusikaltimais, tada kaltinimui ir teismų įstaigų baudžiamajai teisenai sprendžiant bylas dėl panašių nusikaltimų neužtektų jokios paslapties. Tačiau ar yra toks nusikaltimas, t.y. visuomenės įžeidimas, kuriame pavyzdžio viešumas, t.y. teismo viešumas, nebūtų visiems reikšmingas? Aš gerbiu visas valdžias ir nekalbu apie kurią nors skyrium; esti atsitikimų, kai naikinimas kokio nors blogio, kai jis yra glaudžiai susijęs su visa valstybės sistema, gali būti tiesiog pražūtingas. Tačiau jei kokiame nors pasaulio užkampyje man tektų surašyti naujus įstatymus, prieš tokio papročio patvirtinimą sudrebėtų mano ranka ir visa ateitis stotų prieš mano akis. Monteskjė yra pasakęs, kad viešas kaltinimas labiau tinka respublikai, kur visuomenės gerovė

turi būti piliečiams vadovaujančia aistra, negu monarchijai, kur dėl pačios santvarkos tas jausmas yra silpnesnis ir kuriai geriau atstovauja komisarai, kaltinantys įstatymų laužytojus valstybės vardu. Tačiau kiekviena vyriausybė, tiek respublikos, tiek monarchijos, turi šmeižikui, jei pranešimas nepasitvirtintų, numatyti tokią pat bausmę, kuri yra skiriama ir kaltinamajam.

X

Inkvizicinis tardymas. Parodymai

Mūsų įstatymai baudžiamojoj teisenoj draudžia kaltinamiesiems duoti sugestyvius klausimus, t.y. tokius, kurie, teisės mokslininkų žodžiais tariant, liečia ne bendrus, o specialius konkrečius nusikaltimo požymius, tokius, kurie, tiesiogiai susiję su nusikaltimu, įkvepia kaltinamajam tiesioginį atsaką. Klausimai, kaip sako kriminalistai, turi spiralėmis apsupti nusikaltimo faktą, bet niekada neprivalo eiti tiesiomis linijomis. Jų motyvai yra tai, kad kaltinamajam neįkvėptų tokio atsako, kuris jam iš karto išaiškintų apkaltinimą, o gal ir tai, kad atrodytų nenatūralu, jei kaltinamasis pats save kaltintų. Nesvarbu, kokį motyvą imtume kaip pagrindą, negalėsime nepastebėti prieštaravimų, glūdinčių įstatymuose, jei pastarieji tuo pat metu įteisina sakinimus; pastarasis tardymas yra daugiau sugestyvus, nes jis susijęs su fiziniais skausmais. Pirmas motyvas dar šiek tiek pateisina sakinimą, nes stipriam žmogui fiziniai skausmai įkvepia tylėjimą, kuriuo jis pasiekia tai, kad mažiau skausminga bausmė pakeis skausmingesnę, o silpnam žmogui ji įkvepia būtinumą prisipažinti, tuo jis išsivaduoja nuo esamų kankinimų, dabar jį daugiau veikiančių, bet ne nuo būsimųjų. Antras motyvas, matyt, reiškia tą patį, nes jei specialus tardymas, priešingas įstatymo dėsniams, verčia kaltinamąjį prisipažinti padarius nusikaltimą, tai sakinimo metodai verčia jį tai dar greičiau padaryti; o žmonės daugiau vadovaujasi skirtingais dalykų pavadinimais, negu jų esme.

Pagaliau tas, kuris tardymo metu užsispyręs tyli, pagal įstatymus vertas bausti viena iš didžiausių bausmių, žinomų įstatymų leidybai tik todėl, kad išsisukinėja nuo būtinumo, tekusio jo likimui būti visuomenei pavyzdžiu. Ši bausmė nėra būtina, jei tai, kas kaltinamajam

inkriminuojama, jis tikrai yra padaręs; šiuo atsitikimu pats jo tardymas yra nereikalingas, taip pat kaip nereikalingas prisipažinimas nusikaltimu, kai tai įrodyta kitomis aplinkybėmis. Tylėjimas — tai paprastas reiškinys, nes iš praktikos yra žinoma, kad daugumoje bylų nusikaltėliai neigia savo kaltę.

XI

Priesaika

Prieštaravimas tarp įstatymų ir gamtos jausmų atsiranda ten, kur iš teisiamojo reikalaujama priesaika sakyti teisybę, kai jo didžiausias interesas yra meluoti; argi žmogus gali teisingai prisiekti ir tuo save pražudyti; argi daugumai žmonių religija nenutyla, kai kalba interesas? Visų amžių patirtis rodo, kad religiją — tą dangaus šventą dovaną — daugiau negu ką kita žmonės panaudoja piktam. Kuriais sumetimais religiją gerbia piktadariai, jei žmonės, save laikę tobuliausiais, taip dažnai ją pažeisdavę? Daugumai labai silpni tokie motyvai, kuriuose religija priešpriešinama kankinių baimei ir norui gyventi. Dangaus reikalai tvarkomi visiškai ne tais įstatymais, kuriais tvarkomi žmonių interesai. Tai kam gi juos priešinti vieną kitam? Kam žmogui pateikti baisią alternatyvą: ar įžeisti Dievą, ar pačiam pražūti. Įstatymas, reikalaująs tokios priesaikos, įsako teisiamajam būti arba blogu krikščioniu, arba kankiniu. Todėl priesaika virsta paprasta formalybe; taip griaunamas religinio jausmo stiprumas, to vienintelio jausmo, kuris palaiko daugelio žmonių teisingumą. Tai, kad kaltinamąjį nenaudinga sakinti, įrodo patirtis; kiekvienas teisėjas gali įsitikinti, kad nei viena priesaika, nei vieno kaltinamojo niekados neprivertė pasakyti tiesą; tai patvirtina ir protas, skelbiąs nenaudingais, o todėl ir žalingais visus įstatymus, priešingus įgimtiems žmogaus jausmams. Su tais įstatymais atsitinka tas pats, kas atsitinka ir su užtvankomis, kliudančiomis tiesiai upės tėkmei: tos užtvankos arba sulaužomos ir tučtuojau vandens nunešamos, arba susidariusių sūkurių išgriaužiamos ir, niekam nematant, sunaikinamos.

XII

Sakinimas

Papročiais daugelio tautų įvestas žiaurumas — tai sakinimas, kuris taikomas kaltinamajam sprendžiant bylą, kai norima jį priversti prisipažinti padarius nusikaltimų arba pašalinti prieštaravimus, atsirandančius dėl kaltinamojo parodymų, ar surasti jo bendrininkų, ar dėl kokio nors man nesuprantamo, metafiziško apsivalymo nuo gėdos, ar pagaliau stengiantis surasti kitus nusikaltimus, kuriuos kaltinamasis galėjo padaryti, nors jis jais ir nėra kaltinamas.

Žmogus negali būti pavadintas nusikaltėliu, kol to nenuspręs teismas, ir visuomenė negali jo palikti neapginto, kol nebus išspręsta, ar jis pažeidė sutartis, kuriomis jam buvo teiktinas apgynimas, ar ne. Ne teisė, bet jėga teikia teisėjui galią taikyti piliečiui bausmę, kai dar nežinoma, ar jis yra kaltas, ar ne. Nusikaltimas būna arba neabejotinas, ar abejotinas, tai nėra nauja dilema; jei neabejotinas, tai jam negalima skirti kitokios, negu įstatymais numatytos, bausmės; tada kaltinamojo kankinimai nebus reikalingi, nes šiuo atsitikimu jo prisipažinimas nebus naudingas; jei nusikaltimas abejotinas, tai negalima kankinti nekalto, o pagal įstatymus kiekvienas, kieno kaltė neįrodyta, laikomas nekaltu.

Koks bausmių politikos tikslas? — Kitų bauginimas. Tačiau ką reikia manyti apie slaptus ir visuomenei nežinomus kankinimus, kuriuos paprastai tironija naudoja prieš kaltus ir nekaltus? Labai svarbu, kad už kiekvieną nusikaltimą, iškilusį viešumon, nusikaltėlis neliktų nebaustas; bet nebus jokios naudos, kai bus rastas nusikaltėlis, o pats nusikaltimas bus apsuptas tamsos. Jei teisinga tai, kad žmonių, kurie ar iš baimės, ar iš dorovingumo gerbia įstatymus, yra daugiau, negu juos pažeidžiančių, vadinasi, pavojus kankinti nekaltą tuo didesnis, kuo didesnis pagrindas manyti esant tokioms pat aplinkybėms, kad žmogus pagerbė įstatymą, negu jį pažeidė.

Aš priduriu, negalima reikalauti, kad žmogus vienu metu būtų ir kaltinamasis, ir kaltintojas; per skausmus stengiantis išgauti tiesą, lyg jos kriterijus būtų nelaimingojo raumenyse ir tvinksniuose bei nervuose. Taigi supainiojami visi žmogaus santykiai.

Įstatymas, verčiąs taikyti sakinimą, yra toks: „Žmo-

nės, kratykitės skausmo jutimų; jei gamta jums davė nenuslopinamų savigarbos jausmų, jei ji davė jums neatimamą teisę ginti save, aš suteikiu jums visiškai priešingą jausmą — herojišką neapykantą sau ir įsakau save kaltinti, sakant tiesą, tampant raumenis ir triuškinant kaulus".

Šis negarbingas tiesos išaiškinimo būdas yra gyvas paminklas tų senų žiaurių įstatymų leidėjų, kai kankinimai ugnimi, verdančiu vandeniu ir ginklais buvo vadinami Dievo teismais. Atrodytų amžinas visų reiškinių ryšys, kurio pradžia pirmojoje priežastyje, dėl menkų žmonijos nuostatų turi kiekvienu momentu nutrūkti bei pasikeisti. Vienintelis skirtumas tarp sakinimo ir bandymų ugnimi ir verdančiu vandeniu yra tai, kad pirmo padariniai priklauso nuo nusikaltėlio, o antro — vien nuo fizinio ir išorinio fakto. Tas skirtumas tik atrodantis, bet ne tikras. Dabar kankinamas žmogus tiek pat mažai yra laisvas pasakyti tiesą, kiek buvo ir senais laikais, kai tai buvo daroma pasitelkus ugnį bei verdantį vandenį. Kiekvienas mūsų valios pareiškimas visada proporcingas įspūdžio jėgai, veikiančiai jausmus ir esančiai tos valios priežastimi; bet visų žmonių jausmų pajėgumas turi tam tikras ribas. Todėl skausmo jutimas gali pasiekti tokį laipsnį, kad kankinamasis, nustojęs visiško pajėgumo, pasirinks jam likusią vienintelę išeitį, dėl kurios jis nustos būti kankinamas. Iš to išeina, kad nusikaltėlį sakinant, jo atsakymai būtini, kaip ir būtinos žymės veikimo ugnimi ir vandeniu. Nekaltas, turįs mažą jausmų pajėgumą, pasisakys esąs kaltas, kai matys, kad taip sustabdys savo kankinimus. Skirtumas tarp kalto ir nekalto neteks savo reikšmės taikant tas pačias priemones, kurios skiriamos išaiškinti tam skirtumui.

Tai yra geriausia priemonė išteisinti sveiką plėšiką ir apkaltinti silpną nekaltą žmogų.

Tokie šio klaidingo kriterijaus lemiami trūkumai daugiau tinka kanibalams; romėnai, kurie kai kuriais atvejais elgiasi kaip barbarai, tai taikė tik vergams, toms žiaurumo ir labai išaukštinto kariško narsumo aukoms. Vadinasi, iš dviejų vienodai kaltų ir vienodai nekaltų, stipresnis ir energingesnis bus išteisintas, o silpnesnis ir baimingesnis bus apkaltintas remiantis šiais samprotavimais: „Aš teisėjas, turėjau tamstą apkaltinti šiuo nusikaltimu, bet tu stiprus ir galėjai iškęsti skausmus — todėl aš tave išteisinu; tu silpnas, nepajėgiąs iškęsti, todėl

aš tave ir apkaltinu. Aš suprantu, kad prisipažinimas, gautas per kankinimus, neturi jokios reikšmės, bet aš vėl tave kankinsiu, jei tu nepatvirtinsi to, kuo prisipažinai". Sakinimo padariniai — tai temperamento ir apskaičiavimo rezultatas, kintantis proporcingai kiekvieno žmogaus fizinėms jėgoms ir jausmų pajėgumui. Todėl matematikas geriau negu teisėjas gali išspręsti uždavinį, kaip iš kurio nors nekalto žmogaus raumenų pajėgumo ir jo nervų jautrumo galima surasti skaudėjimo laipsnį, kuris privers prisipažinti padarius nusikaltimą.

Kaltinamasis tardomas siekiant nustatyti tiesą. Bet jei toji tiesa labai mažai atsispindi išorinėje išvaizdoje, veiksmuose, asmens veide, kai jis yra ramioje padėtyje, tai tuo mažiau galima laukti iš tardomojo, kurio sakinimo konvulsijos pakeis visas jo žymes, iš kurių dažniausiai galima šį tą išgauti, nepriklausomai nuo jo valios. Kiekvienas jėgos veikimas naikina net ir tuos smulkiausius požymius, kuriais retkarčiais tiesa atskiriama nuo melo.

Dar to vienas keistas padarinys, kuris išeina iš kankinimų, yra štai kas: nekaltas yra blogesnėse aplinkybėse, negu kaltas. Jei juodu kankins, tai pirmam tai visada bus nelaimė, nes jei jis prisipažins nusikaltimu, tai būdamas nekaltas bus apkaltintas, jei jis neprisipažins, tai nors ir liks išteisintas, bet bus be reikalo kentėjęs. Kaltam sakinimo padariniai gali būti naudingi: jis, atkakliai išlaikęs sakinimus, bus išteisintas kaip nekaltas, t.y. bus mažiau nubaustas, negu būtų jį nubaudę jam esant kaltam. Vadinasi, nekalto sakinimas — jam pralaimėjimas, o kalto — galbūt ir laimėjimas.

Pagaliau šias tiesas supranta, nors miglotai, ir tie, kurie nuo jų šalinasi. Kaltinamojo prisipažinimas, kai jis buvo sakinamas, yra niekai, jei jis to nepatvirtino priesaika, jei jis to nepadarė — vėl jis pradedamas sakinti. Kai kurie mokslininkai ir kai kurios tautos leidžia kartoti tą bejėgišką petitio principii tik iki trijų kartų, o kiti tai palieka teisėjo nuožiūrai. Bergždžiai būtų rodyti pavyzdžius, kai nusilpninti sakinimu nekalti žmonės prisipažins esą kalti. Nėra nei vienos tautos, nei vieno laikotarpio, kuriame nebūtų šių pavyzdžių, bet dėl to nei žmonės keičiasi, nei jie prieina prie kokių nors išvadų. Nėra nė vieno žmogaus, jei tik jo mintys išplaukia iš gyvenimo reikalavimų, kuris kada ne kada, paslaptingo gamtos balso šaukiamas, neitų į jos prieglobstį. Paprotys, tas protų tironas, gąsdindamas žmogų, sulaiko jį vietoje.

Antras skatinimo motyvas taikant sakinimą tais atvejais, kai kaltinamojo parodymuose atsiranda prieštaravimų. Tačiau argi bausmės baimė, sprendimo nežinojimas, aplinkybės, teismo iškilmingumas, neapsišvietimas, bendras beveik visiems teisiamiesiems, tiek kaltiems, tiek ir nekaltiems, gali padaryti tai, kad ir nekaltas, baimingai drebąs, ir nusikaltėlis, besistengiąs likti neišaiškintas, vienodai prieštarautų savo parodymuose.

Sakinimas siekiant sužinoti, ar nekaltas, be šio, dar teisiamas ir dėl kitų nusikaltimų yra lygus samprotavimui: „Tu kaltinamas vienu nusikaltimu, todėl tu gali būti kaltas dėl šimto kitų; šis abejojimas mane apsunkina, todėl aš jį noriu išblaškyti mano tiesos kriterijumi; įstatymai verčia tave kankinti todėl, kad tu esi nusikaltėlis, todėl, kad tu juo galėjai būti, pagaliau todėl, kad aš noriu, kad tu juo būtum".

Galų gale teisiamasis kankinamas norint sužinoti nusikaltimo bendrininkus; bet jei įrodyta, kad sakinimas yra netinkama priemonė tiesai surasti, tai kokiu gi būdu jis gali padėti surasti bendrininkus? Lyg žmogui, kuris save kaltina, nėra dar lengviau apkaltinti kitus! Ar teisinga kankinti žmones dėl svetimų nusikaltimų? Argi bendrininkai nesurandami liudytojų parodymais, paties teisiamojo pareiškimu, kaltę įrodančiais daiktais, sudėtimi nusikalstamos veikos, trumpiau sakant, visomis tomis priemonėmis, kurios taikomos įrodinėjant kaltę asmens, įtarto nusikaltimu? Bendrininkai dažniausiai pabėgs, kai tik sulaikomi jų draugai; pavojinga jų padėtis verčia juos pasišalinti iš krašto ir tuo išlaisvinti valstybę nuo pavojingų naujų tvarkos ardytojų; o sulaikyto nusikaltėlio nubaudimas pasiekia savo vienintelį tikslą — t.y. įbauginimą, ir tuo verčia kitus nedaryti panašių nusikaltimų.

Kitas juokingas kankinimų motyvas yra apsivalymas nuo negarbės, t.y. žmogus, įstatymų pripažintas negarbingu, turi tą patvirtinti savo kaulų sutriuškinimu. Toks dalykas yra neleistinas XVIII šimtmetyje. Ar manoma, kad skausmo jausmas, grynai fizinis jausmas, apvalo žmogų nuo grynai morališkos negarbės sąvokos? O galbūt tasai jausmas tai žaizdras? O negarbė ar yra ne kas kita, kaip fizinės medžiagos nešvarumas?

Bet negarbė yra jausmas, nepriklausąs nei nuo įstatymo, nei nuo proto, o tik nuo visuomenės opinijos. Pats sakinimas sudaro tikrą negarbę tam, kuris tampa jo auka, vadinasi, taip negarbė nuplaunama nauja negarbe.

Nesunku surasti šio beprasmiško įstatymo pradžią, nes ir beprasmiškumas, įsivyravęs kokioje nors tautoje, visada kaip nors yra susijęs su viešpataujančiomis ir gerbiamomis toje tautoje kitomis idėjomis. Šis paprotys, atrodo, pagrįstas religijos ir dvasios idėjomis, kurios, kaip žinoma, daro didelę įtaką žmonių protams, tautoms ir šimtmečiams. Nenugriaunama dogma mums tvirtina, kad mūsų ydos, atsirandančios dėl mūsų silpnybių ir neužtarnaujančios amžinos Dievo rūstybės, turi būti valomos mūsų nepasiekiamos skaistyklos ugnimi; negarbė yra pilietiška yda; kadangi kentėjimai ir ugnis atleidžia mus nuo dvasinių ir moralinių ydų, tai kodėl gi ir sakinimo kančios negali mūsų švarinti nuo pilietiškos ydos — negarbės? Aš manau, kad kaltinamojo prisipažinimas, kuris kai kuriuose teismuose yra būtina sąlyga kaltinamajam pasmerkti, yra tos pačios kilmės, nes nuodėmės prisipažinimas yra esminė sakramento dalis misteriškame atgailos teisme. Taip žmonės piktam išnaudoja tą tikrą Dievo apreiškimą, kuris tais tamsybių amžiais ir bus tik vienas; todėl tų laikų jautri žmonija dėl visų nusikaltimų kreipdavosi į jį, taikydama jį pačiais netinkamiausiais atvejais.

Šias tiesas pripažino ir romėnų įstatymai; jie sakinimą taikė vien vergams, netekusiems asmens teisių; jos prigijo ir Anglijoje,— šalyje, kur toks aukštas mokslo lygis, kur geriausiai išsivysčiusi prekyba, kur žmonės turtingi bei stiprūs ir kur žmoniško dorovingumo ir drąsos pavyzdžiai neleidžia abejoti dėl jų įstatymų gerumo. Sakinimas panaikintas ir Švedijoje; jis panaikintas vieno iš gudriausių Europos monarchų, kuris, įžengdamas į sostą, nepamiršo filosofijos, buvo įstatymų leidėjas — savo valdinių bičiulis ir kuris padarė juos lygius ir laisvus, vienodai priklausomus nuo įstatymų[1]; tai yra lygybės ir laisvės vienintelė forma, kurios, esant tokiais padėčiai, gali reikalauti protaują žmonės. Įstatymai nelaikė sakinimo būtinu ir kariuomenėje, sudarytoje dažniausiai iš tautos padugnių, kurioje tasai sakinimas, rodos, būtų daugiausiai, negu kitiems luomams taikytinas. Labai keistai atrodo paprotys, kad taikos meto įstatymai turi skolintis savo humaniškumą iš įstatymų, sudarytų žudynių ir kraujo praliejimo dvasia.

[1] Prūsijos karalius Frydrichas Didysis (1712—1786), pasiekęs sostą (1740) sumažino sakinimus, o vėliau juos galutinai panaikino (1756).

XIII

Tardymas. Senatis

Kai tik būna nustatyti įrodymai ir nusikaltimo patikimumas, tuojau prireikia duoti kaltinamajam laiko ir priemonių, reikiamų jam išsiteisinti. Jam duotas laikas turi būti toks trumpas, kad nesulaikytų greito nubaudimo, kuris, kaip matėme, yra viena iš svarbiausių priemonių suvaldyti nusikaltėlius. Blogai suprantama žmonijos meilė negali sutikti su tuo, bet tos abejonės dings, jei turėsime galvoje, kad pavojus nusikalstamumui juo didesnis, juo daugiau įstatymai turi trūkumų.

Nustatyti laiką, duotą pasiruošti apsigynimui, kaip ir kaltės įrodymų suradimui, turi įstatymai; teisėjas, jei jis turėtų spręsti, kiek laiko reikia ištirti nusikaltimą, be pagrindo brautųsi į įstatymų leidybos sritį.

Tokiu pat būdu tie didieji nusikaltimai, kurie ilgai palieka tautos atmintyje, jei jie įrodyti, neverti pasigailėti dėl senaties, jei pabėgdamas nusikaltėlis pasislėpė nuo bausmės. Mažesniuose ir neviešuose nusikaltimuose piliečio likimo netikrumas turi būti padengiamas senatimi, nes nežinojimas, kuriame ilgesnį laiką palieka tos rūšies nusikaltimas, pašalina nebaustinumo pavyzdį; nusikaltėlis per tą laiką turi progos pasitaisyti. Aš pasitenkinu pažymėdamas tik bendrus principus, nes tuo klausimu tikslias taisykles gali duoti tik įstatymų leidyba, atsižvelgdama į visuomenės interesus. Priduriu: jei kuri nors tauta pastebėjo įstatymų humaniškumo naudą, tai įstatymai, trumpiną bei didiną senaties bei surinkimo įrodymų teiseną ir terminus, pripažįstą ikiteisminį kalinimą bei savanorišką ištrėmimą kaip bausmės dalį, lengvai pasieks to, kad užteks kelių menkesnių bausmių nubausti už didelį nusikaltimų skaičių.

Tačiau nurodyti terminai neturi būti didinami proporcingai nusikaltimų didumui, nes nusikaltimo galimybė yra priešinga jo didumui. Todėl reikia, kad parengtinio tardymo terminai būtų trumpesni, o senaties — ilgesni. Tai gali atrodyti esąs toks prieštaravimas, lyg būtų pasakyta, kad nusikaltėliai vienodai baustini už nevienodus nusikaltimus, jei kalinimo laikas ir laikas, buvęs prieš teismą ir sudaręs dalį senaties, bus įskaitomas į bausmės laiką. Norėdamas išaiškinti skaitytojui mano mintį, aš

padalysiu nusikaltimus į dvi rūšis: pirmuosius sudaro didieji nusikaltimai, pradedant žmogžudyste ir baigiant visomis kitomis svarbesnėmis piktadarystėmis, antruosius — mažesni nusikaltimai. To dalijimo pagrindas — žmonių prigimtyje. Žmogaus apsauga — tai jo prigimtinė teisė; jo turto apsauga — tai jo socialinė teisė. Motyvų, kurie skatins eiti žmones prieš įgimtus užuojautos jausmus, kliudančius jiems pulti žmogaus gyvybę, bus mažiau, negu motyvų, kurie iš prigimties linkę prie žmonių gerumo, žadins juos sulaužyti tą teisę, kuri nėra žinoma jų širdžiai ir kurią sutinkame tik visuomenės sutartyje. Didžiausias tų nusikaltimų galimybės skirtumas reikalauja, kad ir jie būtų nagrinėjami laikantis nevienodų principų. Didžiausiuose nusikaltimuose, taigi rečiau pasitaikančiuose, parengtinio tardymo veiksmai turi būti trumpesni, nes čia nekaltumas greičiau gali pasitaikyti, negu kaltumas. Už tai senaties terminas turi būti prailgintas. Tokiomis priemonėmis pagreitinamas galutinis sprendimas ir piktadariams atimama nebaudžiamumo viltis, kuri tuo žalingesnė, kuo nusikaltimas didesnis. Kai padaryti mažesni nusikaltimai ir galima manyti, jog asmuo yra kaltas, tada parengtinio tardymo veiksmai turi būti ilgesni; kadangi panašių nusikaltimų nebaudimas nesudaro rimto pavojaus, tai ir senaties terminas turi būti trumpesnis. Toks dalijimas nebūtų reikalingas, jei nebaudimo žala nemažėtų proporcingai galimybei nusikalsti. Reikia turėti galvoje tai, kad kaltinamasis, kurio nenustatyta nei kaltė, nei nekaltumas, nors ir nesant pakankamai duomenų yra išteisintas, dėl to pat apkaltinimo gali būti iš naujo suimtas ir tardomas, jei iki to laiko, kol pasibaigs senaties terminas, bus nustatytas nusikaltimas, kuriuo jis kaltinamas ir jei atsiras jį kaltinančių įstatymų nustatytų naujų įrodymų. Tokios yra priemonės, kurios, mano manymu, yra būtinos garantuoti piliečių saugumą ir jų asmens laisvę; šie pradai neturi vienas kito nustelbti, taip pat šie du gėriai, sudarantys kiekvieno piliečio neatimamą ir vienodai brangią nuosavybę, neturi būti apsaugojami: vienas — atviru ar užmaskuotu despotizmu, kitas — baisia tautos anarchija.

Dar yra nusikaltimų, kurie kartojasi labai dažnai, bet yra labai sunkiai įrodomi[1]. Padarius panašius nusikaltimus,

[1] Bekarija čia turi galvoj svetimavimą, pederastiją ir vaikų žudymą (žr. 36 §).

sunkumas juos įrodyti pakeičiamas nekaltumo galimybe, o jų nebaustinumo žala tuo menkesnė, kuo daugiau šių nekaltumų išsiplėtimas priklauso nuo visiškai kitų nebaudimo priežasčių; todėl jiems ir parengtinio tardymo veiksmai, ir senatis turi būti vienodai neilgi. Svetimavimai ir pederastija yra iš sunkiai įrodomų nusikaltimų, čia nustatytu būdu naudojamos tos tironiškos prezumpcijos, tie quasi įrodymai, tie pusiau įrodymai (lyg žmogus gali būti pusiau nekaltas ar pusiau kaltas, t.y. pusiau nubaustas ar pusiau išteisintas), kuriems išgauti taikomas kaltinamojo šiurpulingas sakinimas; be kaltinamojo jis dar taikomas liudytojams ir visai kaltinamojo šeimai; to, papiktintinu šaltumu moko kai kurie mokyti teisininkai, kurių doktrinos siūlomos teisėjams kaip norma ir kaip įstatymas.

Keistai atrodys tam, kuris nepastebės to, kad protas beveik niekada nebuvo tautų įstatymų leidėjas, kad didieji ir tamsūs bei chimeriški nusikaltimai, kurie itin aiškiai negalimi, įrodomi visai silpnais spėliojimais ir dviprasmiškais, neaiškiais duomenimis, lyg įstatymas ir teisėjas suinteresuoti surasti ne tiesą, bet įrodyti nusikaltimą; lyg šiuo atveju galimybė nuteisti nekaltą nėra didesnė už galimybę, kad jis yra kaltas. Daugeliui žmonių trūksta tos reikiamos drąsos tiek dideliems nusikaltimams, tiek ir didelėms dorybėms, todėl ir atsitinka taip, kad pirmieji sutampa su antraisiais tose tautose, kurias daugiau tvarko valdžia ir politinės aistros, nukreiptos į visuomenės gėrį, negu daug gerų įstatymų. Paskutinės rūšies tautose nusilpusios aistros yra daugiau linkusios palaikyti esamą valdžią, negu ją gerinti. Iš to galima padaryti labai svarbią išvadą, jog kokios nors tautos daromi didieji nusikaltimai ne visada įrodo jos nuopuolį.

XIV

Pasikėsinimas. Bendrininkai. Nebaustinumas

Dėl to, kad įstatymas nebaudžia vien už norą padaryti nusikaltimą, negalima padaryti išvados, kad už nusikaltimą, pradėtą daryti tokiais veiksmais, kurie rodo norą jį pabaigti, nėra baudžiama net ir silpniau, negu už padarytą nusikaltimą. Svarbus tikslas — užkirsti kelią pasikėsinimams, leidžia skirti už juos bausmes: kadangi tarp pasikėsinimo ir nusikaltimo įvykdymo gali praeiti tam

tikras laikas, tai sunkesnė bausmė, skiriama už padarytą nusikaltimą, gali būti pasikėsinusiajam akstinu to nedaryti. Tą patį reikia pasakyti ir apie tą atvejį, kai nusikaltime dalyvauja keli bendrininkai, ne visi buvę tiesioginiai jo vykdytojai, bet įvairiais būdais dalyvavę jį darant. Kai keli žmonės susiburia padaryti pavojingą nusikaltimą, tai kuo didesnė rizika, tuo jie daugiau stengiasi, kad toji rizika vienodai tektų visiems. Todėl čia sunku yra surasti tą, kuris buvo tiesioginis to nusikaltimo vykdytojas, ypač jei jis dėl to turėjo rizikuoti daugiau už kitus. Vienintelė to išimtis bus atsitikimas, kai tiesioginiam vykdytojui jo draugai už tai atlygins atskirai; bet tada didesnė jo rizika išlyginama didesne nauda; betgi bausmė ir jam turi būti skirta tokia kaip ir kitiems. Šis išvedžiojimas atrodys labai metafiziškas tam, kuris neapsvarstys, kaip yra naudinga, kai įstatymai neduoda daug progų nusikaltėliams susitarti.

Kai kurie teismai ypatingais atvejais atleidžia nuo bausmės kurio nors sunkaus nusikaltimo bendrininką, išdavusį savo draugus. Ši priemonė turi ir teigiamų, ir neigiamų ypatybių. Neigiamos ypatybės — tauta pataikauja išdavystei, kurios neapkenčia net nusikaltėliai; nusikaltimai, kuriuos darant pasireiškė drąsa, tautai mažiau pavojingi, negu nusikaltimai, kuriuos darant vyrauja niekšybė; pirmieji daromi retai; niekšybė, priešingai, yra dažnesnė; ji užkrečiama ir vis daugiau koncentruoja savyje tuos nuodus. Be to, šiais atvejais kreipimasis į tą, kuris tuos įstatymus sulaužė — yra netinkamas. Teigiamos ypatybės — šia priemone užkertamas kelias svarbiems nusikaltimams, kurie visada baugina tautą, jei tik jie skelbiami, o nusikaltėliai nesurandami. Be to, šia priemone įrodome, kad tas, kuris neištikimas įstatymams, t.y. visuomenei, beveik visada nėra ištikimas ir atskiram asmeniui. Man atrodytų, kad bendras įstatymas, atleidžiąs nuo bausmės bendrininką, išdavusį savo draugus, būtų geresnis, negu leidimas tai daryti tik ypatingais atsitikimais, nes bendrininko baimė būti paliktam vienam dėl to, kad jį išdavęs bus laisvas, kliudytų bendrininkauti; ir teismui nereikėtų kreiptis į nusikaltėlius prašyti pagalbos. Tas pat įstatymas, atleisdamas pranešėją nuo bausmės, turėtų jį ištremti... Bet bergždžiai sielojuosi, norėdamas nuraminti sąžinės graužimą, kad aš stengiuosi pakeisti įstatymą — tą bendro pasitikėjimo šventą paminklą, tą žmonijos dorovės pagrindą. Kokį pavyzdį matys tauta,

kai nebus atleistas nuo bausmės pažadėtas ir kai dėl gudriai supintų pinklių tas, kuris įstatymo šaukiamas atsiliepė, visuomenės sąžinės gėdai, eis mirti ant ešafoto? Panašių pavyzdžių neretai esti visose tautose, todėl yra nemažai žmonių, kurie žodį tauta supranta kaip sudėtingą mašiną, kurios judesius stiprūs ir apsukrūs valdo savaip; jie bus šalti, bejausmiai viskam, kas jautrioms ir kilnioms širdims sudarys paguodą; jie, valdydami žmonių širdis, apsukriai žadins juos (taip, kaip griežikas savo instrumentais sužadins pačius subtiliausius jausmus ir pačias žiauriausias aistras), jei tik manys, kad tai bus naudinga jų siekimams.

XV

Bausmių švelnumas

Iš to, kas aukščiau buvo išdėstyta, galima padaryti išvadą, kad bausmių tikslas — tai ne žmogaus kankinimai bei jo asmens slopinimas, lygiai kaip ir ne tai, kad įvykę nusikaltimai būtų traktuojami tarytum neįvykę. Ar gali politinė organizacija, kurios tikslas stovint aukščiau aistrų įtakos, nuslopinti pavienių asmenų aistras, vadovautis niekam nereikalingu žiaurumu, tuo pykčio, fanatizmo bei silpnų tironų įrankiu? Ar gali nelaimingojo dejavimai iš praeitų laikų atšaukti jau įvykusius veiksmus? Taigi bausmės tikslas yra vienas — užkardyti nusikaltėliui daryti piliečiams naujus žalingus veiksmus, o kitus nuo jų atitolinti. Todėl bausmės ir būdai joms vykdyti turi būti griežtai proporcingi nusikaltimams ir turi padaryti didelį ir patvarų įspūdį nekaltiems žmonėms, o nusikaltėliams sukelti mažiausius fizinius skausmus.

Įdomu, kas iš mūsų, skaitydamas istoriją, nekrūpčioja dėl barbariškų ir nenaudingų kankinimų, šaltai apgalvotų ir įgyvendintų žmonių, kurie save laikė gudruoliais? Kas visa širdimi neužjaučia tūkstančių nelaimingųjų, kurių nelaimės, daromos įstatymų (pataikaujančių mažesniam žmonių skaičiui ir spaudžiančių didesnį žmonių skaičių) ar jų leidžiamos, privertė iš nusiminimo grįžti į ankstesnę padėtį tuos, kuriuos kaltino neįmanomais nusikaltimais, išgalvotais bailaus neapsišvietimo arba kurių visas nusikaltimas buvo jų įsitikinimai, kuriuos tokie patys, kaip ir jis, žmonės, turį tokius pačius

jausmus ir aistras, sistemingai kankino laikydamiesi nustatytų formalumų ir darydami iš to linksmą reginį fanatiškai miniai?

Sėkmingam baudimui užtenka, kad skausmai, daromi bausme, viršytų malonumą, gaunamą nusikalstant. Prie to dar reikia priskirti bausmės neišvengiamumą ir nusikaltimu gautos naudos netekimą. Visa, kas tai viršija, yra nereikalinga ir virsta tironija.

Žmonės reguliuoja savo veiksmus pagal jiems žinomus ir besikartojančius nepatogumus, bet ne pagal nežinomus ir nepatirtus.

Įsivaizduokime sau dvi tautas, iš kurių vienos bausmių sistema, proporcinga nusikaltimų sistemai, sunkiausia bausme numato kalėjimą iki gyvos galvos, o kitos — baudimą ratu. Aš tvirtinu, kad pirmoji tauta lygiai taip pat bijos joje galiojančios bausmės, kaip antroji — savos. Ir jei atsirastų motyvų pakeisti pirmą bausmių sistemą, įvedant antros tautos žiauriąsias bausmes, tai nuosekliai reikėtų padidinti bausmes ir kitai tautai, pereinant nuo baudimo ratu prie mažiau lėtų ir gudrių kankinimų ir laipsniškai pasiekti taip gerai tironams žinomą to meno kraštutinumą.

Kai bausmės yra labai žiaurios, tai ir žmonių dvasia žiaurėja, nelyginant skystis turįs lygį tų dalykų, kuriuose jis telpa; visados aistrų jėga padaro tai, kad po šimto metų žiaurių bausmių baudimas ratu tiek baugins žmones, kiek prieš tai baugino juos kalėjimai.

Bausmių žiaurumas padaro tai, kad žmonės, norėdami išvengti bausmės, veikia tuo žiauriau, kuo jiems numatomos didesnės kančios. Žiaurumas paveikia ir taip, kad norint išvengti bausmės už vieną nusikaltimą, jų daroma daugiau. Šalyse, kuriose buvo labai žiaurios bausmės, visada būdavo daugybė kruvinų ir nežmoniškų nusikaltimų, nes toji pati žiauri dvasia, kuria vadovavosi įstatymų leidėjas, būdinga ir tėvažudžio, ir plėšiko rankai. Iš sostų šita dvasia diktavo kruvinus įstatymus klusniems, bet žiauriems vergams, o privataus gyvenimo užkampiuose ji kurstė žudyti tironus, kad išdygtų nauji.

Du kiti pražūtingi padariniai išplaukia iš bausmių žiaurumo, priešingo net ir pačiam tikslui užkardyti nusikaltimus. Pirmas yra tai, kad nelengva išlaikyti tarp nusikaltimo ir bausmės sunkumo pusiausvyrą. Nors išradingas žiaurumas ir daro nusikaltimus vis didesnius ir didesnius, betgi ir jis prieina ribas, kurių peržengti

negalima. Jei jau to pasiekė žiaurumas, tai už padarytus dar pavojingesnius ir sunkesnius nusikaltimus, jau nebus galima rasti sunkesnių, atitinkančių tuos nusikaltimus bausmių, kaip to reikėtų norint užkardyti panašius nusikaltimus. Antras padarinys — nusikaltimų nebaustinumas atsiranda iš žiaurių bausmių. Žmonės, darą gera ar bloga, yra pastatyti į tam tikras ribas, todėl per daug sunkūs reginiai gali būti tik laikini, bet ne pastovūs, kaip to reikalaujama iš įstatymų. Jei įstatymai yra tikrai žiaurūs, tai arba jie bus pakeisti, arba to pražūtingo nebaustinumo pradmenys kils iš pačių įstatymų.

Baigiu tuo, kad bausmių dydis turi atitikti pačios tautos padėtį. Jausmingesni ir stipresni įspūdžiai turi būti taikomi šiurkščioms tautoms, toms, kurios ką tik buvo laukinės. Reikia perkūnijos jėgos paguldyti neprijaukintą liūtą, nes šautuvo šūvis jį tik suerzina! Tačiau nuo to laiko, nuo kurio žmonės, gyveną visuomenėje, pasidarė jautresni, jų jausmų suvokimas didėja, todėl bausmės pajėgumas turi mažėti, jei norima išlaikyti nuolatinį teisingą santykį ir poveikį.

XVI

Mirties bausmė

Nereikalingas paskyrimas bausmių, kurios veik niekada nepataisė žmonių, paakino mane ištirti, ar esant gerai sutvarkytai valdžiai mirties bausmė yra tikrai naudinga ir teisinga? Iš kur žmonės gauna tą teisę, kuri jiems leidžia žudyti į save panašius? Be abejonės, jos pradmenys neina iš ten, iš kur išeina aukščiausioji valdžia ir įstatymai. O pastarieji yra ne kas kita, kaip asmens laisvės pačių mažiausių dalelių dėjinys; jie yra bendra valia, išplaukianti iš privačių asmenų valios agregato. Tačiau kas gi pavestų savo gyvybę kitų žmonių savivalei? Kokiu būdu atskiras žmogus, perleisdamas savo laisvės dalelę, galėjo perleisti visų didžiausią gėrį — gyvybę? Ir pagaliau jei sutikti su tuo, kad tai buvo, tai kaip sutapinti šį dalyką su kitu, tai, kad žmogus neturi teisės atimti sau gyvybės? Jis turėjo turėti tą teisę, jei jis galėjo ją perleisti kitam asmeniui ar visai jų sąjungai.

Vadinasi, mirties bausmė nėra teisė, nes aš įrodžiau, kad taip negali būti; ji yra kova tautos su piliečiu, nes

tauta mano, kad sunaikinti pilietį būtina ar naudinga. Tačiau jei aš įrodysiu, kad mirties bausmė nėra nei naudinga, nei būtina, aš laimėsiu žmoniškumo reikalą.

Piliečio mirtis gali būti laikoma būtina tik dviem atvejais: pirmas, kai pilietis, neatsižvelgdamas į tai, kad yra netekęs laisvės, palaiko tokius ryšius ir turi tokį galingumą, kuris gresia tautos saugumui, kada jo vieno gyvenimas gali padaryti perversmą, pavojingą esamai valdymo formai. Todėl piliečio mirtis yra būtina tada, kai tauta atgauna savo laisvę arba kai būna anarchija, kai netvarka pakeičia įstatymus. Tačiau ramiai viešpataujant įstatymams ir esant tokiai valdymo formai, kuri atitinka visos tautos norą ir kuri yra stipri savo jėga ir visuomenės pritarimu (turinčiu galbūt didesnę reikšmę, negu pati jėga), kur valdžia priklauso tik tautos tikram valdovui, kur už pinigus perkami tik smagumai, bet ne autoritetas — ten nematau jokio reikalo žudyti pilietį, išskyrus tą atvejį, kai jo mirtis bus toji vienintelė ir tikroji priemonė neleisti kitiems daryti tam tikrų nusikaltimų; tai ir yra antras atvejis, kuriam esant mirties bausmė gali būti laikoma teisinga ir būtina.

Jei visų amžių patirtis, rodanti, kad mirties bausmė nesulaikydavo žmonių, pasiryžusių pažeisti visuomenės tvarką, jei romėnų precedentai ir Rusijos imperatorės Jelizavetos dvidešimties metų viešpatavimas[1] (kuriuo ji parodė tautų vadams ypatingą pavyzdį, kurį galima prilyginti kautynių laimėjimams, susijusiems su tautos sūnų kraujo praliejimu) neįtikina žmonių, kurie visada įtariai žiūri į proto kalbą ir kur veikia tik autoritetas — to užteks pažinti asmenį norint įsitikinti tuo, ką aš tvirtinu. Žmogaus protą labiausiai veikia ne bausmės sunkumas, bet jos trukmė; mūsų jausmai greičiau ir daugiau nustebinami silpnais, bet ilgalaikiais įspūdžiais, negu stipriais, bet greit praeinančiais. Įpročių jėga — bendras reiškinys visiems, turintiems jausmus; kadangi žmogus jų dėka išmoksta kalbėti, vaikščioti, tenkinti savo reikalavimus, tai ir moralės sąvokos įsminga į žmogaus protą tik per ilgalaikius ir pasikartojančius veiksmus. Ne pats piktadario mirties baisus reginys yra stipriausia priemonė sulaikyti žmones nuo nusikaltimų, bet nuolat veikiantis žmogų pavyzdys, rodantis, kad žmogus netekęs laisvės, ir

[1] Rusijos imperatorė Jelizaveta (viešpatavo 1741—1762) sustabdė mirties bausmę. Nuo jos laikų iš pradžių faktiškai, o vėliau ir juridiškai mirties bausmė už bendrus nusikaltimus Rusijoje buvo panaikinta.

veik būdamas panašus į darbo raguočius, savo sunkiu darbu atsilygina tai visuomenei, kurią jis įžeidė. Štai tikras, dažnai kartojamas sakinys: „Aš pats galėsiu patekti į panašią nelaimingą padėtį, jei padarysiu panašų nusikaltimą" yra galingesnis, negu mintis apie mirtį, kurią žmonės visada mato tik ūkanotoje tolumoje. Mirties bausmė, nepaisant jos stipraus padaryto įspūdžio, greitai užmirštama; tai įgimta kiekvienam žmogui, net ir svarbiausiose atsitikimuose. Stiprios aistros paprastai pavergia žmones, bet neilgam. Todėl jos paprastus žmones gali padaryti persais ir lakedemoniečiais. Tačiau laisvoje ir taikingoje visuomenėje turi būti taikomos pastovesnės, o ne greitai veikiančios priemonės.

Daugeliui žmonių mirties bausmė yra reginys, o kitiems tai sukelia pasigailėjimą kartu su pasipiktinimu. Abu šie jausmai daugiau domina žiūrovų sielas, negu savisaugos baimė, kurią nori įkvėpti įstatymas. Priešingai, esant mažiau žiaurioms tęsiamoms bausmėms, ši savisaugos baimė yra svarbiausias jausmas, nes tada kitiems jausmams čia nėra vietos. Riba, kurios įstatymų leidėjas, skirdamas bausmę, negali peržengti, kaip tik ten, kur pasigailėjimo jausmas ima viršyti visus kitus žiūrovų jausmus, nes šioji bausmė yra vykdoma daugiau žiūrovams, negu pačiam nusikaltėliui. Kad bausmė būtų teisinga, ji turi turėti tik tokį griežtumo matą, kurio užtektų sulaikyti žmones nuo nusikaltimų. Tačiau ar atsiras toks žmogus, kuris pagalvotų apie nusikaltimą, kad ir kažin kaip jis jam atrodytų naudingas, jei jam gresia pavojus netekti laisvės ligi gyvos galvos? Taigi nubausti amžinu vergavimu, jei tuo pakeistume mirties bausmę, pakaks, kad būtų užkardyti nusikaltimai net patiems atkakliausiems žmonėms. Daug kas žiūri mirčiai į akis ramiai ir ištvermingai; vieni tai daro iš fanatizmo, kiti iš tuščios garbės, kuri beveik visada lydi žmogų, einantį į kitą pasaulį, kiti pagaliau todėl, kad padarė paskutinę, beviltišką pastangą, nuspręsdami, ar nusikratyti tos nepakenčiamos padėties, ar netekti gyvybės. Ir fanatizmas, ir tuščios garbės troškimas dingsta apkaustant pančiais ir retežiais, dingsta mušant lazdomis, velkant jungą, sėdint už grotų. Žmogus, netekęs vilties dėl gyvenimo nesėkmių, nematys čia savo kančių galo, bet, priešingai, čia tik pradės kentėti. Mūsų dvasia daugiau gali priešintis prievartai ir kraštutinėms, bet greit praeinančioms kančioms, negu laikui ir beviltiškam liūdesiui; nusikaltėlis, norėdamas

nuslopinti trumpalaikes kančias, kurių jis ilgesnį laiką nepajėgs pakelti, vienam momentui gali susikaupti. Mirties bausmė kiekvieną kartą vykdoma už tam tikrą konkretų nusikaltimą. Be to, jei tai labai svarbu, kad žmonės pajaustų įstatymų jėgą, reikia, kad mirties bausmių sprendimai būtų vykdomi greitai vienas po kito, vadinasi, reikia, kad dažniau vyktų nusikaltimai. Kad šios bausmės būtų naudingos, reikia, kad jos nedarytų žmonėms tokios įtakos, kokią jos turėjo padaryti, t.y., kad jos kartu būtų ir naudingos, ir žalingos. Tam, kuris man pasakys, kad amžinas vergavimas yra tolygus mirčiai, o todėl ir vienodai žiaurus, aš atsakysiu: turint galvoj visus nelaimingus vergavimo momentus, jis gal bus net žiauresnis, negu mirtis, bet šie momentai bus išmėtyti per visą gyvenimą, o mirties bausmė visu savo sunkumu prislegia žmogų vienu momentu. Toliau, pirmenybę vergavimui galima atiduoti dar ir todėl, kad jis daugiau bauginančiai veikia žiūrovus, negu tą, kuris tą vergavimą kenčia, nes žiūrovai mato visus to vergavimo nelaimingus momentus, o kenčiąs šiandieninius nelaimės momentus nutolsta nuo būsimųjų. Visos kančios mūsų vaizduotėje yra perdedamos. Tas, kuris kenčia, visada ras patiems žiūrovams nesuprantamos ir nežinomos paguodos, nes jie sutelkia visą kentėtojo jausmingumą jų kančiomis užgrūdintoje sieloje.

Štai kaip protauja plėšikas ar žmogžudys, kurio niekas, be kartuvių bei rato, negali priversti klausyti įstatymų: aš žinau, jog išugdyti savo širdyje jausmus yra menas, kurio išmokoma auklėjimu; o iš to, kad plėšikas negali tinkamai pareikšti savo principų, negalime padaryti išvados, kad jo principai yra jam mažiau reikšmingi. „Kas per įstatymai, kuriuos aš turiu gerbti ir kurie sudaro tarp manęs ir turtuolio tokią bedugnę? Pastarasis neduoda man prašomo pinigo ir pasitenkina siųsdamas mane dirbti darbą, apie kurį pats nieko neišmano. Kas surašė tokius įstatymus? — Turtingi ir galingi žmonės, kurie niekados nelankė neturtingo žmogaus lūšnos, kurie nekaltiems, alkaniems, verkiantiems vaikams ir motinoms niekados nepadalijo nė kąsnio sužiedėjusios duonos. Sutraukykim tuos saitus, pražūtingus didesnei žmonių daliai ir naudingus tik keliems netikusiems tironams. Sutriuškinkime neteisingumą iš pašaknų. Aš grįšiu į savo prigimtinę nepriklausomumo padėtį ir savo drąsumo ir apsukrumo dėka gyvensiu laisvai ir laimingai. Gal ateis širdgėlos ir gailesčio diena, bet tai bus viena akimirka, ir

aš už daugelio metų laisvę ir malonumą užmokėsiu tik viena bausmės diena. Priešaky mažos žmonių saujelės aš pataisysiu likimo klaidas ir pamatysiu šituos tironus išbalusius ir drebančius prieš tą, kurį jie savo akiplėšiška didybe laikė žemiau, negu jų arkliai bei šunes." Čia nusikaltėlio protui, kuris viską panaudojo piktam, ateina į pagalbą religija, kuri siūlo jam lengvą atgailą ir po to, veik garantuotą, amžiną išganymą. Tai labai mažina šios paskutinės tragiškos dienos baimę.

Tačiau mataș prieš save ilgus vergavimo ir vargo metus, o gal net ir visą gyvenimą, prisimindamas tai, kaip jis tarp savųjų piliečių gyveno kaip laisvas pilietis ir būsimą savo vergo padėtį, nustatytą tų įstatymų, kurie jį irgi apgindavo, sulygins visa tai su daromų nusikaltimų padariniais ir jų trumpalaike nauda. Ilgai trunkantis pavyzdys tų, kurie tapo aukomis savo neapgalvojimo, padarys jam didesnį įspūdį, negu mirties bausmės reginys, kuris greičiau padarys jį žiaurų, negu pataisys.

Mirties bausmė yra nenaudinga, nes ji žmonėms rodo žiaurumo pavyzdį. Jei aistros ar būtini karai verčia lieti kraują, tai įstatymai, skirti, be kita ko, ir papročiams švelninti, neprivalo ugdyti žvėriškumo; tai ypač pražūtinga todėl, kad mirtis pagal įstatymus daroma žmogui metodiškai ir laikantis formalumų. Man atrodo absurdas, kad įstatymai, kurie atspindi visų visuomenės narių valią, įstatymai, smerkiantys nužudymus ir už juos baudžiantys, patys žudo; įspėdami piliečius nesikėsinti į kito žmogaus gyvybę, patys viešai leidžia kėsintis į tą gyvybę.

Kokie įstatymai teisingi ir daugiau naudingi? — Tai tos sutartys ir sąlygos, kurias būtų norima gerbti ir kurias visi siūlytų tada, kai tyli visada rodąs balsą privatus interesas, ar kai jis irgi jungiasi prie visos visuomenės interesų. Kokius jausmus kiekvienam žmogui sukelia mirties bausmė?

Mes pažįstame tuos jausmus ir taip pat kaip kiekvienas su neapykanta ir panieka žiūrime į budelį, esantį tik nekaltu vykdytoju visuomenės valios, į tą gerą pilietį, tarnaujantį visuomenės labui, į tą valstybės viduje visuomenės saugumo būtiną įrankį, kuriuo būna valstybės išorėje jos narsūs kareiviai. Kodėl čia yra prieštaravimų? Ir kodėl gi tas jausmas žmonėms toks stiprus, nepaisant proto įrodymų? — Todėl, kad žmonės savo sielos gelmėse, kuri daugiau, negu kas kitas, slepia savyje pirmykštį gamtos pradmenį, supranta, kad jų gyvybei niekas

neturi valdžios, be to tik reikalingumo, kuris savo geležine valia viešpatauja visame pasaulyje.

Ką turi manyti žmonės, matydami gudrius teisėjus ir rimtus teisėtumo vaidilas, kurie visiškai šaltai ir iškilmingai siunčia nusikaltėlį mirti ir kartu mato laukiantį lemiamo smūgio tą nelaimingąjį, kuris mirties akivaizdoje konvulsiškai krūpčioja, o teisėjas su bejausmiu šaltumu, o galbūt dėl savo padėties net ir su paslėptu pasitenkinimo jausmu, po to eis smaguriautis gyvenimu? „A", pasakys jie, „šie įstatymai yra tik smurto pridengimas, o apsvarstytos žiaurios apeigos — tik priemonė be pavojaus paversti mus auka prie nepasotinamo despotizmo aukuro."

„Mums buvo pristatomas nužudymas, kaip didžiausioji piktadarybė, bet mes matome, kad jis yra vykdomas be baimės ir šlykštumo. Panaudosime tą pavyzdį. Nužudymas prievarta pagal mūsų daromus aprašymus parodė, kaip tai baisu, bet mes matėme, kad tai vieno momento darbas. Jei tai daroma be pasiruošimų, kuo pašalinama beveik visa tai, kas ten yra baisaus, tai visa šitai bus dar mažiau baisu." Tokias pražūtingas išvadas, kad ir neaiškias, visados padaro žmonės, linkę nusikalsti ir piktam panaudoti pačią religiją.

Jei man nurodys į visų amžių ir tautų pavyzdžius, kurie rodo mirties bausmės taikymą už tam tikrus nusikaltimus, tai aš atsakysiu, kad šie pavyzdžiai nieko nereiškia, palyginti su tiesa, kuri neturi senaties termino; žmonijos istorija — tai klaidų jūra, kurios paviršiuje, nors retai, betgi išplaukdavo ir kai kurios tiesos. Žmonių aukojimas dievams buvo visoms tautoms bendras reiškinys; bet kas drįso jį pateisinti? Tai, kad prieš mirties bausmę pasisako kai kurios visuomenės dalys, ir tai tik labai trumpam laikui, daugiau kalba mano naudai negu priešingai, nes didelių tiesų, kurių šviesa yra perkūnijos šviesa, pasirodžiusi žmonėms ilgos nakties tamsoje — toks jau yra likimas. Neatėjo dar tas laimingas laikas, kai tiesa, kaip iki šiol klaida, bus daugelio žmonių palikimas. Nuo to bendro dėsnio dabar yra laisvos tik tos tiesos, kurias amžina išmintis atskyrė nuo kitų apreiškimų.

Filosofo balsas labai silpnas, palyginti su tuo triukšmu ir šauksmais, paskui kuriuos, aklu įpratimu, eina daugelis; nedaug išminčių, išsklaidytų po visą pasaulį, man pritars savo širdžių gelmėse. Jei tiesa, nugalėjusi daugelį kliūčių, kurios ją tolino nuo valdovo, staigiai pasieks

sostą, tai tegul tada bus jam žinoma, kad ji ten pateko pagal visos tautos vidinį norą, tegul bus žinoma, kad tada nubluks kruvina užkariautojų garbė ir kad tokiam valdovui teisingieji palikuonys suras pirmąją vietą tarp Titų, Antoninų ir Trajanų.

Laiminga būtų žmonija, jei įstatymai pirmą kartą būtų surašyti šiandieną, šiandieną, kai Europos sostuose sėdi monarchai — geradariai, globėjai, teikę dorybių, mokslų, meno, kai sėdi savo tautų tėvai, vainikuoti piliečiai, kurių valdžia — valdinių laimė, kurie slopina tarpinį despotizmą, žiauresnį dėl to, kad mažiau garantuoja ir neleidžia atviram tautos balsui pasiekti sostą, kur tikrai visada būtų išklausytas. Jei tokie valdovai palieka dar senus įstatymus, tai taip išeina dėl tos ypatingos padėties, su kuria susijęs išsilaisvinimas nuo ilgus šimtmečius darytų klaidų. Tai yra dar vienas motyvas linkėti apšviestiems žmonėms, kad tokių valdovų jėga didėtų.

XVII

Ištrėmimas ir turto konfiskavimas

Tas, kuris pažeidžia visuomenės rimtį, neklauso įstatymų, t.y. tų sąlygų, kurioms esant įmanomas bendras žmonių gyvenimas ir kurios sudaro jų bendrą apsaugą, turi būti išmestas iš visuomenės tarpo, t.y. turi būti ištremtas.

Atrodytų, kad ištrėmimas turėtų būti taikomas kaltinamiems labai dideliais nusikaltimais, kurių kaltė atrodo galima, bet nepakankamai įrodyta. Tačiau tam reikalinga tiksli įstatymo formuluotė, visai šalinanti teisėjo savivalę; tas įstatymas turėtų būti taikomas tam, kuris iškėlė visuomenei alternatyvą — ar jo bijoti, ar įžeisti jo teises; betgi ir jam turi būti palikta šventa teisė įrodinėti savo nekaltumą. Motyvai turi būti stipresni norint ištremti valdinį ir kaltinant pirmą kartą, negu ištremiant svetimšalį ar kaltinant jau ne pirmą kartą.

Ar ištremtas visiškai ir išbrauktas iš visuomenės, kurios narys jis buvo, turi netekti ir savo turto? Šis klausimas įvairiai aiškinamas todėl, kad turto netekimas yra skaudesnis,negu ištrėmimas. Todėl reikia numatyti atsitikimus, kuriems įvykus, proporcingai nusikaltimui, nusikaltėlis netenka viso savo turto ar tik jo dalies, ar jo

turtas visiškai bus neliečiamas. Netekimas viso turto gali būti laikomas tada, kai įstatymas numato ištrėmimus už tokius nusikaltimus, dėl kurių nuteistasis netenka visų buvusių santykių tarp jo ir visuomenės, kuri jį dabar tremia. Šiuo atsitikimu miršta pilietis ir lieka tik žmogus; politiniu atžvilgiu čia turi įvykti tokie padariniai, kurie būna įvykus natūraliai mirčiai. Atrodytų, kad iš nusikaltėlio atimtas turtas turėtų pereiti greičiau jo teisėtiems įpėdiniams, negu valdovui, nes mirtį ir panašų ištrėmimą valstybė traktuoja tolygiai. Bet ne dėl to aš drįstu prieštarauti prieš konfiskavimą. Jei kai kurie tvirtina, kad konfiskavimas yra priemonė privačiam ir daug galinčių asmenų per dideliam kerštui, tai jie užmiršta, jog jeigu bausmė yra naudinga, tai dar nereiškia, kad ji yra teisinga, nes kad būtų teisinga, ji turi būti ir būtina. Nereikalingo neteisumo neleidžia tokie įstatymų leidėjai, kurie nori uždaryti visas duris prieš budinčią tironiją, kuri atrodo viliojama prie greit prieinamų gėrybių, siūlančių pažibas ir laimę nedaugeliui išrinktųjų, laimę, grindžiamą paniekinimu būsimos pražūties ir neturtėlių ašaromis. Turto konfiskavimo padarinių našta krinta ant neturtingųjų; ji verčia nekaltus kentėti už kaltus ir net iš desperacijos daryti nusikaltimus. Kas gali būti liūdnesnio už tai, kai šeima, netekusi šeimos galvos, atsiduria neturte ir negarbėje, kurioje tos šeimos nariai, remdamiesi tais pačiais įstatymais, turėjo jo klausyti, bet neturėjo teisės sutrukdyti jam padaryti šį nusikaltimą, jei tam ir turėtų kokių nors priemonių.

XVIII

Garbės nustojimas (infamia)

Garbės nustojimas yra ženklas viešo pasmerkimo, dėl kurio asmuo netenka visuomenės pagarbos, tėvynės pasitikėjimo ir beveik išmetamas iš to draugiško sambūrio, kuris yra visuomenė. Garbės atėmimas nėra priemonė, tiesiogiai priklausanti nuo įstatymų, todėl ir reikia, kad tam tikrais atsitikimais, įstatymų numatyta infamija neprieštarautų bendram žmonių supratimui ir ypač visuomenės moralei, sudarančiai tautos opiniją. Jei įstatymų numatyta infamija nesutampa su šia opinija, tai ar įstatymas neteks visuomenės pagarbos, ar moralės ir teisingumo idėjos žus, neatsižvelgiant į įvairią gražbylystę, kuri nepa-

jėgs kovoti su užkrečiamu pavyzdžiu. Kas apšaukia negarbingais tuos veiksmus, kurie savyje neturi tų ypatybių, tas mažina negarbingumo reikšmę.

Kūniškos bausmės ir apskritai sukeliančios fizines kančias neturi būti skiriamos už tokius nusikaltimus, kurių akstinas yra išdidumas, randąs sau peną ir garbę pačiose kančiose. Su tokiais nusikaltimais reikia kovoti pajuoka ir infamija; bausmės, nuraminančios fanatikų išdidumą minios akyse, kurių įtaka yra tokia stipri, kad ir pati tiesa atsipalaiduoja nuo jų tik ilgametėmis ir atkakliomis pastangomis. Todėl gudrus įstatymų leidėjas, supriešindamas jėgą jėgai, opiniją opinijai, nuslopins tautoje nusistebėjimą ir nuostabą, sukeltą joje klaidingu principu, kurio beprasmiškas pagrindas paslepiamas nuo masių gerai padarytomis išvadomis.

Infamijos bausmės neturi būti labai dažnos; jos taip pat neturi būti skiriamos daugeliui žmonių vienu kartu; pirma — tai neturi būti todėl, kad visuomenės opinijos įtakos dažnas panaudojimas silpnins tos įtakos reikšmę, antra — todėl, kad jei daugelis neteks garbės, tai kartu jos niekas nebus netekęs.

Štai priemonė atsikratyti supynimo santykių ir nekintamų dalykų esmės, kuri nesuvaržyta laiku ir nuolat veikdama naikina visus dėsnius, nesutinkančius su ja. Ne vien menas laikomas tikru gamtos pamėgdžiojimu, bet ir politika, bent jau tikroji ir pastovioji, priklauso nuo šio principo, nes ji yra ne kas kita, kaip tik menas gerai suderinti ir sutarinėti pastovius žmonių jausmus.

XIX

Greitasis baudimas

Kuo greičiau įvykus nusikaltimui bus įvykdyta bausmė, tuo ji bus teisingesnė ir naudingesnė. Aš sakau teisingesnė dėl to, kad ji trumpina nusikaltėliui beprasmiškas ir žiaurias kančias laukiant kažko nežinomo, padidinto jo vaizduotėje ir jausmuose; teisingesnė todėl, kad laisvės atėmimas iš esmės jau yra bausmė ir iki teismo sprendimo neprivalo ilgiau trukti, negu būtinai to reikia. Vadinasi, laikymas kalėjime yra paprastas piliečio sulaikymas iki to laiko, kol jis bus pripažintas kaltu; sulaikymas pats iš esmės yra sunki priemonė, todėl ji, pagal

galimybę, turi būti ir neilga, ir negriežta. Mažiausias sulaikymo laikotarpis nustatomas atsižvelgiant į laiką, kurio reikia procesui ir eilės tvarkai, nes anksčiau sulaikytas turi teisę būti ir anksčiau teisiamas. Kalėjimo griežtumas turi būti tik toks, kuris neleidžia iš jo pabėgti ir paslėpti nusikaltimo pėdsakų bei įrodymų. Pats procesas turi būti kuo greičiausiai užbaigtas. Ar gali būti didesnis kontrastas, kaip teisėjo neatidumas ir kaltinamojo kalinimas. Viena vertus, bejausmio valdininko gyvenimo patogumai ir malonumai, antra vertus, suimtojo ašaros ir ilgesys! Apskritai bausmės sunkumas ir nusikaltimo padariniai turi labiau veikti kitus ir būti kiek galima daugiau nesunkūs tam, kuris jų nusipelnė; visuomenė negali vadintis teisinga, jei ji neapsaugo žmonių, kad jie būtų kuo mažiausiai nelaimingi.

Aš pasakiau, kad bausmė tuo naudingesnė, kuo ji, nusikaltimui įvykus, bus greičiau įvykdyta, nes kuo mažiau praeis laiko tarp bausmės ir nusikaltimo, tuo įspūdingesnė ir patvaresnė žmonių atmintyje bus šių dviejų idėjų — nusikaltimo ir bausmės — sąveika; tada jie supras, kad nusikaltimas — yra priežastis, o bausmė — nuolatinis, neišvengiamas padarinys. Įrodyta, kad idėjų asociacija yra viso žmogaus protavimo cementas, be jos džiaugsmas ir liūdesys būtų izoliuoti ir neturėtų jokios reikšmės. Kuo daugiau žmonės atsiriboja nuo bendrų idėjų ir universalių principų, t.y. tuo daugiau jie neapsišvietę, tuo daugiau pasiduoda įtakai tiesioginių ir artimesnių idėjų asociacijos, nekreipdami tinkamo dėmesio į tolimesnes ir sudėtingesnes idėjas, kurių turi tik žmonės, labai prisirišę prie tų idėjų, kurių jie nori pasiekti; jų dėmesys nukreiptas tik į tą proto apšviestą idėją, o kitos — paliekamos tamsoje. Taip pat tas idėjas turi ir aukštesnio intelekto žmonės, kurie įpratę iš karto apžioti daug dalykų ir lengviau sugretinti atskirus įvairius jausmus taip, kad padarinys, t.y. veikimas, yra mažiau pavojingas ir mažiau pražūtingas.

Todėl itin svarbu nusikaltėlį bausti greit, jei tuo norima pasiekti, kad paprastose ir neapšviestose žmonių galvose, be siekiamos iš nusikaltimo naudos, jie įsivaizduotų sau ir bausmę, skiriamą už tą baustiną naudą. Lėtumas tik padaro tai, kad dvi idėjos — nusikaltimas ir bausmė — vis atsitolina vien^ nuo kitos; ir nesvarbu, kokį įspūdį padarytų bausmė, ji bus daugiau reginys, negu bausmės įspūdis ir eis po to, kai žiūrovų protuose baimė, kylanti

dėl bausmės už nusikaltimus ir turinti padidinti tos bausmės reikšmę — jau savaime sumažės.

Kitas principas — tai būtinas ir svarbus ryšys tarp nusikaltimo ir bausmės; principas, kad bausmė kiek galima daugiau atitiktų nusikaltimą. Šita analogija lengvai padaro tai, kad prisiminus bausmes ne tik dingsta noras padaryti nusikaltimą, bet ir protas, norėjęs dėl būsimojo naudingumo pažeisti įstatymą, nukreipiamas į priešingą tikslą.

Įprasta menkesnius nusikaltėlius bausti laisvės atėmimu kalėjimuose ar išsiuntinėti juos vergauti į tolimesnes vietas; tai yra beveik nenaudinga, nes šiuo atveju duodamas pavyzdys visuomenei, kuriai nusiųstas vergauti nėra nusikaltęs. Kadangi žmonės ne taip lengvai daro didžiausius nusikaltimus, tai ir viešas jų nubaudimas, didesniam žmonių skaičiui bus lyg kažkas nepaprasto ir kažkas tokio, ko jie niekados nepadarys. Viešas nubaudimas už menkesnius nusikaltimus lengviau žmonių suprantamas ir padarys įspūdį, kuris atgrąsindamas žmones nuo tų nusikaltimų dar labiau nušalins juos nuo didžiųjų nusikaltimų. Bausmės ne tik savo sunkumu turi būti proporcingos nusikaltimams, bet ir vykdymo būdais.

XX

Bausmių neišvengiamumas. Pasigailėjimas

Pati stipriausia priemonė užkardyti nusikaltimus — tai ne bausmių žiaurumas, bet jų būtinumas, o nuosekliai ir magistratūros budėjimas, ir tas nepermaldaujamas teisėjo griežtumas, kuris, kad taptų naudinga dorybe, turi išeiti iš švelnios įstatymų leidybos. Įsitikinimas, kad bausmė neišvengiama (nors ir švelni), visados padarys didesnį įspūdį, negu baimė žiauriausios bausmės, nuo kurios dar yra viltis išsigelbėti. Kančios, nors ir menkiausios, jei tik jos neišvengiamos, visados baugina žmones, tuo tarpu viltis, toji dangaus dovana, dažnai pavaduojanti mums viską, nutolina didelių kančių mintį, ypač kai nebaustinumo viltis sustiprinama tuo, kad gobšumas ir silpnumas nėra žmonėms svetimi.

Kai kurie įstatymų leidėjai atleidžia nuo bausmės už mažus nusikaltimus, jei nukentėjęs dovanoja nusikaltėliui; tai susiję su žmogaus geraširdyste ir humaniškumu, bet priešinga bendram labui. Argi privatus pilietis gali

panaikinti pavyzdžio reikalingumą lygiai taip, kaip jis gali dovanoti už jo asmens įžeidimą? Teisė bausti priklauso ne vienam, bet visiems piliečiams ar valdovui. Kiekvienas pilietis gali atsisakyti tik nuo savo teisės dalies, bet ne nuo kitų teisės.

Kai bausmės bus mažiau skaudžios, malonė ir pasigailėjimas irgi bus mažiau reikalingi. Laiminga toji tauta, kurioje tai bus laikoma žalinga. Pasigailėjimas, t.y. dorybė, kurią kartais parodo valdovas, atlikdamas tas pareigas, kurios jį susaisto su sostu, turėtų būti išbraukta iš neturinčių trūkumų įstatymų, kur yra neskaudžios bausmės ir teisingas bei greitas procesas. Ši tiesa pasirodys žiauri tam, kuris gyvena netvarkingos baudžiamosios sistemos šalyje, kur pasigailėjimas ir malonė tiek reikalingi, kiek ten viešpatauja blogi įstatymai ir žiaurios bausmės.

Pasigailėjimas sudaro pačią gražiausią sosto prerogatyvą; tai pats geistiniausias aukščiausios valdžios atributas, bet kartu tai ir tylus nepritarimas, kurį išreiškia bendros laimės geradaringi tvarkdariai prieš esamą teisyną, kuris su visais savo netobulumais yra grindžiamas ištisų šimtmečių prietarais, be galo imponuojančių komentarų skaičiumi, senais formalumais, išdidžiu aparatu ir įtikinančių, bet nepavojingų pusmokslininkių pritarimu.

Toliau, reikia turėti galvoje, kad švelnumas turi būti įstatymų leidėjo, bet ne įstatymų vykdytojo dorybė, kad jis turi būti ne atskirų teismo sprendimų, bet teisyno pažiba. Jei žmonėms rodoma, kad už nusikaltimus gali būti dovanojama ir kad bausmė nėra jų neišvengiamas padarinys, tada duodama vieta nebaustinumo vilčiai ir leidžiama manyti, kad tiems nepagailėtiesiems bausmės vykdymas bus greičiau jėgos piktam panaudojimas, negu teisingumo išraiška. Ką pasakyti apie tai, kai valdovas teikia malonę, t.y. aukoja visuomenės saugumą vieno asmens labui, ir kai jis, per savo neapšviesto gailestingumo privatų veiksmą, sudaro nusikaltimo nebaustinumo viešą aktą. Štai kodėl įstatymai ir įstatymų vykdytojai turi būti nepermaldaujami, bet įstatymų leidėjas turi būti jautrus, humaniškas ir atlaidus. Kaip prityręs statytojas jis stato savo rūmus ant žmonijos savimeilės pamatų, todėl viešas interesas jam bus pavienių asmenų tam tikrų interesų rezultatas. Tik tada jis nebus verčiamas tvarkytis separatiškais įstatymais ir netvarkingomis pataisomis. Išmintingas ir neabejingas žmonijos jausmams filosofas ar įstatymų leidėjas leis savo broliams žmonėms

ramiai naudotis tąja nedidele laimės dalimi, kurią visos esamos Pradžios neišmatuojama išmintis padarė, kad jie galėtų naudotis ja šiame pasaulyje.

XXI

Prieglauda

Man lieka išnagrinėti dar du klausimus: pirmas — ar leistinas nusikaltėlių globojimas, antras — ar naudingos tautų sutartys apie nusikaltėlių išdavimą. Valstybėje negali būti vietos, nepriklausančios nuo įstatymų. Jų jėga turi sekti paskum kiekvieną pilietį, kaip šešėlis slenka paskum kūną. Nebaudimas ir nusikaltėlių globojimas tarp savęs skiriasi tik savo turiu, bet iš esmės yra ta pati sąvoka; kadangi bausmė stipresnė tuo, kad neišvengiama, negu tuo, kad sunki, tai nusikaltėlių globojimas kursto daryti daugiau nusikaltimų, negu sulaiko juos nuo bausmės. Norint valstybėje didinti globojamųjų skaičių, reikia steigti mažas valstybėles, nes ten, kur bendri įstatymai neturi galios, gali atsirasti naujų įstatymų, priešingų pirmiesiems; ten tada gims ir dvasia, priešinga viso politinio kūno dvasiai. Istorija rodo, kad iš globojamų nusikaltėlių išeina ir valstybių visi didieji politiniai perversmai.

Kai kurie mano, kad nesvarbu, kur būtų padarytas nusikaltimas, t.y. veiksmas priešingas įstatymams, už jį vis tiek turi būti baudžiama, lyg pavaldumas neatskiriama nuo asmens, t.y. lyg tas pavaldumas yra vergovės sinonimas, net dar blogiau negu vergovė. Lyg kas nors negali gyventi vienoje valstybėje, o būti kitos valdiniu; lyg jo veiksmai gali priklausyti dviems valdovams ir dviems teisynams, dažnai vienas kitam priešingiems? Taip pat kai kurie mano, kad už nusikaltimą, padarytą Konstantinopolyje, reikia bausti Paryžiuje. Ta mintis išplaukia iš abstraktaus mąstymo, kad tas, kuris įžeidė žmoniją, vertas visos žmonijos neapykantos ir paniekos. Lyg teisėjai baudžia už žmonijos jausmų įžeidimą, o ne už pažeidimą tos sutarties, kuri susaisto žmones.

Bausmės vieta — tai nusikaltimo vieta, nes tik ten, o ne kur kitur, žmonės įžeidžia pavienį asmenį, tuo apsaugodami nuo įžeidimo visuomenę. Toks piktadarys, kuris nepažeidė sutarties su tam tikra visuomene, kurios narys jis yra, gali sukelti baimę ir todėl aukščiausia visuomenės

valdžia gali jį išrauti ir ištremti iš tos visuomenės, bet formaliai už tai įstatymai nebaudžia, nes jie baudžia už sutarties pažeidimą, o ne už padarytą vidinį blogį.

Todėl ar bus naudingas tarp valstybių nusikaltėlių išdavimas? Aš nedrįstu spręsti šio klausimo iki to laiko, kol įstatymai daugiau atitiks žmonijos reikalavimus, kol bus sušvelnintos bausmės, kol bus visiškai panaikinta priklausomybė nuo nuožiūros ir asmeniško nusistatymo, kol bus pašalintas pavojus nuskriaustai nekaltybei ir nepakenčiamai dorybei, kol tironija bus išguita iš valstybių į Azijos tyrumas ir kol protas suartins sosto ir valdinių interesus. Tada įsitikinimas, kad žemėje negalima surasti nė vieno ploto, kuriame būtų dovanojama už tikrus nusikaltimus, bus pati realiausia priemonė jų nedaryti.

IIXX

Nusikaltėlio galvos įkainojimas

Kitas klausimas, ar naudinga įkainoti nusikaltėlio galvą ir tokiu būdu, įbrukant kiekvienam piliečiui ginklą į ranką, daryti iš jo budelį. Nusikaltėlis gali būti arba už valstybės sienų, arba valstybėje. Pirmu atveju — valdovas kursto piliečius daryti nusikaltimą, už kurį jie bus baudžiami; be to, dar įžeidžia ir užgrobia kitos valstybės valdžią; kartu kitoms valstybėms tai leidžia daryti ir su savim. Antru atveju — jis parodo savo silpnumą. Kuris pats pajėgs save apginti, tas nesamdys apgynimo. Be to, toks įstatymas naikina visas moralės ir dorybės idėjas, kurios ir taip, mažiausiam vėjui papūtus, pačios dingsta. Vienu atveju patys įstatymai verčia būti išdaviku, kitu — už tai baudžia. Viena ranka įstatymų leidėjas palaiko šeimą, giminingumą, draugiškumą, kita — apdovanoja tuos, kurie tai suardo ir to neapkenčia. Nuolat pats sau prieštaraudamas, jis tai reikalauja iš skeptikų pasitikėjimo žmonėmis, tai pats sėja žmonių širdyse tą nepasitikėjimą. Norėdamas užkardyti vieną nusikaltimą, jis pagimdo šimtus kitų. Tokias priemones vartoja silpnos tautos, kurių įstatymai yra vien griūvančių rūmų nepatvarios atramos. Kylant tautos švietimo lygiui, sąžiningumas ir tarpusavio pasitikėjimas darosi būtini. Gudrūs apgaudinėjimai, klasta, tamsūs ir kreivi keliai daugumai tada virsta aiškiais, ir tada visuomenė būna viršesnė už atskirą pi-

lietį. Patys neapšvietimo amžiai, kai visuomenės moralė reikalavo iš žmonių klusnumo atskiriems asmenims, yra apšviestiesiems amžiaus pamoka ir patirtis. Tačiau įstatymai, apdovanoją išdavimą ir kurstą žmones paslaptingam karui, įžiebia jų tarpusavio nepasitikėjimą, priešingą tam taip reikalingam susijimui pradų dorovės su politika, tokiam susijimui, kuriam žmonės būtų dėkingi už savo laimę, valstybė — už taiką, o visas pasaulis — už ramybės ir poilsio ilgesnį laikotarpį.

XXIII

Nusikaltimo ir bausmės santykis

Bendras interesas yra ne vien tai, kad nebūtų daromi nusikaltimai, bet ir tai, ar labai žalingi visuomenei nusikaltimai rečiau kartosis, ar ne. Iš to galima padaryti išvadą, kad kliūtys, kurios kliudo žmonėms daryti nusikaltimus, turi būti tuo didesnės, kuo labiau vienas ar kitas nusikaltimas bus nepakenčiamas visuomenės ir kuo stipresnės bus paskatos daryti tuos nusikaltimus. Vadinasi, turi būti santykis tarp nusikaltimo ir bausmės.

Kai pomėgiai ir kančios yra turinčių jausmus gyvų būtybių du varikliai ir kai tarp paskatų, kurios gyvenime verčia žmogų elgtis šiaip bei kitaip, nematomas įstatymų leidėjas nustatė dovanas ir bausmes, tai baudžiamąja įstatymų leidyba nustatytas neteisingas bausmių išskirstymas visada yra tas prieštaravimas, kuris, nors labai mažai žmonių pastebimas, bet virsta bendru reiškiniu tada, kai baudžiamieji įstatymai baudžia už nusikaltimus, kuriuos jie patys padarė. Jei už du pagal padarytą visuomenei žalą nelygius nusikaltimus bus paskirta vienoda bausmė, tai, savaime suprantama, žmonės savo nusikaltimų kely nesutikę didesnių kliūčių, darys tuos didesnius nusikaltimus, jei tik jiems šie nusikaltimai bus naudingesni.

Jei pagaliau vienodai bus nubaustas, pavyzdžiui, mirties bausme ir tas, kuris nužudė fazaną, ir tas, kuris nužudė žmogų ar suklastojo kokį nors svarbų dokumentą, tada nebus jokio skirtumo tarp tų nusikaltimų. Tuo bus pažeisti daugelio amžių moralės jausmai, sukurti praliejus daug kraujo ir taip lėtai, taip sunkiai žmogaus sieloje atsira-

dę. Šiems jausmams išugdyti reikėjo pačių kilniausių motyvų ir sudėtingų formų pastangų.

Užkardyti bendroje žmonijos aistrų kovoje visiškos netvarkos negalima. Netvarka didėja didėjant žmonijos prieaugliui ir privačių interesų painumui; bendro labo geometrinė tiesioji kryptis neįmanoma. Politinėje aritmetikoje matematišką tikslumą turi pakeisti galimybių teorija. Pažvelgus į istoriją, matyti, kad netvarka didėja didėjant valstybės plotui. Tautiškas jausmas (ilsentimento nazionale) silpnėja tokia pat proporcija. Paskatos nusikalsti didėja didėjant asmens naudai, kurią kiekvienas gauna iš tos netvarkos. Todėl būtinai reikia ir didinti bausmę.

Jėga, kuri kaip visuotinė trauka stumia kiekvieną iš mūsų prie savo paties gerovės, sulaikoma tik tomis kliūtimis, kurias ji įgauna iš išorės. Nuo šios jėgos ir priklauso visi susipynę žmonių veiksmai. Kai pastarieji susiduria ir eina vienas prieš kitą, tai bausmės, kurias vadiname politinėmis kliūtimis, naikinančios žalą, paeinančią iš jų, bet tuo pat metu negriaunama pati priežastis, kuri tai sukelia: žmogui būdingas savimeilės jausmas. Įstatymų leidėjas turi elgtis kaip prityręs architektas, šalinąs visus sunkumus griaunančias jėgas ir jungiąs jas į visumą, kuri laiduoja jo statomiems rūmams patvarumą.

Iš reikalingumo burti žmones į visuomenę, iš susitarimo, atsirandančio susidarius priešingiems privatiems interesams, galima prieiti tvarkos ardymo skalę, kurioje svarbiausia bus tai, kas tiesiogiai skatina ardyti visuomenę, o mažiausiai tai, kas pažeidžia visuomenės atskirų narių mažiausias teises. Tarp šitų kraštutinumų ir esti visi priešingi visuomenės gerovei veiksmai, vadinami nusikaltimais, pradedant didesniais ir baigiant mažesniais. Jei geometrija būtų taikytina begalinėms ir neišaiškintoms žmonijos veiksmų kombinacijoms, tai turėtų atsirasti tam tikra bausmių skalė, prasidedanti didesnėmis ir laipsniškai einanti prie mažiausiųjų.

Jei būtų bendra ir tiksli nusikaltimų ir bausmių skalė, mes turėtume įvairių tautų vergijos ir laisvės, žmoniškumo ir žiaurumų gan apytikrį matą.

Tačiau gudriam įstatymo leidėjui užtenka tik pažymėti svarbesnius punktus ir sekti, kad už pirmos rūšies nusikaltimus nebūtų paskirta bausmė, taikytina už paskutinės rūšies nusikaltimus.

XXIV

Nusikaltimų matas

Mes jau žinome, kas sudaro tikrą nusikaltimų matą: ta žala, nusikaltimo daroma visuomenei. Tai tokių aiškių tiesų tiesa, kuriai surasti nereikia nei kvadratų, nei teles kopų, kuri prieinama net vidutiniško proto žmogui. Ta čiau keistai susiklosčius aplinkybėms, visose tautose i visais laikais šioji tiesa buvo tikrai suprantama tik kelių protaujančių žmonių. Aziatiškos pažiūros ir aistra, pa grįsta autoritetu ir galia, mažai pastebima įtaka, o i dalies ir prievarta, išnaudojant taurų žmonių pasitikėjimą nustelbė tas paprastas sąvokas, kurios gali būti ir buv vos gimusių bendruomenių pirmoji filosofija, prie kurio šio amžiaus šviesuomenė grąžina žmones ir atgaivina t sąvoką su tokiu ryžtu, kurį jiems pateikė tūkstančia skaudžių patyrimų ir pačios kliūtys, sutiktos jų gyveni mo kelyje.

Klysta manąs, kad tikras nusikaltimo matas yra asme nų, padariusių nusikaltimą, sumanymai. Sumanymas pri klauso nuo tam tikro įspūdžio, kurį padarė nusikaltėliu esą daiktai ir buvęs proto nusiteikimas. Šie reiškinia kinta visuose žmonėse, ir kiekviename iš jų skyrium, ly giagrečiai su minčių, aistrų ir būsenų kitimu. Taigi būtina reikėtų surašyti ne tik atskirą teisyną kiekvienam pilie čiui, bet ir naują įstatymą kiekvienam padarytam nusi kaltimui. Kartais geriausių norų vedami žmonės dar visuomenei didelę žalą ir blogiausių — didelę naudą.

Kai kurie matuoja nusikaltimus daugiau žala, padaryt nukentėjusiems asmenims, negu žala, padaryta visuomenė gerovei. Jei tas nusikaltimo matas būtų teisingas, tai u mažiausią Esybių Esybės nepagerbimą turėtų būti bau džiama žiauriau, negu už monarcho nužudymą, nes įžeidi mo menkumas būtų daugiau negu kompensuotas begalini Dievo tobulumu.

Pagaliau dar kiti mano, kad nusikaltimo matui laba reikšminga religijos sąvoka, t.y. nusidėjimo sunkumas Klaidingumas to manymo aiškus tam, kas objektyvia stebėjo tikrus santykius tarp žmonių ir jų santykius s Dievu. Pirmieji — tai lygybės santykiai. Tik būtinumas susiduriant aistroms ir interesams, pagimdė bendros nau dos idėją, kuri yra žmonių teisingumo pagrindas. Antras —

tai priklausomybės santykiai nuo tobuliausios Esybės ir Kūrėjo, kuriam tik vienam priklauso teisė būti kartu ir įstatymo leidėju, ir teisėju, nes jis tik vienas tegali savyje sutapatinti šias dvi valdžias. Jei jis paskyrė amžinas bausmes tiems, kurie nenusilenkia Jo visagalybei, tai kuris gyvis gali drįsti dar pridėti ką nors prie dieviškojo teisingumo, keršyti Esybei, kuri viskuo patenkinta, kuriai svetimi liūdesio įspūdžiai ir kuri viena tarp visų būtybių veikia, nejausdama savyje jokios pašalinės įtakos. Nuodėmės sunkumas išplaukia iš negalimumo ištirti širdies blogį. O šitai mirtingiems tvariniams, be apreiškimo, neįmanoma suprasti. Čia labai lengvai gali atsitikti taip, kad žmonės nubaus už tai, ką Dievas dovanos, ir nebaus už tai, ką Dievas baus. Kai žmonės gali prieštarauti Visagaliui, jį įžeisdami, jie gali prieštarauti jam ir bausdami.

XXV

Nusikaltimų suskirstymas

Kai kurie nusikaltimai tiesiogiai žudo pačią visuomenę ar asmenį, kuris jai atstovauja; kiti — įžeidžia piliečio saugumą paliesdami jo gyvybę, turtą bei gyvybę; treti — prieštarauja tam, ką kiekvienas pilietis pagal įstatymus bendram labui privalo daryti ir nuo ko turi susilaikyti.

Kiekvienas veiksmas, nesuradęs sau vietos nurodytose ribose, nevadintinas nusikaltimu ir už jį niekur nebaudžiama; už jį bausti gali tik žmonės, turį savo interesą. Šių ribų neaiškumas pagimdo tautose dorovę, nesutinkančią su įstatymais bei vienas kitam priešingus įstatymus, ar daug įstatymų, kurie žiauriausiai baudžia protingiausius. Todėl ydos ir dorovės sąvokos darosi neaiškios ir painios. Pats atskirų asmenų buvimas virsta irgi neaiškiu, betiksliu, o tai politiniame gyvenime galiausiai skatina pražūtingą letargiją ir snaudulį.

Kiekvienas pilietis nieko nebijodamas gali daryti visa tai, ko nedraudžia įstatymas,— tai yra politinė dogma, kuria tautos turi tvirtai tikėti ir apsaugoti įstatymais ir kurią aukščiausiosios valdžios turėtų skelbti šventa dogma, be kurios negali gyvuoti teisėta visuomenė. Tai teisėta dovana už tą žmonių pasiaukojimą, padarytą atsisakymu nuo savo laisvės, kurią jie turėjo ir kurią jie apribojo tik savo galia. Ta dogma sukelia žmonėse laisvą ir stiprią

dvasią ir ugdo didelius protus. Ji daro žmones dorovingus, neturinčius baimės jausmo, bet ne tokius, kuriuose glūdi tik baimingas atsargumas, verčiąs juos, be tvirtų laisvės pagrindų, iškentėti visus gyvenimo sunkumus.

Nagrinėdami tautų istorijas ir jų teisynus, matome, kad beveik visuose sąvokos: dorybė ir yda, geras ir nusikaltęs pilietis ilgainiui keičiasi ne dėl to, kad šalyje pasikeitė tvarka bei visuomenės gyvenimo interesai, bet ar tai dėl aistrų, ar dėl klaidų, kurias įsakmiai pamėgo daryti įvairūs įstatymų leidėjai. Labai dažnai būna taip, kad vieno šimtmečio aistros yra dorovės pagrindas būsimiems šimtmečiams, kad priklausančios nuo fanatizmo ir entuziazmo stiprios aistros, susilpnėjusios ir sušvelnėjusios bėgant laikui, kuris atstato pusiausvyrą tiek fizinių, tiek ir moralinių reiškinių, pasidaro to šimtmečio išmintimi ir stiprių bei apsukrių žmonių rankose naudingu įrankiu. Tokia yra kilmė painių sąvokų apie garbę ir dorybę; tų sąvokų painumo priežastys yra dvi: pirma — jos priklauso nuo laiko, kuris, prarijęs dalykus, palieka tik jų vardus, antra, sąvokos keičiasi, keičiantis valstybės teritorijai, upėms ir kalnams, kurie labai dažnai yra ne tik gamtos ribos, bet ir moralės geografijos ribos.

XXVI

Nusikaltimai aukščiausiajai valdžiai

Pirmieji ir didžiausi nusikaltimai, nes jais daromos didžiosios piktadarybės, tai vadinamieji nusikaltimai aukščiausiajai valdžiai. Tik tironija ir neapšvietimas, kuris supina ir pačias aiškiausias sąvokas ir idėjas, gali taip vadinti, o nuosekliai ir skirti didžiausias bausmes visiškai kitokiems nusikaltimams ir ipso facto versti žmones, kaip ir tūkstančiais kitų atvejų, būti tik vieno žodžio auka. Kiekvienas nusikaltimas, padarytas nors ir privačiam asmeniui, įžeidžia visą visuomenę. Tačiau ne kiekvienas nusikaltimas tiesiogiai nori sugriauti visuomenę; veiksmų, liečiančių moralės sritį, kaip ir fizinių veiksmų, padarinių dydis yra ribotas ir kaip kiekvienas gamtos reiškinys įvairiai priklauso nuo laiko ir ploto. Todėl vien tik sofistinė interpretacija, kuri paprastai esti vergijos filosofija, gali supainioti tai, ką amžina tiesa perskyrė nesugriaunamais pagrindais.

XXVII

Nusikaltimai privačiam saugumui.— Prievartos

Po to eina nusikaltimai kiekvieno asmens saugumui. Šis saugumas yra kiekvienos teisėtos asociacijos artimiausias tikslas; todėl jo, kaip ir teisės, priklausančios kiekvienam piliečiui, pažeidimas negali būti nebaudžiamas griežčiausioms įstatymų nustatytomis bausmėmis.

Vieni nusikaltimai pažeidžia asmenį, kiti jo garbę, dar kiti — daiktus. Už pirmus būtinai reikia bausti kūniška bausme.

Kėsinimasis į piliečio saugumą ir laisvę yra vienas iš didžiausių nusikaltimų, prie kurių priskiriama ne tik žemesnių luomų, bet ir aukštesnių, ir pagaliau net pačios valdžios atstovai, kurių įtaka veikia plačiau ir tvirčiau ir kuri naikina valdinių tiesos jausmą, jo vietoj įgyvendindama stipresnio teisės viešpatavimą: tai pagaliau bus vienodai pražūtinga ir tam, kuris ta teise naudojasi, ir tam, kuris nuo jos kenčia.

Nei aukštos kilmės žmogus, nei turtuolis negali turėti privilegijų, kai reikia atsakyti už savo nusikaltimus, padarytus ar aukštos kilmės žmogui, ar neturtingam ir išsipirkinėti pinigais; priešingai, turtingumas, kuris ir taip naudojasi valstybės įstatymų palankumu todėl, kad padeda prekybai ir pramonei, virstų tironijos rėmėju. Ten nėra laisvės, kur įstatymai tam tikrais atsitikimais leidžia žmogui nustoti būti asmeniu ir virsti daiktu; ten paaiškėtų, kad stiprus žmogus stengtųsi iš daugybės civilinių santykių pasinaudoti tokiais, kurių įstatymai jam naudingiausi. Šis reiškinys yra magijos paslaptis, daranti žmones darbo gyvuliais; stipraus žmogaus rankose toji paslaptis yra grandis, kuria jis sukausto neatsargių ir silpnesnių veiksmus. Tai buvo ir priežastis to, kad kai kuriose valstybėse, išoriškai turinčiose visišką laisvę, slėpėsi tikroji tironija; ji nepastebimai įlindo į kokį nors įstatymų leidybos kampelį ir ten nuolat augo ir stiprėjo. Paprastai žmonės priešinasi atvirai tironijai, bet jie nemato menko vabzdžio, grįžiančio jų rūmus ir darančio juose kelią užplūdimo bangoms, kuris kuo tikslesnis, tuo paslaptingesnis.

Kokios turi būti skiriamos bausmės bajorams už jų padarytus nusikaltimus, kur jų privilegijos sudaro svarbią

valstybėje įstatymų leidybos dalį? Aš čia nenagrinėsiu, ar naudinga, ar ne, nekreipiant dėmesio į valstybės sutvarkymą, skirstyti žmones į bajorus bei liaudį ir ar tai būtina monarchijai. Ar teisinga tai, kad bajorai yra svarbi jėga, sulaikanti savo ribose du kraštutinumus. Ar jie sudaro tik luomą, kuris, būdamas savo ir kitų interesų vergas, užsidaro savo draugijose, monopolizuoja visas gyvenimo pirmenybes ir viltis, lyg tai būtų pasitaikiusios laimingos oazės smėlingoje ir nuogoje Arabijos dykumoje? Ar teisinga, jei nelygybė neišvengiama, ir ar visuomenei naudinga, kad toji nelygybė bus luomo, o ne atskirų asmenų nelygybė, kad ji turi susikoncentruoti vienoje valstybės dalyje, o ne cirkuliuoti per visą politinį organizmą, būti amžina, nepastovi, atsirasti ar žūti? Aš apsiribosiu klausimu vien apie bausmes, taikomas bajorų luomui; tikinu, kad bausmės turi būti vienodos tiek pirmajam, tiek ir paskutiniajam piliečių luomui. Kiekvienas skirtumas dėl luomų bei turto, jei jį norima laikyti teisėtu, preziumuoja visų lygybę, kurios pagrindas — tai įstatymai, kurių visi valdiniai vienodai turi laikytis. Reikia, kad žmonės, atsisakydami nuo įgimto susivaldymo, pasakytų: „Kurie iš mūsų bus energingesni, tie bus labiau gerbiami, tų šlovės spinduliai palies ir jų palikuonis; tačiau kas laimingesnis, kas daugiau įgijo pagarbos, tas turi ir daugiau vilčių; bet ir jis ne mažiau kaip kiti turi bijoti pažeisti tą sutartį, kuri jį išaukštino tarp kitų". Tiesa, toks sprendimas nebuvo padarytas visų tautų susirinkimo, bet jis gyvuoja. Toks sprendimas nepažeidžia tų pirmenybių, kurias įgyja tik bajorai, bet pašalina iš to išeinančią piktadarybę; jis verčia gerbti įstatymus, užkardydamas nebaustinumą. Toji pati bausmė, skirta ir bajorui, ir prasčiokui, iš esmės nebus ta pati bausmė vien dėl jų skirtingo išauklėjimo ir dėl negarbės, palietusios visą bajorų šeimą; nusikaltėlio jausmingumas nėra bausmės saikas; bet visuomenei padaryta žala bus dar skaudesnė, nes ją padarė privilegijuotas asmuo; kad bausmės vienodumas gali būti tik išorinis, nes jis įvairiai veikia kiekvieną asmenį, kad pagaliau šeimos negarbę gali pašalinti valdovas, viešai pareikšdamas nekaltiems tos šeimos nariams savo palankumą. Kas gi nežino, kad išoriniai pareiškimai, įspūdingai padaryti patikliai tautai, pakeičia prieš tai buvusį jos nusistatymą!

XXVIII

Nusikaltimai garbei

Už asmens ir jo garbės įžeidimus, t.y. tos dalies pagarbos, kurios turi teisę reikalauti kiekvienas pilietis vienas iš kito, turi būti baudžiama garbės atėmimu.

Tarp įstatymų — tų ypatingų asmens ir turto neliečiamumo sargų — ir to, ką vadiname garbe, kuriai visų pirma svarbu visuomenės opinija, yra nemažas prieštaravimas. Žodis garbė yra vienas iš tų, dėl kurių ėjo ilgi ir gudrūs ginčai, nepateikę tikslios ir tvirtos sąvokos. Apgailėtinas proto ypatumas, turįs tikslesnių žinių apie toli esamus ir nereikšmingus dangaus kūnų judėjimus, negu apie gerokai artimesnes ir svarbesnes moralines sąvokas, kurios visada yra nepastovios ir netikslios vien dėl to, jog tam poveikį daro aistros ir tamsumas. Esamas paradoksas išnyksta, jei prisiminsime, kad dalykai, esą labai artimi prie akių, paprastai mažiau tepažįstami; kaip ir tada, kai moralinės sąvokos labai artimos, atsitinka taip, jog paprastos sąvokos lengvai supina ir užtemdo reikalingus protui skiriamuosius bruožus norinčiajam tirti žmogaus dvasios reiškinius. Viskas, kas nesuprantama, savaime pražus, jei su tuo susidurs ramus žmogus — stebėtojas; jam atrodys, kad nėra reikalo raustis nei sudėtinguose dorovės aparatuose, nei painiomis sąlygomis daryti žmones laimingus ir ramius.

Dėl to garbės sąvoka ir yra viena iš painesnių; ji yra junginys ne tik paprastų, bet ir sudėtingų sąvokų, kurios tai pritraukia prie savęs žmogaus protą, tai jį atstumia nuo savęs kai kuriais savo esmės elementais. Jos turi tik kai kuriuos bendrus bruožus, panašius į tai, kaip sudėtingi algebros dydžiai turi bendrą daliklį. Norint surasti įvairioms sąvokoms tą bendrą daliklį, iš kurių žmonės sudaro garbės sąvoką, reikia apskritai pažiūrėti į visuomenės atsiradimą.

Pirmieji įstatymai ir pirmoji valdžia atsirado todėl, kad reikėjo pašalinti netvarką, išeinančią iš kiekvieno žmogaus despotiškumo. Tai buvo siekis kurti visuomenę ir šis pirmutinis siekis pasilieka nuolat, ar iš tikrųjų, ar tik išoriškai, visų, netgi ir blogiausių, teisynų tekstuose. Tačiau žmonių tarpusavio susitarimas ir pažanga iškėlė begalinę virtinę tokių santykių ir reikalų, kurių nenumatė įstatymai,

bet jiems spręsti kiekvieno pavienių jėgų, aišku, neužteko. Nuo to laiko prasideda visuomenės nuomonės viešpatavimas, pasidaręs vienintele priemone įgyti pirmenybėms ir pašalinti nepatogumams, kurių įstatymai negalėjo numatyti. Ši nuomonė kelia nerimą ir protingiems, ir kvailiams. Ji pastato netikrą, išorinę dorybę aukščiau tikros dorybės. Tai, pavyzdžiui, vagį verčia būti misionieriumi, jei tik jis mano, kad tai jam patogu. Todėl žmonių pagarba pasidarė ne tik naudinga, bet ir kiekvienam reikalinga, jei jis nenori pulti žemiau bendro lygio. Iš to tat ir galima padaryti išvadą, kad išdidus žmogus ieško tos pagarbos, kaip jam naudingo daikto; tuščiagarbis maldauja jos kaip malonės, norėdamas ją parodyti kaip savo nuopelną, o doras žmogus reikalauja pagarbos, kaip būtino dalyko. Garbė šia prasme gyvenime yra būtina egzistencijos sąlyga. Garbės sąvoka atsirado atsiradus visuomenei, todėl ji ir neišliko pirmojoje sutartyje; toji sąvoka verčia žmones grįžti tam tikru laiku į pirmykštį būvį ir tam tikrais momentais atsikratyti įstatymų, nesuteikiančių piliečiui tinkamos apsaugos.

Itin išsiplėtojus politinėms laisvėms, ar, priešingai, garbės sąvoka žūva arba susimaišo su kitomis sąvokomis. Pirmu atveju įstatymų despotizmas daro nereikalingą kiekvieną pastangą įgyti garbę; antru — žmonių despotizmas, naikinąs pilietinį gyvenimą, kiekvieną pastato į neaiškią padėtį. Todėl garbė yra pagrindinis principas tokių monarchijų, kuriose viešpatauja nuosaikus despotizmas; ten jos virsta tuo, kas despotiškose valstybėse vadinama revoliucija, kai valdiniai staiga grąžinami į pirmiau buvusią padėtį, o monarchui primenama apie anksčiau buvusią lygybę.

XXIX

Dvikovos

Reikalavimas iš kitų žmonių pagarbos sau sudarė sąlygas atsirasti dvikovoms, kurių pradžia slypi įstatymų anarchijoje. Tvirtinama, esą dvikovos nebuvo žinomos senovėje galbūt todėl, kad tada žmonės, rinkdamiesi į maldos namus, teatrus ir pas savo draugus, pasitikėdami jais, eidavę be ginklų; dar galbūt ir todėl, kad dvikovos tada buvo paprastas reginys, kurį teikė žmonėms vergai,

gladiatoriai, o laisvi žmonės, dalyvaudami dvikovose, nenorėjo būti laikomi gladiatoriais. Bergždžiai įstatymai norėjo bausti mirtimi priimantį dvikovą, bergždžiai norėjo tą paprotį išrauti iš šaknų. Šio papročio pagrindas buvo tai, jog netekti pagarbos daug kas bijo labiau, negu mirties; doras žmogus, netekęs savo piliečių pagarbos, nusprendžia arba pasidaryti atsiskyrėliu (o tai nepakenčiama padėtis visuomeniškam žmogui), arba virsti taikiniu užgauliojimų ir įžeidimų, kurie kartojami, arba pagaliau viršyti dvikovos bausmės baimę. Kodėl liaudyje dvikovų nebūna taip dažnai, kaip aukštesniuose luomuose? — Ne vien dėl to, kad liaudis beginklė, bet ir dėl to, kad paprastam žmogui mažiau reikia kitų pagarbos, negu to reikia priklausantiems aukštesniems luomams, kurie su didesniu atidumu ir pavydu saugoja savo asmenį.

Naudinga pakartoti tai, apie ką jau rašė kiti rašytojai, jog geresnė priemonė užkardyti dvikovoms, tai bausti puolantįjį, t.y. tą, kuris davė progą dvikovai, ir paskelbti nekaltu tą, kuris, be jo kaltės, buvo verčiamas ginti tai, ko negali apsaugoti galiojantys įstatymai, t.y. gerą vardą, ir kuris parodė kitiems, kad bijo tik įstatymų, bet ne žmonių.

XXX

Vagystės

Už vagystes, nesusijusias su prievarta, turi būti baudžiama pinigine bauda, nes kas nori svetimu turtu pralobti, tas turi netekti ir savojo. Tačiau vagystė paprastai yra išimtinis neturtingumo bei nusiminimo nusikaltimas, nusikaltimas tos žmonijos dalies, kuriai svetima nuosavybės teisė (toji baisioji ir galbūt visiškai nereikalinga teisė). Piniginės baudos skiriamos ne vien tik tikriems nusikaltėliams, bet jos kai kada atima duonos kąsnį ir iš nekaltų, o ipso facto daro juos ir nusikaltėliais — todėl vagims geriausia bausmė būtų nelaisvė, kurią galima pavadinti teisinga, t.y. laikinas pavertimas vergu, kai asmuo ir jo vardas bus pavestas visuomenės labui ir atlyginimui pastarajai visiška priklausomybe nuo jos; tai būtų daroma už neteisingą ir despotišką visuomenės sutarties sulaužymą.

Jei vagystė yra susijusi su prievarta, tai ir bausmė

turi būti sudėtinė. Ji turi susidėti iš kūniškos bausmės ir laisvės atėmimo. Kiti rašytojai, pirmiau negu aš, įrodinėjo matomąjį blogį, kuris būna dėl to, kad neatskiriamos bausmės už vagystę su prievarta nuo paprastos vagystės, padarytos slaptai ir apgaulingai; jie aiškina, kad beprasmiška lyginti tam tikrą piniginę sumą su žmogaus gyvybe. Dvi išvardytos vagystės rūšys iš esmės yra du nusikaltimai; o politikoje yra žinoma matematiška aksioma: du įvairūs dydžiai skiriasi vienas nuo kito begalybe. Niekados nebus pro šalį pakartoti reikalavimą, kurio dar nepradėjome vykdyti. Politinės mašinos, vieną kartą joms duotą kryptį išlaiko ilgiau už kitas, bet ir lėčiau už kitas keičia naujas kryptis.

XXXI

Kontrabanda

Kontrabanda — tai tikras nusikaltimas, įžeidžiantis ir valdovą, ir tautą, bet bausmė už tai skiriama negali būti negarbinga, nes visuomenė nemano, kad šis nusikaltimas negarbingas.

Kodėl gi šis nusikaltimas nedaro negarbės kaltinamajam, nors tai yra vagystė, padaryta valdovui, o iš esmės ir pačiai tautai? — Atsakau, kad nusikaltimai, apie kuriuos žmonės mano, kad tuo tiesiogiai nebus jiems padaryta žalos, jų nedomina, todėl prieš tokius nusikaltėlius ir nesukeliamas bendras pasipiktinimas; prie tokių nusikaltimų priskiriama ir kontrabanda. Žmonės, kuriems tolimi padariniai daro labai nedidelį įspūdį, nemato tos žalos, kuri jiems bus padaryta kontrabandos; dažnai jie būna net patenkinti tais laikinais patogumais, kuriuos jiems tiekia kontrabandininkai. Tokie žmonės mano, kad kontrabandininkai daro žalą tik valdovui. Todėl jie nėra visiškai suinteresuoti tuo, kad kontrabandininkas netektų garbės; priešingai, kai apvagiamas privatus pilietis, kai kas nors suklastos svetimą parašą ar apskritai padarys tokius nusikaltimus, kuriuos jis gali padaryti kiekvienam iš jų. Aišku, kad kiekvienas gyvis domisi tik tuo, kas liečia jį patį.

Kontrabandos nusikaltimai išplaukia iš pačių įstatymų; kuo didesni muitų mokesčiai, kuo daugiau viliojanti kontrabanda, vadinasi, tuo daugiau pasikėsinimų tai daryti;

lengvumas padaryti šį nusikaltimą didėja didėjant apsaugojamam plotui ir mažėjant draudžiamųjų prekių tūriui. Bausmė tiek atimant draustinas prekes, tiek ir visas kitas, rastas pas kontrabandininką, bus teisinga. Ji bus tuo tinkamesnė, kuo mažesni bus muitų mokesčiai, nes žmonės rizikuoja proporcingai naudai, kurią jie gaus, nepatekę į valdžios rankas.

Ar reikia palikti nenubaustą kontrabandininką, kuris neturi jokio turto? — Ne. Yra kontrabandos rūšių, taip žalingai veikiančių mokesčių sistemą, tą taip svarbią ir sunkią įstatymų leidybos dalį, kad tie, kurie užsiima kontrabanda, yra verti griežtos bausmės, netgi paprasto ar sunkiųjų darbų kalėjimo; bet šios bausmės turi atitikti patį nusikaltimą: pavyzdžiui, kalinti už neleistiną tabako pargabenimą negalima drauge su žmogžudžiais ir plėšikais; darbai, skiriami kontrabandininkams, jei jie bus skirti naudai tos pačios regalijos, kurią jie norėjo pažeisti, geriausiai atitiks bausmę už padarytą nusikaltimą.

XXXII

Skolininkai

Turėdamas galvoje civilinių sutarčių pastovumą ir prekybos apsaugą, įstatymų leidėjas yra priverstas padaryti subankrutavusį asmenį priklausantį nuo kreditorių. Aš manau, kad labai svarbu atskirti piktą bankrotą nuo nekalto bankroto. Už pirmą turi būti baudžiama bausme, taikytina netikrų pinigų padirbėjams, nes padirbimas metalo su monetos antspaudu, kuris laiduoja prievoles tarp piliečių, nesudaro didesnio nusikaltimo, negu pačių prievolių padirbimas. Už antrą — tas, kuris nagrinėjant bylą įrodė teisėjams, kad nepatikimumas ir nelaimė kitų ar nesėkmė, neišvengiami kiekvienam žmogui, privertė ir jį netekti turto; tai kokiais gi sumetimais jis turi būti įkalintas kalėjime, jam turi būti atimtas vienintelis gėris — gryna laisvė ir kodėl jis turi kentėti tikrų nusikaltėlių skausmus; kodėl jis turi gailėtis to nekaltumo, kuriame jis, įstatymų apsaugotas ir nenorėdamas jų pažeisti, ramiai gyveno; gal tuos įstatymus ir sukūrė stipriųjų gobšumas, o silpnesnieji kentė vien tikėdamiesi sulaukti tos vilties, kuri niekados neužgęsta žmogaus sieloje ir kuri verčia mus tikėti, kad nelaimė yra lemta kitiems, o mums teks

laimė. Žmonės, palikti vien savo jausmams, mėgsta žiaurius įstatymus, žinoma jiems būtų pravartu turėti mažiau žiaurius, nes ir jie klauso tų pačių įstatymų; taip yra todėl, kad žmogus labiau bijo būti pats nuskriaustas, negu skriausti kitus. Aš laikau įstatymų leidybos taisykle tai, kad politinės represijos sunkumas turi būti tiesiogiai proporcingas padarytai visuomenei žalai ir atvirkščiai proporcingas sunkumui ją įrodyti. Svarbu atskirti piktą apgavimą (il dolo) nuo sunkaus neatsargumo (colpa grave), pastarąjį nuo lengvesnio (leggiera) neatsargumo ir tą paskutinį nuo visiško nekaltumo ir nubausti: pirma — bausme už suklastojimą, antra — mažesne bausme, bet su laisvės atėmimu nekaltam bankrotininkui leisti pasirinkti priemones patenkinti skolintojus, o bankrote, įvykusiame dėl lengvesnio neatsargumo, leisti parinkti priemones patiems kreditoriams. Skirtumas tarp sunkaus ir lengvesnio turi būti tiksliai nustatytas aklu ir nešališku įstatymu, bet ne pavojingu ir savavališku teisėjų gudravimu. Tikslas, reikalingas politikoje, kaip ir matematikoje, taip pat svarbus matuojant visuomenės gėrį, kaip ir matuojant matematinius dydžius[1].

Kaip lengvai atsargus įstatymų leidėjas galėtų užkardyti didesnę piktų bankrotų dalį ir padėti nelaimėse nekaltiems ir darbštiems žmonėms.

Viešas ir laisvas yra visų civilinių sutarčių registravimas ir galimybė jas nuolat matyti tinkamoje tvarkoje; visuomeninis bankas, įsteigtas iš teisingai uždėtų už sėkmingas prekybos operacijas mokesčių ir skirta padėti žmonėms bei ištiktiems nelaimės,— visa tai neturėtų kokių nors esamų nepatogumų jų šeimų nariams, bet galėtų atnešti tik begalinius patogumus. Tačiau lengvi, aiškūs, didūs įstatymai, laukią įstatymų leidėjo įsakymo duoti tautai turtingumą ir jėgą, įstatymai, kurie padarytų jį nemirtingą, minėdami jį iš kartos karton dėkinguose him-

---

[1] Prekyba ir nuosavybė nėra visuomenės sutarties tikslas; bet gali būti jos priemonė. Leisti kiekvienam iš visuomenės narių patekti į nelaimę, galinčią lengvai ištikti dėl painesnių santykių, reikštų pavesti tikslą priemonėms — tai logikos klaida, pasitaikanti visuose moksluose ir ypač politikoje. Aš irgi klydau pirmesniuose savo išleistuose leidiniuose, kalbėdamas, kad nekaltas subankrutavęs asmuo turi būti kaltinamas kaip užstatas už savo skolas, atiduodamas kaip vergas savo kreditoriams darbus dirbti. Gėda man už tokį posakį! Mane apkaltino priešreligingumu, aš to neužsitarnavau. Mane apkaltino kurstymu — aš ir to neužsitarnavau. Čia aš įžeidžiau žmonijos teises, ir niekas man to neprikišo. *(Autoriaus pastaba.)*

nuose, tokie įstatymai ar mažiausiai yra žinomi, ar mažiausiai jų norima. Nerami ir smulki dvasia, šiandieninės minutės baimingas apskaičiavimas, kraštutinis nepasitikėjimas viskuo, kas nauja, viešpatauja jausmuose tų, kurie tvarko mažesniųjų brolių reikalus.

XXXIII

Visuomenės rimtis

Trečiai nusikaltimų rūšiai priklauso nusikaltėliai, ardą visuomenės rimtį ir piliečių ramybę, pavyzdžiui, triukšmavimas ir muštynės viešuose keliuose ir gatvėse, skirtuose prekybai ir piliečiams važinėti bei vaikščioti. Smalsios minios aistras lengvai sužadina fanatiškos kalbos, kurios daugiau semiasi savo jėgą iš klausytojų gausumo bei tamsaus ir paslaptingo entuziazmo, negu iš šviesaus bei ramaus proto, kuris niekada miniai nepadaro reikiamo įspūdžio. Valdžios lėšomis nakties metu apšviestos gatvės, įvairiose miesto dalyse pastatyta sargyba, kuklūs bei moralūs tikybiniai pamokslai, pasakyti valdžios proteguojamos bažnyčios tyloje, liaudies sueigose ir parlamentuose norint palaikyti privačius ir valdžios interesus, pasakytos kalbos — tai tikros priemonės užkirsti kelią pavojingiems liaudies sąmyšiams — tai saugios valdžios svarbiausioji užduotis, kurią prancūzai vadina policija. Tačiau jei toji valdžia elgsis savavališkai, o ne pagal kodeksų įstatymus, žinomus kiekvienam piliečiui, tai tuo atsidarys durys tironijai, nuolat peržengiančiai politinės laisvės ribas. Aš nerandu nė vienos išimties iš to bendro dėsnio, kuriuo nustatoma, kad kiekvienas pilietis privalo žinoti, kada jis kaltas ir kada nekaltas. Jei cenzorių ir valdžios, nesusijusios su įstatymais, reikia kuriai nors valstybei, visa tai išplaukia iš konstitucijos trūkumų, o ne iš gerai sudarytos valdžios. Piliečio padėties neaiškumas daugiau suteikia aukų paslėptai tironijai, negu aiškus, nors ir griežtas, viešai pareikštas žiaurumas. Tikrasis tironas visada pradeda nuo monopolizavimo viešosios opinijos, kuri slopina drąsą, tą vienintelę jėgą, galinčią pasireikšti ar tai skaisčiame tiesos spinduly, ar tai aistrų ugnyje, ar pagaliau niekinant pavojų.

XXXIV

Politiniai dykaduoniai

Išmintingos vyriausybės, palaikydamos darbą ir verslą, nepakenčia politinių dykaduonių. Aš politiniu dykaduoniu vadinu tokį, kuris neatneša visuomenei naudos nei savo darbu, nei turtais; jis yra tas, kuris įgijo nieko nenustodamas, tas, į kurį minia žiūri su kvaila nuostaba, o protingi žmonės — su panieka ir užuojauta jo aukoms, tas, kuris, nenorėdamas nieko dirbti ir neturėdamas net akstino patobulinti gyvenimo patogumus, skandina visą savo energiją aistringuose ginčuose, ne menkesniuose kaip kitos aistros. Kai kurie rašytojai šitą dykinėjimą painiojo su tokiu, kuris atsiranda pramonei akumuliavus turtus. Tačiau ne sausa ir ribota cenzorių moralė, bet įstatymas turi nustatyti, už kokį dykaduoniavimą galima bausti. Nėra politiniu atžvilgiu dykaduonis tas, kuris pragyvena iš gerų ar ydingų protėvių gyvenimo vaisių ir kuris už savo smagumų patenkinimą duoda duoną ir galimybę vegetuoti neturtingiesiems, kurie ramiai pradeda slaptą kovą darbo su kapitalu, užuot tą kovą vykdę jėga, su pasibaisėjimu ir kraujo praliejimu. Tai naudinga ir reikalinga, nes susiję su visuomenės vystymusi...

XXXV

Savižudybė. Emigravimas

Savižudybė — tai nusikaltimas, už kurį tiesiogine prasme lyg neturėtų būti baudžiama, nes bausti būtų galima tik nekaltus, šaltus, bejausmius lavonus, šiuo atveju bausmė bus neteisinga ir tironiška, kadangi politinė žmonių laisvė reikalauja, kad būtų baudžiamas tik pats kaltininkas. Žmonės per daug myli gyvenimą, ir viskas, ką jie aplink save mato, tik skatina jį mylėti. Daug žadanti linksmybių viltis — toji puikiausioji žmonių apgavikė, dėl kurios žmonės pasitenkina keliais lašais malonumų, gaunamų iš begalės nelaimių, labai skatina gyventi, todėl nėra ko bijoti, kad savižudybių nebaudimas galėtų padaryti jiems kokią nors įtaką. Kas bijo fizinių skausmų, tas klauso įstatymų; betgi mirtis atpalaiduo-

ja nuo visokių kentėjimų. Kas gi gali sustabdyti nusiminusio savižudžio ranką?

Tas, kuris save žudo, mažiau daro valstybei blogo, negu tas, kuris amžiams ją palieka, nes pirmas, ką tik turėjo, viską palieka valstybei, o antras — paima iš valstybės ir save, ir dalį savo turto. Be to, jei valstybės jėgą sudaro jos piliečių skaičius, tai tas, kuris ją paliko ir persikėlė kiton valstybėn, daro dvigubą žalą, negu tas, kuris palieka visuomenę nusižudydamas. Tik klausimas, ar naudinga valstybei leisti kiekvienam jos nariui kiekvienu norimu momentu ją palikti.

Nereikia skelbti įstatymo, nepagrįsto priverstine jėga, arba tokio, kuris savaime tos jėgos netenka. Nereikalingų įstatymų žmonės ne tik negerbia, bet jie tuo dar pažeidžia ir pačius geriausius įstatymus, į kuriuos tada žiūrima greičiau kaip į galimas apeiti kliūtis, negu kaip į visuomenės gerovės laidą. Jei, kaip jau buvo pasakyta, mūsų jausmai turi ribas, tai, kuo labiau žmonės vertins dalykus, neturinčius nieko bendro su įstatymais, tuo mažiau pagarbos liks pačiam įstatymui. Dėl to gudrus visuomenės tvarkytojas prieis prie kai kurių naudingų išvadų, kurių išaiškinimas mane nutolintų nuo esminio dalyko, kai būtų įrodyta tai, jog nenaudinga valstybę paversti kalėjimu. Panašus įstatymas yra naudingas; jei neprieinamos uolos ir neperplaukiamos jūros neatskiria valstybės nuo kitų, tai kokiu būdu galima uždaryti visus jos sienos punktus ir pastatyti sargybą sargybai? Tas, kuris viską, kas jo buvo, bandys išnešti iš valstybės ir jei tai jam pavyks, jau negali būti baustinas. Už šį įvykusį nusikaltimą negali būti baudžiama; bausti už jį prieš jo padarymą,— vadinasi, bausti žmogaus valią, bet ne jo veiksmus, t.y. lįsti į sumanymus, tą žmogaus laisviausią nuo žemiškų įstatymų vietą. Bausti emigrantą per jo valstybėje paliktą turtą; be to, čia galimos kolizijos, kurioms pašalinti reikės kartais suvaržyti privatines civilines teises, vadinasi, sustabdyti tarptautinę apyvartą. Bausti emigrantą, kai jis sugrįžta valstybėn, reikštų trukdyti pataisyti blogį, padarytą visuomenei ir emigraciją paversti amžinu ištrėmimu. Pats draudimas nepalikti valstybės, kaip tik padidins valdinių norus ją palikti, o svetimšalius sulaikys nuo vykimo į ją. Ką mes turime manyti apie tokią valdžią, kuri neturi kuo pririšti valdinių prie tos valstybės, kurioje jie išaugo ir pirmieji kūdikystės įspūdžiai, kuriuos jie patyrė, buvo kaip tik baimė? Geriau-

sia priemonė piliečiams paskatinti likti valstybėje, tai rūpintis kiekvieno iš jų gerove. Valdovo ir tautos interesas turi būti bendras — kad valstybės gerovė, palyginti su kitomis valstybėmis, būtų didesnė negu kur kitur. Prabangos malonumai — tai nėra pagrindiniai tos gerovės elementai, nors prabanga yra priemonė kovoti su nelygybe, didėjančia darantis pažangesnei tautai; be jos visas turtingumas pakliūtų į vieno asmens rankas[1].

Daromas prabanga veiklumas ir apyvarta turi tą trūkumą, kad nors visa tai ir daugelio daroma, bet to vaisiais naudojasi tik keli; o dauguma tenkinasi ta jų maža dalimi, nereikšdami dėl to nepasitenkinimo, išeinančio daugiau iš daromų sulyginimų, negu iš pačios realybės. Tačiau varžomi tik vienų įstatymų saugumas ir laisvė yra svarbiausias tos tvarkos pagrindas, kuriam esant prabanga žmonėms yra maloni ir be jos jie taptų tironijos įrankiu. Kaip taurūs gyvuliai ir laisvi paukščiai, palikdami savo persekiotojui žmogui derlingus ir gražius žemės plotus, bėga į dykumas ir neprieinamas raguvas, taip ir žmonės bėga nuo smagumų, jei juos jiems teikia tironija.

Taigi įrodyta, kad įstatymas, kuris valstybėje kaip kalėjime uždaro savo piliečius, nėra naudingas ir teisingas. Tai liečia ir bausmes už savižudybę, nors savižudybė ir yra kaltė, už kurią baudžia Visagalis Dievas, tik vienas galįs po mirties nubausti žmogų, bet toji kaltė nėra žmonėms daromas nusikaltimas; skirta už tai bausmė, užuot kritus ant kaltinamojo, krinta ant jo šeimos. Jei man kas nors pasakys, kad šioji bausmė galės sulaikyti žmogų nuo savižudybės, tai aš jam atsakysiu, kad tą, kuris ramiai

---

[1] Ten, kur teritorija auga neproporcingai gyventojams, prabanga pataikauja despotizmui, nes kuo mažiau gyventojų, tuo menkesnė pramonė, o kuo menkesnė pramonė — tuo neturtas labiau priklauso nuo turto ir tuo sunkiau nukentėjusieji susiburia prieš skriaudėjus. Aukšta padėtis visuomenėje, pagarba, pasižymėjimai, viršininkų valdžia, žodžiu, visa tai, kas itin pabrėžia skirtumą tarp silpno ir stipraus, visa tai lengviau pasiekia mažiau žmonių, ir kuo mažiau prižiūrimi, tuo mažiau priklausomi, deja, kuo jų daugiau, tuo prižiūrėti juos sunkiau. Tačiau kur gyventojų skaičius didėja sparčiau negu teritorija, ten prabanga virsta despotizmo opozicija, nes ji atgaivina žmonių siekius patenkinti atsiradusius poreikius, teikia turtingiesiems labai daug smagumų ir malonumų, palikdama dar vietos tuščiai prabangai, kuri kaip tik ir ugdo politinės nepriklausomybės jausmus. Galima pastebėti, kad didelėse ir mažai apgyventose, bet silpnose valstybėse tuščia prabanga, jei nėra kokių nors kitų kliūčių, viršija gyvenimo patogumų prabangą ir, atvirkščiai, valstybėse, kuriose daug gyventojų, patogumų prabanga mažina tuščios garbės prabangą. *(Autoriaus pastaba.)*

atsisako nuo gyvenimo, kuris tiek neapkenčia savo gyvenimo žemėje, kad keičia jį baisia amžinybe, to asmens nesulaikys mažai realūs ir jau labai tolimi išvedžiojimai apie jo vaikus ir tėvus.

XXXVI

Sunkiai įrodomi nusikaltimai

Yra nusikaltimų, kurie kartu ir dažnai daromi, ir sunkiai įrodomi, kaip antai: svetimavimas, pederastija ir vaikžudystė.

1. Svetimavimas

Svetimavimas yra toks nusikaltimas, kuris, iš politinio akiračio žiūrint, gauna savo jėgą ir reikšmę dėl dviejų priežasčių: nuo keičiamųjų žmonėms įstatymų ir nuo galingo potraukio, kurį jaučia viena lytis kitai.

Kalbėdamas tautoms, dar nepažinusioms religijos šviesos, aš pasakyčiau, kad yra dar tarp šio ir kitų nusikaltimų ir kitas labai svarbus skirtumas. Šis nusikaltimas išplaukia nuo piktam naudojimo nuolatinio ir visai žmonijai bendro reikalo, kuris yra senesnis, negu pati visuomenė ir buvo net pagrindas visuomenei sukurti, o kiti nusikaltimai yra griaunamoji jėga, išeinanti daugiau nuo greitai praeinančių aistrų, negu nuo gamtos reikalavimo.

Kas gerai išstudijavęs istoriją ir pažįsta žmogų, tas supras, kad šis reikalavimas yra aktyvus, kai tas pat klimatas viską veikia visada su vienoda tam tikro dydžio jėga. O jei tai teisybė, tai tie įstatymai ir papročiai, kurių tikslas sumažinti tuos reikalavimus, nenaudingi, o gal net žalingi todėl, kad dėl jų viena visuomenės dalis bus apkrauta tiek jos, tiek kitų dalių reikalavimais. Išmintingi bus tie įstatymai ir papročiai, kurie, taip sakant, taikydamiesi prie lygios lygumos nuolaidumo, visą tą dėjinį išskirstys nedidelėmis dalimis, o tai visoje lygumoje vienodai šalins tiek sausmetį, tiek potvynį. Vyro ir žmonos ištikimumas visada proporcingas santuokų skaičiui ir laisvei. Ten, kur viešpatauja paveldėti tėvų prietarai, kur sutuokia ir išskiria valdžia, ten slaptas merginėjimas išardo sutuoktuvių ryšius, nepaisydamas šlykščios moralės, kuri tik triukšmauja prieš padarinius, neimdama gal-

von jų priežasčių. Tačiau visa tai neliečia tų, kurie, gyvendami pagal tikrą religiją, gyvenime vadovaujasi aukštesniais pradais, sulaikančiais gamtos jėgų veržimąsi. Šio nusikaltimo veiksmai yra ūmūs, paslaptingi ir pridengti uždanga, pačių įstatymų užmesta, uždanga būtina, bet permatoma ir žadinanti tik malonumą, užuot jį mažinusi. Priežastys nusikalsti tokios lengvos, padariniai tokie dviprasmiški, kad įstatymų leidėjams geriau tinka užkardyti tą nusikaltimą, kol jis neįvykdytas, negu jį bausti.

Apskritai kiekviename nusikaltime, kuris dažniausiai lieka nenubaustas, bausmė yra vienas iš akstinų daryti panašius nusikaltimus. Mūsų vaizduotės ypatybės, kad neįveikiamos ir neperdidelės kliūtys, palyginti jas su pavienio žmogaus proto darbu, tik labiau akina ir išaukština norimo dalyko reikšmę ir, galima sakyti, kad šios kliūtys neleidžia vaizduotei atsikratyti nuo šito sumanymo. Priversta apsvarstyti visus veiksmus, vaizduotė labiau prisiriša prie malonumų, kurių visada trokšta mūsų dvasia, negu prie nemalonumų ir liūdnų dalykų, nuo kurių nusigręžia ir bėga.

2. Pederastija

Pederastijos, už kurią taip sunkiai baudžia įstatymai ir dėl kurios taip lengvai leidžiamas kankinimas, laužantis ir nekaltybę, prado reikia ieškoti ne tiek laisvame ir izoliuotame žmoguje, kiek gyvenančiame nelaisvėje ir visuomenėje. Jos jėga ne tai, kad žmonės prisisotinę malonumų, bet tai, kad jie išauklėti taip, jog norėdami padaryti žmones naudingus kitiems, padaro juos nenaudingus sau. Tai namai, kur surenkamas gyvas jaunimas, kur už nenugriaunamų kliūčių, neleidžiančių jokio susižinojimo su pasauliu, naikinama gamtos auganti jėga ir ruošiamas senėjimas.

3. Vaikų žudymas

Vaikų žudymas taip pat yra padarinys neišbrendamo prieštaravimo, į kurį patenka iššaginta bei laikinai aistrai atsidavusi moteris. Kokiu būdu moteris, atsiradusi tarp gėdos ir nejaučiančio kankinimų kūdikio mirties, susilaikys nuo jai ir jos vaikui gresiančios nelaimės?

Geriausias užkardymo būdas tokiam nusikaltimui būtų griežtas įstatymas, numatantis silpnųjų apsaugojimą nuo

tironijos; be reikalo didinama negalinčių prisidengti dorybės kauke ydų reikšmė. Aš neturiu noro mažinti teisingo pasipiktinimo, sukeliamo tokiu nusikaltimu. Nurodydamas šiuos pradus, manau turiu teisę padaryti ir šią bendrą išvadą, jog koks nors nusikaltimo nubaudimas negali būti pavadintas teisingu, t.y. būtinu, iki to laiko, kol įstatymas neišnaudojo visų kitų, šiuo atsitikimu geresnių ir galimų priemonių užkardyti šiam nusikaltimui.

XXXVII

Apie ypatingus nusikaltimus

Šias knygas skaitantis pastebėjo, kad aš praleidau vienos rūšies nusikaltimus, dėl kurių Europa paplūdo žmonijos kraujuje ir dėl kurių buvo deginami baugūs laužai, kur ugnies maistas buvo žmonių gyvi kūnai, tai aklai miniai buvo linksmas reginys ir maloni harmonija išgirsti kurčius, nesuprantamus nelaimingųjų vaitojimus, išeinančius iš juodų dūmų, degant žmogaus kūnui, dar traškant nudegusiems kaulams ir spirgant judantiems viduriams. Galvoją žmonės pamatys, kad vieta, epocha ir dalyko prigimtis neleis man šio nusikaltimo išnagrinėti. Labai nutoltume nuo to, jei pradėtume įrodinėti, kad valstybėje būtinai turi būti absoliutus vienmintiškumas, priešingas kitų tautų pavyzdžiui; kad nuomonės, kurios skiriasi viena nuo kitos vien subtiliais ir neaiškiais bruožais, nesuprantamais net žmonių pažinimais, gali ardyti visuomenės tvarką, jei tik kuri nors viena iš jų bus pripažinta viešpataujančia ir turės pirmenybę prieš kitas; kai vienos nuomonės prieštaravimais ir ginčais išsiaiškinama ir visa, kas jose teisinga, išplaukia į paviršių, o kas neteisinga — užmirštama; kitas gi neesmines nuomones ilgai reikėtų įrodinėti, kaip yra neapkenčiamas jėgos viešpatavimas žmonių protams ir kad to vienintelis padarinys — tai apsimetimas ir nuosekli klasta; nors toks viešpatavimas priešingas ramybei ir broliškumui, įsakomiems protu ir didesniu autoritetu, prieš kurį mes lenkiame galvas, betgi tai reikalinga ir būtina. Visa tai, matyt, turi būti laikoma įrodyta ir suderinta su žmonijos interesais, jei atsiranda teisėta valdžia, kuri tai vykdo. Aš kalbu tik apie nusikaltimus, išeinančius iš žmonijos prigimties ir iš

visuomenės sutarties, bet nekalbu apie nuodėmes, už kurias bausmės, net ir laikinos, turi būti tvarkomos kitais pagrindais, o ne tais, kuriuos sukūrė netobula filosofija.

XXXVIII

Klaidų ir neteisėtumo įstatymų leidyboje šaltinis ir visų pirma klaidingi naudos supratimai

Vienas klaidų ir neteisingumų šaltinis bus klaidingi naudos supratimai, kuriuos įgijo įstatymų leidėjas. Klaidingai suprantama nauda, jei daugiau kreipiama dėmesio į privačius, negu į visuomenės patogumus, jei slopinami jausmai, užuot juos išugdžius, jei sakoma protui: būk vergas! Klaidingas naudos supratimas bus toks, kai tūkstančiai tikrųjų patogumų aukojama nušalinti kokiam nors vienam įsivaizduotam nepatogumui ar turinčiam menkus patogumo padarinius, kai iš žmonių ugnis atimama todėl, kad nuo jos prasideda gaisrai, vanduo atimamas todėl, kad jame skęsta žmonės, kai blogis taisomas ne kitaip, kaip tik jį naikinant. Įstatymai, draudžią nešti ginklus, turi kaip tik tokius pačius bruožus. Šitie įstatymai nuginkluoja tik nelinkusius nusikalsti žmones, nes tie, kurie nutarė pažeisti pačius švenčiausius žmonijos įstatymus, pačius svarbiausius iš išdėstytų tam tikrame teisyne, argi jie gerbs mažos vertės ir tiesiog savavališkus įstatymus, kuriuos pažeisti taip lengva ir taip dažnai tai lieka nebaudžiama. Stropus jų vykdymas pažeidžia asmens laisvę tokią brangią paprastam žmogui, tokią brangią apsišvietusiam įstatymų leidėjui ir verčia nekaltus kentėti tuos suvaržymus, kuriuos turėtų kentėti tik kalti. Šie įstatymai blogina padėtį tų, kuriuos puola, gerindami padėtį puolančiųjų; jie ne mažina, bet didina nužudymų skaičių, nes nuginkluotas drąsiau puolamas, negu ginkluotas. Šitie įstatymai neužkardo nusikaltimų, bet atsiranda iš baimės prieš nusikaltimus, nes išeina iš pavienių atsitikimų, stebinančių įstatymų leidėją, bet ne iš šaltai apgalvoto įvertinimo naudos ir nenaudos.

Klaidingai nauda suprantama bus ir tada, kai bus panorėta gyviems ir turintiems jausmus tvariniams taikyti simetriją, kurią galima taikyti tik beformei ir negyvai materijai, kai paliekami be dėmesio dabartiniai norai ir

kreipiamas dėmesys į būsimus norus, veikiančius laikinai ir silpnai, jei tik nepaprastos vaizduotės jėga nepanaikins jų nutolimo ir neperdės jų reikšmės. Pagaliau klaidingai nauda bus suprantama ir tada, kai dalyko esmė bus aukojama žodžiams ir visuomenės gėris bus atskiriamas nuo privačių asmenų gėrio. Skirtumas tarp žmogaus, gyvenančio visuomenėje ir esančio prigimties padėtyje, yra tas, kad pastarasis tiek daro žalos kitam žmogui, kiek to jam reikia norint pačiam gauti naudos, pirmas, t.y. gyvenęs visuomenėje, kai kada būna blogų įstatymų verčiamas skriausti kitus be jokios iš to sau naudos. Despotas įgąsdina ir nuliūdina savo vergų sielas, bet visa tai ir dar su didesne jėga refleksiškai grįžta į jį patį ir kelia nerimą jo dvasioje. Kuo baimė daugiau izoliuota, ypač jei jos veikimo plotas yra šeima, tuo ji mažiau pavojinga tam, kuris padarė ją priemone pasiekti savo laimei. Kai baimė virsta viešu įrankiu, kai ja veikiama žmonių masė, tada lengviau atsirasti kokiam nors bepročiui, ar žmogui, pasiryžusiam viskam, ar kokiam nors apsukriam nuotykių ieškotojui, kuris privers žmones tarnauti savo užgaidoms, sukeldamas juose jų užgrūdintus jausmus, kurie tuo greičiau juos suvilios, kuo didesniam asmenų skaičiui teks to žygio rizika. Nelaimingųjų gyvenimo vertė mažėja jų pačių akyse proporcingai nelaimėms, kurias jie iškenčia. Štai priežastys, dėl kurių skriauda gimdo skriaudą ir neapykantos jausmas tiek yra stipresnis už meilę, kiek pirmasis semia savo pajėgumą trukdamas, o antrasis — nusilpdamas.

XXXIX

Šeimos pradmuo

Šeimos pradmuo bus antras klaidingų ir neteisingų įstatymų šaltinis. Aukščiau mano išdėstytas pražūtingas neteisingumas buvo globojamas ir pačių išmintingiausių žmonių ir leidžiamas net pačiose laisviausiose respublikose, nes visuomenė tada buvo suprantama greičiau kaip šeimų, negu kaip asmenų, sambūris. Įsivaizduokime sau 100 000 žmonių sambūrį, ar 20 000 šeimų, kiekvieną iš 5 asmenų, įskaitant čia ir šeimos galvą. Jei tas sambūris bus laikomas šeimų sambūriu, tai mes gausime 20 000 piliečių ir 80 000 vergų, bet jei mes tai laikysime sambūriu pavienių asmenų, tai gausime 100 000 piliečių ir nė vie-

no vergo. Pirmu atveju gauname respubliką, kurią sudaro 20 000 mažų monarchijų, antru — respublikos dvasią, kuri ne tik džiugins aikštes ir liaudies sueigas, bet viešpataus ir namų židiniuose, kur dažniausiai koncentruojasi žmonių laimė ar nelaimė. Pirmu atveju, kadangi įstatymai ir moralė yra respublikos narių galvojimo pasekmė, ergo šiuo atveju šeimų galvų, monarchijų dvasia pamažu prasiskverbia respublikon, kur ji sutinka tam tikrą pasipriešinimą skirtinguose interesuose tik pavienių narių, bet jokiu būdu ne gražiose lygybės ir laisvės sąvokose. Šeimos pradmens dvasia — smulkmeniškumas, jos sritis — smulkūs interesai. O dvasia politinio gyvenimo, to bendrų principų daigyno, apima gyvenimo reiškinius, grupuodama juos klasėmis ir atsižvelgdama į tai, kiek jie svarbūs didesniam žmonių skaičiui. Respublikoje, pagrįstoje šeimos pradmenimis, sūnūs lieka šeimos galvos valdžioje, iki jis bus gyvas; taigi jie yra priversti laukti šeimos galvos mirties, kad pereitų į padėtį, kai jie priklausys tik nuo įstatymų. Pripratę nusileisti ir drebėti, skausmo ir jėgos augimo laikotarpiu, kai jausmus mažiausiai varžo patirtis, kai kuklumo stoka, kovos su kliūtimis, kurios silpnumų ir nepajėgumų amžiuje yra visada priešpriešinamos dorybei, amžiuje, kuriame jau nėra vilties matyti savo darbo vaisių ir kuriame jau vien dėl to susilaikoma nuo pastangų daryti ką nors svarbaus.

Kai respublika, priešingai, yra pagrįsta asmens pradmeniu, tai ten šeimos priklausomybė yra ne despotiškumo, bet bendro susitarimo pasekmė; ten sūnūs, išsilaisvinę nuo suprantamos priklausomybės, išplaukiančios iš jų visiško nepajėgumo ir reikalo juos auklėti ir apsaugoti, virsta to politinio sambūrio laisvais nariais. Ir priklauso nuo šeimos galvos tik dėl dalyvavimo šeimos sudėtyje, panašiai kaip tą daro laisvi žmonės, susibūrę į dideles sąjungas. Pirmu atveju sūnūs, t.y. tautos didžiausia ir naudingiausia dalis, yra tėvų valdžioje. Antru, priešingai, tarp sūnų ir tėvų nėra jokio būtino ryšio, be to švento ir nesugriaunamo ryšio — padėti ir būti dėkingam už gautas malones. Šitas jausmas rečiau išnyksta net blogos širdies žmogui, negu blogai suprasta ir įstatymų įsteigta priklausomybė. Tokie prieštaravimai tarp šeimos sąjungos įstatymų ir pagrindinių valstybės įstatymų yra daugelio prieštaravimų tarp šeimos dorybės ir viešos dorybės šaltinis, tai kiekvieno žmogaus sieloje sukelia nuolatinį konfliktą. Pirmoji įsako klusnumą ir baimę, antroji —

drąsą ir laisvę; toji moka apriboti labdarybę nedideliu žmonių skaičiumi, neduodama laisvo pasirinkimo, o šitoji moka plėsti ją visai žmonijai, toji reikalauja nuolatinio pasiaukojimo beprasmiškam stabui, vadinamam šeimos gerove, kuri dažnai nėra jokia gerovė nė vienam iš šeimos narių, o šitoji — moko gyventi asmeniškais interesais nepažeidžiant įstatymų ar ragina pasiaukoti tėvynei su tuo tauriu jausmu, kurį vadiname didvyriškumu. Tokie prieštaravimai padaro tai, kad žmonės šalinasi dorybės, kuri, jų manymu, yra kažin kas neaiškaus ir nesuprantamo ir tokiu atstumu, kuriame ir fiziniai dalykai, ir moralė yra tamsūs. Kaip dažnai žmogus, pasižiūrėjęs į savo praeitį, nustebęs pamato, kad jis buvo nedoras. Vystantis visuomenei, kiekvienas jos narys darosi vis mažesnė ir mažesnė jos dalis ir proporcingai mažės jo visuomeniškumo jausmas, jei tik įstatymai nepasirūpins jį palaikyti. Visuomenė, kaip ir žmogaus kūnas, turi būti riboto dydžio. Kai ji pernelyg didelė, tai būtinai griauna savo santvarką. Labai didelė respublika gali išsigelbėti nuo despotizmo tik pasidalijus į kelias federacines respublikas. Tačiau kaip to pasiekti? Padedant despotiškam diktatoriui, kuris turėtų Sulos drąsą ir sugebėtų tiek genialiai kurti, kaip Sula griauti. Toks žmogus, jei jis godus garbės, būtų garbinamas per visus amžius; jei jis filosofas, tai jo piliečių palaima, jei tik jis nebūtų linkęs būti abejingas dėl jų nedėkingumo — paguostų jį, netekus jam valdžios. Kai jausmas, siejąs mus su tauta, nusilpsta, auga jausmai prie mūsų artimiausių daiktų; todėl esant šalyje didžiausiam despotizmui, draugiškumo jausmas būna stipresnis ir šeimos pradmenys, visada reiškią vidutiniškumą, tada virsta paprastomis ir greičiausiai vienintelėmis dorybėmis. Iš to galima padaryti išvadą, kaip daugelis įstatymų leidėjų buvo siaurų pažiūrų.

XL

Iždas

Buvo laikas, kai visos bausmės buvo tik piniginės. Žmonių nusikaltimai buvo valdovo įpėdinystės teise gautas turtas; visuomenės saugumo pažeidimas — pelno šaltinis; kas turėjo ginti tą saugumą, buvo suinteresuotas matyti jį pažeistą. Bausmė tada buvo ginčas tarp nusi-

kaltėlio ir fisko (piniginių baudų rinkėjo); ginčytinas civilinis procesas buvo daugiau privatus, negu viešas ir duodąs fiskui ne tokias teises, kokių reikia visuomenei ginti; nusikaltėliui buvo daromi ne tokie suvaržymai, kokių reikia kitiems atbaidyti. Teisėjas tada buvo daugiau fisko advokatas, negu nešališkas tiesos ieškotojas, daugiau valstybės iždo agentas, negu įstatymų gynėjas ir jų tarnautojas. Tokiai sistemai esant, pripažinti nusikaltimu reikėjo pripažinti save fisko skolininku, o tai tais laikais ir sudarydavo proceso tikslą. Todėl prisipažinimas padarius nusikaltimą, prisipažinimas padarytas fisko interesų naudai buvo ir iki šių dienų liko centras, apie kurį sukosi visas baudžiamasis mechanizmas (reiškiniai visada pranoksta priežastis, tuos reiškinius sukėlusias). Neprisipažinęs nusikaltėlis, nors ir pagautas, bus mažiau baudžiamas, negu to reikalauja įstatymai; be prisipažinimo nusikaltėlis nebus sakinamas ir už panašius nusikaltimus, kuriuos jis galėjo padaryti. Prisipažinus, teisėjas virsta nusikaltėlio kūno viešpats ir draskytojas; laikydamasis metodiškų formalumų, jis gauna iš jo, jau kaip iš savo nuosavybės, tiek naudos, kiek jos galima gauti iš prisipažinusio. Įrodytame nusikaltime prisipažinimas yra tobulas įrodymas; o siekiant išgauti tą prisipažinimą, dažniausiai žmonės buvo kankinami. Prisipažinimas, padarytas ne teisme, ramiai, indiferentiškai, kur nėra baimės, sukeliamos baisiu teismų sutvarkymu, laikomas nepakankamu nuteisti. Tyrimai ir įrodymai, nušviečią faktą, bet silpniną valstybės fisko interesus, nevartotini, sakinimas kaltinamiesiems nebūdavo taikomas ne dėl nelaimės bei silpnybės, tai buvo daroma turint galvoje interesus, kurie galėdavo nukentėti ir kurie mums dabar yra nesuprantami ir gyvena tik vaizduotėje. Teisėjas virsdavo nusikaltėlio priešu, priešu sukaustyto retežiais žmogaus, tapusio kankinimo ir nelemtos ateities auka; teisėjas neieškojo fakto tikrenybės, bet ieškojo nusikaltėlio įtartame suimtajame; jis spendė jam spąstus ir, nepasisekus pagauti, įsižeisdavo dėl savo neklaidingumo, o kiekvienas žmogus linkęs manyti esąs neklaidingas. Visi pagrindai sulaikyti žmogų yra teismo valdžioje; prieš įrodydamas savo nekaltumą, žmogus turi būti pirmiau apšauktas nusikaltėliu; tai vadinama kaltinamuoju procesu; toks yra XVIII šimtmečio beveik visų apsišvietusių Europos valstybių baudžiamasis procesas. Tikrasis procesas — tai tardomasis procesas, t.y. nešališkas fakto išaiškinimas, kaip to reika-

lauja protas; juo vadovaujasi karo įstatymai, mažesniuose atsitikimuose — net patys Azijos despotai, bet labai mažai tai taikoma teismuose. Koks sudėtingas labirintas keistų absurdų, kuriais netikės mūsų laimingesni palikuonys! Tik tų laikų filosofai iš žmogaus prigimties supras, kaip tokia sistema galėjo egzistuoti.

XLI

Kaip užkardyti nusikaltimus

Geriau užkardyti nusikaltimus, negu bausti. Tai sudaro svarbiausią kiekvieno įstatymų leidėjo tikslą, kuris yra menas pasiekti didžiausią žmonių laimę mažinant nelaimę, kitaip sakant, apskaičiavimo būdu nustatyti santykius tarp gero ir blogo. Tačiau priemonės tam pasiekti iki šių laikų daugiausia yra netinkamos ir priešingos pačiam tikslui. Be nutolimų ir maišaties negalima kunkuliuojantį žmogaus gyvenimą matematiškai ir tiksliai sutvarkyti. Fizinės gamtos nepakeičiami ir paprasti dėsniai planetoms judėti nepašalina netikslumų bei jų susidūrimų galimybės, o prie begalinių ir labiausiai priešingų žmonių paguodos ir liūdesio jausmų žmonijos įstatymai negali pašalinti gyvenimo maišaties ir netvarkos. Betgi tai sudaro neišmintingų žmonių svajonę, jei tik į jų rankas patenka valdžia. Ugdyti masei savaime nežalingus, indiferentiškus veiksmus, iš kurių gali kilti tam tikri nusikaltimai, dar nereiškia užkardyti nusikaltimus, o reiškia tik pagimdyti naujas, savavališkai nustatytos dorybės ir ydos sąvokas, kurias mums skelbia kaip amžinas ir nekintamas. Ko mes pasiektume, jei mums būtų uždrausta visa tai, kas traukia mus nusikalsti. Pagaliau reikėtų net uždrausti žmogui naudotis savo jausmais. Kiekvienam motyvui, skatinančiam žmones daryti tikrus nusikaltimus, yra tūkstančiai motyvų, skatinančių juos daryti indiferentiškus veiksmus, kurie blogų įstatymų, deja, irgi yra vadinami nusikaltimais. Todėl, jei galimas nusikaltimų skaičius bus proporcingas motyvų skaičiui, tai didinti nusikaltimų skaičių reikštų didinti galimumą juos daryti. Didesnė įstatymų dalis tai ne kas kita, kaip tik privilegijos, t.y. duoklė visų keliems.

Norite užkardyti nusikaltimus? — Padarykite, kad įstatymai būtų aiškūs, paprasti, kad visos tautos jėgos

būtų sutelktos jiems apginti ir kad nė viena jų dalis nebūtų naudojama naikinti kitą. Padarykite, kad įstatymai mažiau proteguotų žmonių luomus, negu patį žmogų. Padarykite, kad žmonės bijotų tik vienų įstatymų. Įstatymų bijoti yra naudinga. Nusikaltimų daugėja, jei žmogus bijo kito žmogaus. Žmonės, esą vergijoje, visada gašlesni, labiau ištvirkę ir žiauresni negu laisvi. Pastarieji užimti mokslais, tautos interesais, sektinais pavyzdžiais; priešingai, pirmieji patenkinti šiandieniniu gyvenimu ir lėbaudami bei paleistuvaudami ieško savo apgailėtinos padėties užmiršimo; pripratę nežinoti jų reikalų pasekmių, jie yra suinteresuoti nusikaltimo paslaptingais padariniais, o tai juos ir verčia daryti nusikaltimus. Jei neaiškūs ir netikslūs įstatymai tenka tautai, kuri savo klimato dėka yra nerūpestinga, tai tokie įstatymai palaiko ir didina tautos nerūpestingumą. Jei tokie įstatymai tenka gašliai, bet veikliai tautai, tai jie verčia tą tautą prarasti tą veiklumą, panaudodama jį daugybei smulkių niekšybių ir intrigų; tai visų širdyse sėja nepasitikėjimą ir gudravimus. Jei pagaliau neaiškūs ir netobuli įstatymai tenka narsiai ir stipriai tautai, tai šie trūkumai iš įstatymų leidybos pašalinami, betgi ne anksčiau, negu tauta pergyvens daug svyravimų tarp laisvės ir vergijos, ir, priešingai.

Norite užkardyti nusikaltimus? — Padarykite, kad laisvė eitų greta švietimo. Žalingų žinių įtaka atvirkščiai proporcinga jų plėtimuisi, o naudinga — tiesiog. Vikrus apgavikas, kuris paprastai yra gabus žmogus, dažnai neapšviestos tautos yra gerbiamas, o apšviestos — lydimas pašiepiamu švilpimu.

Pažinimas, lengvindamas dalykų sulyginimą ir plėsdamas į juos pažiūras, priešpriešina vienus nujautimus kitiems, kurie tuo lengviau įsigyvena, kuo aiškiau žmogus tuos pačius siekius pastebi kituose žmonėse. Prieš plintantį tautoje apšvietimą tada nutilstama ir dreba kiekvienas neišmintingas autoritetas, kai įstatymo jėga lieka nepajudinama. Nėra tokio apsišvietusio žmogaus, kuris nepalaikytų aiškios ir visuomenei naudingos sutarties, nukreiptos į visuomenės saugumą, jei tik jis sulygins tą mažą ir jam nenaudingą asmens laisvės dalį, kurią jis paaukojo, su tuo, ką jis gaus už visų paaukotą laisvę. Turįs išmintingą sielą ir metęs žvilgsnį į gerai surašytą įstatymų teisyną, padarys išvadą, kad jis nieko neprarado iš savo laisvės, be jos pražūtingos dalies — laisvės daryti

kitiems bloga — pajaus būtinumą laiminti sostą ir tą, kuris jame sėdi.

Visiškai netiesa, kad mokslai visada yra žalingi žmonijai; jei taip ir buvo, tai tik tada, kai šis blogis žmonėms buvo neišvengiamas. Žmonių skaičiaus didėjimas visų pirma pagimdė karą, šiurkštų meną ir pirmus įstatymus, kurie buvo laikinos sutartys, išplaukiančios iš būtinumo. Tokia buvo pirmoji žmonių filosofija, kurios negausūs principai buvo teisingi, nes neveiklumas ir išminties stoka apsaugodavo ją nuo klaidų. Tačiau daugėjant žmonių, jų poreikiai vis didėjo ir didėjo. Reikėjo surasti stipresnių ir pastovesnių motyvų norint sulaikyti žmones nuo per dažnų norų grįžti į ankstesnę visuomenės padėtį; tai kartojosi vis dažniau ir darėsi vis pavojingiau. Todėl tie pirmieji paklydimai, kurie apgyvendino žemėje daugelį dievaičių ir sukūrė ypatingą, nematomą pasaulį esą valdantį žemę, atnešė žmonėms tik naudos (aš kalbu apie politinę naudą). Tie drąsūs žmonės, kurie sugebėjo įdiegti žmonijai tikėjimą ir patraukti nustebintą, neapšviestą žmoniją prie altoriaus,— buvo žmonijos geradariai. Rodant žmogui daiktus, nepriklausančius jo jausmų sferai ir tuo labiau nuo jo atitolintus, kuo labiau jis tikėjo jų artumu, daiktus, kurių nebuvo galima neapkęsti, nes jų niekas gerai nepažinojo, jis sujungė ir sutelkė į vieną, labai visus dominantį punktą. Toks buvo visų tautų gyvenimas, tautų, susikūrusių iš laukinių padermių. Toks buvo laikotarpis kūrimosi didelių žmonijos sambūrių ir toks buvo būtinas, o gal net ir vienintelis juos sulaikąs ryšys. Aš nekalbu čia apie Dievo išrinktąją tautą, kuriai antgamtiški reiškiniai ir daug reiškiančios malonės pavadavo žmonijos politiką. Tačiau kadangi paklydimas turi savyje dalytis iki begalybės, tai pažinimas, išaugęs paklydimo dirvoje, padarė iš žmonių fanatiškas aklųjų mases, netvarkingai besistumdančias uždarame labirinte; todėl daug kas, išsiskiriąs iš kitų nuovokumu ir filosofišku protu, pagailėjo pirmykštės laukinių padėties. Štai pirmoji epocha, kurioje pažinimas, ar, geriau pasakius, žmonių nuomonės buvo žalingos.

Antrą, panašią, epochą atvaizduoja sunkus ir baisus, pereinamasis laikotarpis nuo paklydimo iki tiesos, nuo tamsumos, kurios niekas nepastebėjo, prie šviesos. Baisūs susidūrimai paklydimų, duodančių naudą tik stipriems žmonėms, su tiesomis, naudingomis bejėgei didžiumai, ir susipynimas bei susidūrimas aistrų, gimusių iš to susidū-

rimo, atnešė nelaimingai žmonijai daugelį nelaimių. Kas įsigilins į istoriją svarbesnių laikotarpių, kurie per tam tikrus laiko tarpus virto visiškai panašūs vienas į kitą, tas pastebės, kad dažnai ištisos padermės tuose siaubinguose, bet būtinuose perėjimuose nuo tautos neapšvietimo prie filosofijos šviesos, nuo tironijos prie laisvės, kaip prigimtinės išvados, aukoja dabartį būsimajai savo padermių laimei. Protams nurimus, gaisrui, valančiam tautą nuo ją slegiančių blogumų, pasibaigus, tiesai, iš pradžių žengusiai lėtais žingsniais, o vėliau greitesniais, atsisėdus greta valdovo sostan ir užsitarnavus pagarbą ir reikšmę parlamentų apeigose,— kas tada galės tvirtinti, kad masių apšvietimas yra žalingesnis, negu tamsa ir siekiant parodyti žmonėms, jog teisingi, bet paprasti dalykų santykiai yra jiems žalingesni?

Jei aklas neapšvietimas tikrai mažiau pražūtingas, negu pusiau apšvietimas bei klaidinga išmintis, tai kas bus, kai prie pirmųjų trūkumų prisidės dar neišvengiamos klaidos žmonių, kurių akiratis apibrėžtas ir niekados neapžiojąs tiesos; tada vienas apšviestas žmogus bus brangenybė, kurią tik valdovas galės įsigyti savo tautai ir sau, padarydamas jį šventų įstatymų saugotoju ir gynėju.

Pripratęs matyti tiesą ir jos nebijoti, laisvas nuo daugumos žmonių garbės troškimo, kurį retai visi patenkina ir kuriam neatsispiria daugumos žmonių dorybė, pripratęs į žmoniją žiūrėti iš aukšto, žmogus matys savo tautoje žmones brolius, ir skirtumas tarp aukštai stovinčių žmonių ir liaudies bus jam tuo mažesnis, kuo didesnė žmonijos masė bus jo akivaizdoje. Filosofai turi nežinomus paprastiems žmonėms savo reikalus ir interesus, kurių pirmas yra tai, kad jie neatsisako visuomenės darbe nuo tų principų, kuriuos jie pripažįsta ir skelbia privačiuose uždaruose rateliuose; jie įpranta mylėti tiesą dėl jos pačios. Tokių žmonių išrinkimas sudarys tautos laimę, bet ji bus laikina, jei geri įstatymai savo įtakingumu nedidins tautoje tokių žmonių skaičiaus.

Kita priemonė užkardyti nusikaltimus yra tai, kad įstatymų vykdytojai būtų labiau suinteresuoti tuos įstatymus apsaugoti, negu juos pažeisti. Kuo didesnis žmonių skaičius sudarys tą sluoksnį, tuo mažesnis bus pavojus, kad jie pasikėsins prieš įstatymo galios neliečiamumą; tada papirkti daugybę asmenų, sekančių vienas kitą, bus sunkiau; jie patys bus mažiau suinteresuoti įgyti valdžią, nes kuo mažesnė bus toji valdžios dalis, kuri gali tekti kiek-

vienam iš jų, tuo reikšmingesnis bus palyginimas pavojaus su pasikėsinimu tai padaryti. Jei įstatymų leidėjas magistratūros išoriniu iškilmingumu ir jos blizgesiu, griežtai jai duodamais įstatymais, draudimu ją teisingai ar neteisingai skųsti asmenims, kurie laiko save nuskriaustais, pripratins žmones daugiau bijoti teisėjų, negu įstatymų, visa tai bus naudingiau valdininkams, negu pavienių asmenų ir visos visuomenės saugumui.

Yra dar viena priemonė užkardyti nusikaltimus — tai apdovanoti dorybės propaguotojus. Apie tai visų šiandieninių tautų įstatymai tarytum susitarę tyli. Jei dovanos, akademijų skiriamos naudingų tiesų išradėjams, padidino gerų knygų reikšmę ir jų skaičių, tai kodėl gi dovanos, duodamos labdaringa valdovo ranka, negali taip pat padidinti dorovingų veiksmų skaičiaus? Gudraus dalytojo rankose garbės pinigas neišseks ir visada bus naudingas.

Pagaliau tikriausia, bet sunkiausia priemonė užkardyti nusikaltimus — tai auklėjimo tobulinimas; šis dalykas labai platus, tai dalykas, kuris, drįstu pasakyti, labai artimai vidujai susijęs su valstybės prigimtimi. Jis turi siekti laimingo visuomenės gyvenimo tolimiems amžiams ir tebebūti nederlingas laukas, tik vietomis dirbamas kelių išmintingų žmonių. Didysis žmogus[1], apšviečiąs jį persekiojančią žmoniją, smulkiai nurodė, kurios yra tikrai naudingos žmonėms auklėjimo taisyklės; jis sako, kad auklėjimą sudaro ne didelis skaičius dėstomųjų dalykų, bet jų parinkimas ir tikslus išaiškinimas; teikimas vaikams moralinių ir fizinių reiškinių originalų, bet ne nuorašų, nes į šiuos reiškinius juos nuveda jų jauni protai, pripuolamumas bei veiklumas. Reikia vesti juos jausmais prie dorybių, šalinti juos nuo ydų dėl žalingumo, esančio jose, bet ne dėl įsakymų, kuriais pasiekiamas tik laikinas ir apgaulingas klusnumas.

XLII

Išvada

Iš viso to, kas aukščiau išdėstyta, galima padaryti labai naudingą ir bendrą, bet nevisiškai sutinkančią su

[1] Žr.: *Žanas Žakas Ruso.* Emilis, arba Apie auklėjimą.

papročiais, tuo dažnu tautų įstatymų leidėju, išvadą, kad bausmė neturi būti piliečio asmeniui vieno ar daugelio smurtu; bausmė būtinai turi būti vieša, greita, neišvengiama, švelni, kiek tai galima padaryti esamomis sąlygomis, proporcinga nusikaltimui ir tiksliai nustatyta įstatymais.

TURINYS

Leidyklos žodis 5
Čezarė Bekarija, jo poveikis ir reikšmė 6
1. Baudžiamoji teisė iki Bekarijos 7
2. Čezarės Bekarijos gyvenimas 13
3. Knygelės „Apie nusikaltimus ir bausmes" turinys ir reikšmė... 23

APIE NUSIKALTIMUS IR BAUSMES

Žodis skaitytojams 32
I Įvadas 36
II Bausmių atsiradimas. Baudimo teisė 38
III Išvados 40
IV Įstatymų aiškinimas 41
V Įstatymų neaiškumas 43
VI Asmens sulaikymas 44
VII Nusikaltimo požymiai ir teismo apeigos 45
VIII Liudytojai 47
IX Slaptasis kaltinimas 49
X Inkvizicijos tardymas. Parodymai 51
XI Priesaika 52
XII Sakinimas 53
XIII Tardymas. Senatis 58
XIV Pasikėsinimas. Bendrininkai. Nebaustinumas 60
XV Bausmių švelnumas 62
XVI Mirties bausmė 64
XVII Ištrėmimas ir turto konfiskavimas 70
XVIII Garbės nustojimas (infamia) 71
XIX Greitasis baudimas 72
XX Bausmių neišvengiamumas. Pasigailėjimas 74
XXI Prieglauda 76
XXII Nusikaltėlio galvos įkainojimas 77
XXIII Nusikaltimo ir bausmės santykis 78
XXIV Nusikaltimų matas 80
XXV Nusikaltimų suskirstymas 81

XXVI Nusikaltimai aukščiausiajai valdžiai 82
XXVII Nusikaltimai privačiam saugumui. - Prievartos 83
XXVIII Nusikaltimai garbei 85
XXIX Dvikovos 86
XXX Vagystės 87
XXXI Kontrabanda 88
XXXII Skolininkai 89
XXXIII Visuomenės rimtis 91
XXXIV Politiniai dykaduoniai 92
XXXV Savižudybė. Emigravimas 92
XXXVI Sunkiai įrodomi nusikaltimai 95
1. Svetimavimas 95
2. Pederastija 96
3. Vaikų žudymas 96
XXXVII Apie ypatingus nusikaltimus 97
XXXVIII Klaidų ir neteisėtumo įstatymų leidyboje šaltinis ir visų pirma klaidingi naudos supratimai 98
XXXIX Šeimos pradmuo 99
XL Iždas 101
XLI Kaip užkardyti nusikaltimus 103
XLII Išvada 107

Teisinės minties palikimas

Čezarė Bekarija

APIE NUSIKALTIMUS IR BAUSMES

Redakcijos vedėjas *Stanislovas Nekrašius*
Dailininkas *Dainius Paškevičius*
Meninė redaktorė *Romana Kungytė*
Techninė redaktorė *Danutė Navickienė*
Korektorės: *Irena Čupalienė, Marijona Rėzienė*

Duota rinkti 1991 05 28. Pasirašyta spaudai 1992 02 20. SL Nr. 255. Formatas 84x108$^{1}/_{32}$. Popierius ofsetinis. Garnitūra „Baltika" 10 punktų. Ofsetinė spauda. 5,88 sąl. sp. l., 6,09 sąl. spalv. atsp. 6,47 apsk. leid. l. Tiražas 3000. Užsakymas 1041. Kaina sutartinė
„Minties" l-kla, 2600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.
Spaudė „Vilties" sp. 2600 Vilnius, A. Strazdelio 1.

Bekarija Č.

Be-118 Apie nusikaltimus ir bausmes / [Įž. str., p. 6—30, V. Stankevičiaus].— 2-as leid.— V.: Mintis, 1992.— 108 p.— (Teis. minties palikimas).

ISBN 5-417-00595-9

Č. Bekarijos knygelė yra vienas įstabiausių pasaulinės juridinės literatūros reiškinių. Tai baudžiamosios teisės gilios reformos programa. Ji neprarado aktualumo ir dabar, nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu, kai, be abejo, teks iš naujo vertinti baudžiamąją teisę.

UDK 343.2/.7(091)